

XXVI

Pietarsaaren kihlakun

nan suomalaisen osan

Muinaistieteellinen

Kartta.

Merkinnyt

Esa Eetu Takala

Selitys.

- ↑ = Paikka, josta on löydetty kivikalua.
- ◆ = Paikka, josta on useita kivikaluja löydetty.
- △ = Kumpu eli kivikasa.
- △* = Monta kumpua eli kivikasa.
- = Loikea latomus = Muinaislinna.
- ⊙ = Laiskan jaakon riihtinki.
- ✠ = Entinen hautauspaikka.
- ⊞ = Paikka, josta on löydetty rautakautien kaluja.
- ⊞* = Maan alaisia kuooppia ja "kuopeja".

~~SM 22 / 1896~~
~~IV~~
~~noja viikkoa.~~

Muinaismuistoja

Pietarsaaren kihlakunnan

Suomalaisesta osasta.

Kirja 43. Pietarsaaren

kihlakunnan

Kertonut

Esa Oetu Takala.

Keväällä 1880 saivat silloiset ylioppilaat L. H. Sandelin ja A. Riippa Keisarilliselta Aleksanderin Yliopistolta matkarahoja yhteisesti tutkiaakseen muinaisjäännöksiä Pietarsaaren kihlakunnassa. Työnsä päättivät tutkijat jakaa siten, että toinen ottaisi sen osan kihlakuntaa, jossa asuu yksinomaan ruotsinkielinen väestö, ja toisen osan, jossa taas asui ainoastaan suomenkielistä väestöä, tutkisi toinen. Molemmat kulkiivatkin kyllä alansa ja kokosivat sekä muistutinpäanoja, että muinaiskaluja alueiltaan, jotka kalut he myöskin ovat museon kokoelmiin jättäneet. Mutta ainoastaan toinen tutkijoista, nimittäin L. H. Sandelin, jonka osaksi oli tullut kihlakunnan ruotsa-

lainen puoli, on jättänyt matkastaan kertomuksen, jonka sittemmin Suomen Muinaismuistoyhdistys on painattanut aikakauskirjassaan vuonna 1891.¹⁾

Kun toiselta tutkijalta, A. Riiptalta, ei ole mitään kertomusta saatu, päätettiin uudestaan julistaa haettavaksi matkaraha Pietarsaaren kihlakunnan suomalaisen osan tutkimista varten, ja annettiin tämä matkaraha minulle keväällä 1891. Sen avulla olen sitten näihin seutuihin tehnyt kolme eri retkeä, nimittäin kesällä 1891, jolloin viivyin 6 viikkoa, kefällä 1893 viipyen silloin 4 viikkoa ja vihdoin kesällä 1895 tein viimeisen 7 viikkoa kestävä matkani. Kullakin kertaa kulin kaikissa alani kuuluvissa kunnissa, nimittäin Kannuksessa,

¹⁾ L. H. Sanderlin. *Beskrifning öfver den svenskspråkiga delen af Pedersöre Härad*, kirjasto Berätt. öfver Finlands Samfund n. XVII, siv. 1.

sa, Toholammilla, Lestijärvellä, Halsualla, Perhossa, Ylivetelissä, Kaustisessa, Ullavassa, Kälviälä, Lohtojalla ja Himangossa. Täytyy tässä kumminkin heti myöntääni, että rannimmaisista osa Himangon, Lohtojan ja Kälviän kunnista sekä näitten edustalla oleva saaristo eivät ole niinkään tarkkaan tulleet tutkituksi, kuin muut seudut.

Näitten matkaini tuloksena on nyt yhdessä niitten kokoamaini esineitten kanssa, jotka olen jo ennen museoon jättänyt, tämä kertomus.

Lopuksi tahdon lausua velvollisen kiitokseni kaikille niille hyvätuntoisille kansalaisille, jotka tavalla tai toisella ovat minua matkoillani ja tätä kertomusta valmistuessani neuvoilla ja tiedonannoilla auttaneet. Mainitsematta erityisesti ketään, en ole kumminkaan ketään unhoittanutkaan. Ne apulähteet, joita muu-

ten olen ollut tilaisuudessa käyttää tätä kertomusta tehdessäni, mainitfen asianomaisissa kohdissa.

Helsingissä ^{lokakuuta} 25 päivänä ~~huhtikuuta~~ 1896.

Esa Eetu Takala.

Maatieteellinen silmäys.

Ensimmäinen ranta-seutu, jossa pitkästä aikaa etelästä pohjoiseen päin kulkien suomenkielinen väestö ulettua mereen saakka on

Kälviä. Tässä nyt siis loppuu Kokkolan pitäjän, allen viimeinen, ruotsinkielinen ranta-asutus, eikä se sittemmin enään tule ennenkuin toisella puolella Pohjanlahtea. Kälviän pitäjä, joka pitkinä ja soukkana kiilana tunkeutuu sisämaasta rantaan, on jotenkin tiheästi asuttua, etenkin rantapuolinen pää- ja järvi- sekä tieverret.

Luonto Kälviällä on paljo epätasaisempaa kuin muualla näillä mailla. Erityisesti korkeita mäkiä tahi harjanteita ei ole, vaikka on paljo ylennyksiä. Mainittakoon tässä ainoastaan Rimmen kallio Ruotsalan kylän lähistössä, ei sentähden, että se olisi erinomaisen korkea, vaan siitä syystä, että siitä on aikoinaan

lauhiha, „toivosfa löytää vaski-tahi hopeamalmia“
kuten Kälviän kirkonarkistossa säilytettävä käsikir-
joitus¹⁾ kertoo.

Toitakaan ei Kälviällä ole erityisesti suuria,
eikä niin lukuisiakaan. Sitävastoin on kangas-
maita koko paljon. — Mitä vesistöihin tulee, niin
on järviä koko lailla, vaikka ne ovat pieniä. Ma-
nittavin on kohta kuivunut Isojärvi rantamassa.
Jokia on tuo isollainen Kälviänjoki, johon
kirkon luona yhtyy pienempi joki, Wäliky-
län joki. Mereen laskee vetensä Kälviän jo-
ki tuon äsken mainitun Isojärven läpi kul-
jettaaan.

Teistä mainittakoon, päitfi läpi kunnan
kulkeva rautatie, vielä pitkin merenrantaa

1) Tämän käsikirjoituksen täydellinen nimi on: „His-
torisk och Oeconomisk Beskrifning öfwer Käl-
viä soch uti Åsterbottns Höfdingedöme belägen“.

kulkeva rautatie. Tästä tiestä eroaa Kälviän
kirkolle kaksi haaraa, nimittäin pohjoisempi Pit-
son talosta ja eteläisempi juuri Kokkolan ja Käl-
viän rajoilta ja yhtyvät nämä tied kirkon
aukealla, josta sitten lähtee tie halki kunnan
pitkin Wäliky-länjoen etelärantaa Ullavaan.
Päitfi näitä varsinaisia maanteita, on uudem-
pia teitä se, joka Kälviän kirkolta lähtien
viepi Wuolteen kylän kautta Kannukseen
ja samoin viepi tie, alkaen kirkolta ja kul-
kien Passojan kylän kautta, Kannukseen
yhtyen edelliseen Wuolteen kylässä. Vielä on
tie, joka Klapsurin taloista erkanee pitäjään
rajalla rautatiehen yhtyvältä tiestä ja joh-
taa Rian kylään, joka jo on pitäjään rajan
takana, mutta joka kumminkin kuuluu Käl-
viään. Tähän samaan kylään tulee kirkon-
kin tienoilta toinen haara. Nämä haarat
yhtyvät sitten Rian kylässä ja saantua tie

sitten kulkunsa Alaveteliin.

Kälviä rajoittuu luoteessa mereen, Rantojan ja Rannuksen kuntiin, kaakassa Ullavan kappeliin, eteläläsfä ja luoteessa Alaveteliin ja Kokkolan ruotsinkielisiin pitäjiin.

Ullavan kappeliseurakunta on luonnoltaan jo paljo erämaisempaa kuin emäseurakuntansa Kälviä. Asutus on harvaa, ja ainoastaan joen ja maantien varret sekä Ullavanjärven rannat ovat asutut.

Luonto on, kuten sanottu, hyvin erämaista. Vaikka, kuten yleensä koko Pohjanmaan ranta-seuduissa, maa ei liiallisella epätasaisuudellaan suinkaan vaiiraa kulkijaa, on täällä kumminkin useita mäkiä ja harjanteita, jotka eivät korkeita olekaan. Huomattavin on se korkea, pitkä ja alastoin hiekkaharja, joka kulkee laakkoispuolella Ullavanjärven, ja joka todella näyttää aika komealta näiltä.

Käsimö Wallin: Suomen Maantiet Ruotsinvalloituksen aikana siv. 126.

lä tasaisilla mailla.

Hiekkakankaita on useita ja etenkin on laaja se kangas, joka puuttomana alkaa äsken mainitusta harjasta länttä kohti levetä. Siinä on paljo ja suuret sydänmaat eroittavat tämän kappelun lähipitäjistä.

Järviä on useita ja tärkeimmät niistä ovat tuo koko lailla suuri, mutta mutainen, matala ja saarinen Ullavanjärvi. Toinen paljoa pienempi järvi mainittakoon vain, nimittäin Vorppajärvi, joka on lähellä Poholammin rajaa. Ullavan järvestä lähtee kahtena haarana Ullavanjoki, joka saa mukaansa useita pienempiä puroja. Tämä joki kääntyy sitten Alaveteliin ja yhtyy siellä Köyhäjoen kanssa Isojärven ja nämä taas yhtyvät Perhoneli Metelinjokeen. Päitii tätä Ullavan jokea käväisee Halsuanjärveen, ^{laskuun} Lestistä alkava Wenet.

sinkielisiin pitäjiin.

Ullavan kappeliseurakunta on luonnoltaan

"Suurelta rantatieltä, Kokkolasta ja Lohtajalta, Kälviän kirkolle poikkeavat sivutiet olivat maanteinä jo viime vuosisadalla. Edellinen haara on vanhempi; jälkimmäinen määrättiin rakennettavaksi Naasan maaherran päätöksen kautta 22 p:ltä Syyskuuta 1778, jonka jälkeen se pian valmistui. Kälviän kirkolta Ullavaan kulki pitkin jokivartta ratsastie, joka ei vielä viime vuosisadalla päässyt maantien arvoon." "

jokikin matkallaan yhdessä kolkassa Ullavalla, ja muuan Lestijoen sivuhaara saa Ullavalla alkunsa.

Tiet täällä ovat vähälukuiset. Täällä todellakin "nousee tie pystyyn", kun nimittäin Kälviältä tuleva tie loppuu Ullavan järven rantaan. Järven etelärannalta kulkee sitten tuon ennen mainitun hiekkaharjun juurta tie, joka viepi Kaustiseen. Tällä tiellä, sen loppupuoliskolla, taikka Näverpöykästä Känräkoskelle Kaustisen Koyhäjoen kylällä, on ^{vanhastaan} nimellä "mustilaistie", ja on sen rakentaminen aljettu 1867. Nyt on toivo saada se niin hyväksi korjatuksi, että siitä suuremmilla vaikeuksilla voidaan hevosin kulkea, joka tähän asti on ollut perin vaivaloista. Puvisin on sitäpaitsi poikki järven ja salojen kutakuinkin vilkas kulku Toholammille, mutta vain jalankulkijoilla polku ja myöten.

Rajanaapurkina on Ullavalle luoteessa Kälviään emäseurakunta. Pohjoisessa sattuivat Ullavan ja Kannuksen rajakulmat yhteen, koillisessa on Toholampi ja idässä Lestijärvi, etelässä Halsua ja ^{pohjoisessa nimittäin} Kaustinen ja Alaveteli.

^{Tähti, kuten paikkakunnalla sanotaan Kaustenkylä} Kaustinen on kunta, jossa ei niinkään paljon ole suuria asujamittomia seutuja. Kuten ainakin on asutus täälläkin sijoittunut joki- ja teitten varsille. Mutta koska Kaustisella on useita jokia haarautuneen, on asutuskin haarautunut. Ainoastaan pohjoisin kulmake ja äärimmäisin kolmikka idässä, sekä nurkkaus etelässä ovat asukkaista.

Erinomaisempia korkeuksia ei tuonto voi täälläkään tarjota, ainoastaan hiekkaharjuja ja jokien komeat töyräät, siinä mainittavimmat korkeudet. Mainittakoon tä-

sämyt kumminkin erityisesti Pöskallio lähel-
lä Wikkalan taloja, ei siksi, että se olisi erin-
omaisen korkea, vaan sentähden, että siellä on
luonto kummallisella tavalla murskannut
kalliota, saaden aikaan omituisia solia joi-
hin kansan mielikuvitus on huomiotaan kiin-
nitänyt.

Koitten monien hiekkakankaitten välis-
sä on soita, vaikka eivät ole kovin avaraita.
Suurin on tuo kolmeen kuntaan, Kaustiseen,
Weteliin ja Halsuaan koskeva Pilvineva
saman nimisen järven ympärillä.

Jokia on useita. Ensinnäkin mainit-
toon kaunisrantainen Wetelin eli Perkon-
joki, joka kulkee halki läntisen puoliskon
Kaustisen kuntaa. Tähän yhtyy sitten-
vaikk'ei Kaustisessa vielä - Köyhäjoki mo-
nine sivuhaaroinen. Köyhäjoen kaksi
haaraa alkavat juuri tuosta äsken nimi-

testystä Pilvinevasta. Järviä on useita,
mutta vähäpätöisiä, niin ettei niistä an-
saitse ainatakaan erityisesti mainita.

Tiet ovat Kaustisella hyvät, varsinkin
tuo pitkin Wetelijoen länsirantaa kulke-
va tie Kokkolasta Jyväskylään. Tästä erka-
nee aivan lähellä Teerijärven rajaa tie, jo-
ka läpi Teerijärven ^{viäpi} ~~Järjälle~~ ^{jota sanotaan possinkotieksi} ~~Paitti~~ näitä
"valtateita", tulee Halsuan kirkolta tie, joka
kulkee Köyhäjoen kylän läpi ja tulee sitten
Kaustisen kirkolla yhteen Weteliin menevän
tien kanssa, johon jo ennestään on yhtynyt
Metfäkylästä tuleva kirkkotie. Pitäisäitfi
on Köyhäjoen ja Metfäkylän välilläkin
kuljettava tie yhdistämässä näitä kanta-
suurta syrjäistä kyläkuntaa. Ennen
on jo ollut puhetta Ullavasta tulevasta
"mustalaistiestä".

Kaustista rajoittaa pohjoisessa Ullavan
erämaat, kaakossa Halsua, etelässä Wetelin,
lännessä ruotsinkielinen Teerijärven kun-
ta ja ~~lännessä~~ samoin ruotsinkielinen

^X Teerijärvi oli 1850-luvulla kappelit ja ruotsalinen
nimitys, jota vastasi suomalainen Tervajärvi.

älkä
Kok
vul
ma
nn
ta
Tella
Ge p
1779
va
äin
silla

~~Paarijärven~~ // Kuopion - Vaasan tien valmistuttua kävi tärke-
äksi saada kunnollinen ja ajanmukainen maantie myöskin
Kokkolan ja Paarijärven (Karstulan kirkkotalouden välille). 1780-lu-
vulla oli Kokkolan kaupungin porvaristo sitoutunut perka-
maan ^{maan} Veteinjokea // peninkulmaa glöskäisiin, jos vaan kehoitti-
tti Paarijärven veristoilta Kokkolan kunnan toimen-
ta saataisiin rakennetuksi. Siihen aikaan ei nim. käy-
tettävää kesätehta löytnyt jokivarrella muuta kuin
6 peninkulman päähän Saakea Kokkolasta, mikä väli
1779 ja 1780 oli raivattu 6 kyyin. kuyiseksi. Kokkolan por-
variston haeraa toivoi tämän tien jatkamiseksi
kirkkotalouteen saakka tulikin ennen pitkää täytettyksi,
sillä jo ennen 1788-90 sotaa kehoitettiin puheilla olevaa

tien¹/olleen työn alla ja vaikeita main. sota ohitai =
sitten työn yhtämittaista edistymistä, saatiin se kumminkin
kin päätettyksi pian sodan jälkeen. " 1/

1/ Väinö Wallin: Suomen Maantiet Ruotsinvallan aikana.
siv. 94.

Alavetelin kunta.

Weteli, eli kuten sitä toisinaan nimitetään, Yliveteli, on asutukseltaan sekin jokivarrella. Kumminkin on siellä tiheää asutusta järvienkin rannoilla. Kovinkaan paljon ei asutus ole erinnyt jokilaaksosta etemäksi ja varsinkin pohjoispuolella jokea on asutus harvempaa.

Luonto on Wetelissä ylipäänsä jotenkin kauniista. Tuo komea jokilaakso erittäinkin vetä huomiota puoleensa. Korkeimpia vuoria ei Wetelissä ole vaikka "maa on muuten mäkisempää kuin Pohjanmaa ylipäänsä. Kallioita, joiksi Wetelissä vuorimaisiakin sanotaan, näkyy metrin yli sieltä ja täältä."¹⁾

Kuten muuallakin näillä mailla, on Wetelissäkin nevoja, joista mainittakoon vaan tuo äskettäin mainittu Pilvineva. Hiekkakankaita ei ole niin paljon kuin esimerkiksi Kausti-

¹⁾ J. R. Aspelin. Tavoista ja kielimurteesta Ylivetelin pitäjässä. Suomi 1870, 8 osa, siv 2.

sella, ehkä hiekkaiset ovatkin joen rantatöryt.^{kin}

Mitä vesistöihin Wetelissä tulee, on siellä useita jokia ja järviä. Joista ensinnäkin mainittakoon tuo monim^{ne}inen Kokko- eli Perhojoki, joka juoksee halki Wetelin ja nimitetään täällä Wetelin jöeksi. Mainitsematta nyt sen pienempiä syrjäpuroja tulee tässä kumminkin mainita yksi ei niinkään vähäpätöinen Haluanjoki, joka kuljettaen joikhi Haluanjärven ottaa mukaansa sen liijät vedet ja laskee ne lähes keskellä Weteliä Wetelinjokeen. Toinen kutakuinkin suuri syrjäjoki, joka saa lisä-vedet Patanjärvestä, laskee etelästä päin tähän pääjokeen. Perhon maista alkunsa saava Teerijoki kulkee sekin osaksi Wetelin kautta ennenkuin saapuu vesiseen Teerijärven seutuun. Järviä on niitäkin aika paljon, mutta tärkeimmät niistä ovat tuo suurehko Räyrinki ja toisena mainittakoon lähellä Wim-

oleva Patanajärvi
 pelin rajajaksen vuoksi, että sen ympäristöllä
 on koko lailla tiheä asutus.

Mitä teihin tulee, niin kulkee ensinnä-
 kin itse valtatie, joka Kaustisesta tullessa on
 ollut joen eteläpuolella, nyt juuri rajamailla
 ylämenen, Wetelinjoen pohjoispuolta halki
 Wetelin Perhoa kohti. Mutta nyt ei se enään
 niinkään seuraa joen jokea, vaan poik-
 kee koko lailla siitä. Paremmiin jokivart-
 ta seuraa se tie, joka kulkee Wetelinjoen
 eteläpuolella Råytingin kylään ja täällä
 jakautuu kummin puolin järven rantaan kul-
 kemaan yhtyäkseen taasen eteläpuolelle
 järveä. Sitä suuntautuu tie Patanajär-
 velle kulkien länsipuolelta sen sivu kohti
 Wimpeliä. Råytingin kylältä poikkeaa siten
 si tie, joka vieksi Pulkkinen kylälle ja josta
 eteenpäin Perhoon ja toinen haara taasen
 Pulkkisista johtaa tuolle ennen mainitulle
 valtatielle. Sitä lähtee Halsualle useitakin
 haaroja, mutta ainoastaan yksi saattaa Hal-

suan kirkolle. Toinen haara kulkee yhdenmu-
 kaisesti Halsuan joen kanssa ja sen pohjoisranta
 Polson taloihin, jotka ovat lähellä Halsuan raja.

Rajoina ovat Wetelillä pohjoisessa Kaustisen
 rajat, koillisessa Halsua, kaakossa Perho, ete-
 lässä Wimpeli ja lännessä Evijärven kunnan
 rajat.

Perho ja sen „erämaat“ on tullut sananpar-
 rekseksi. Harvaa todellakin on sen asutus. Joki-
 varri on enite asuttu ja onpa suuri kyläkun-
 ta, Salamajärven eli Mustanmaan kylät, tuolla
 toisella puolella ^{Suomen} ~~Maan~~ selkeä risteys ja jär-
 visuudessa ja jo Perhon rajain ulkopuolella,
 jos maanmittarien karttaa uskotaan. Oukun
 sitten vielä talo siellä toinen täällä noilla
 syrjäseuduillakin. Kummalla kylällä ei kirkon
 seutu suinkaan ole niistä tiheimmin as-
 tuttuja.

Luontonsa puolesta Perho jo koko lailla eroaa
 edellisistä kunnista. Täällä itä- ja etelärajalla
 kaukertelee ^{Suomen} ~~Maan~~ selkeä harjuineen, jotka
 ovat jo paljon korkeampia kuin nuo ennen

esitetyt hiekkaharjat Kaustisessa ja Ullavalla. Tasaista hiekkakankaista ei myöskään puutu ja soista on Perho rikas. Viimeksimainituista esitettäköön tässä vaan yksi, Kokkaneva, koska se on historiassa tunnettu 1808-9 vuoden sodasta.

Rikkain muista on Perho järvistä. Etenkin ^{Suomen} Maan~~selän~~ seudut ovat hyvin järvisiä. Niistä mainitfen vaan Jänkajärven, Kar₂järven ja muita suuremman Salamajärven. Täälläpä useat joetkin lähteensä löytävät. Täällä alkunsa saa tuo moniniminen Perhojoki; täällä lähteensä löytää Teerijoki ja Perhon järvistä Halsuan joen molemmat haarat lähtevät ja täältäpä syntyynsä johtuu tuo luokkamainen Venetjokikin.

Harvan asutuksensa vuoksi ei teitäkään ole paljon. Tuo maansydämyneen tunkeuva merenrannalta tuleva valtatie, se kulkee pitkin Perhojoen pohjoirantaa halki seurakunnan, yli ^{Suomen} Maan~~selän~~ kohti Keski-Suomen kaupunkia. Siitä erkanee kaksi

haaraa, jotka kuljettuaan lounaseen päin erillään vasta rajan toisella puolella yhtyvät ja pyrkivät Wimpeliä kohti, jossa Sääksjärven rannalla yhtyvät Wetelistä tulevan tien kanssa. Kolliseen taasen johtaa aika hyvä tie ja kulkee yli ^{Suomen} Maan~~selän~~ Salamajärven kylälle, josta käypäläisellekin huonona „kapulatienä“ jatkun kohti Lestää Waltarin ruununvankitaralle. Sillä Jitten ovatkin Perhon tieet kun lisäksi otetaan Wetelin Pulkkinen kylältä tuleva kyläntie, joka johtaa Perhon syrjäkylille päätyen Kallioharjon taloihin.

Rajoiltaan korkee Perho luoteensa Weteliin, pohjoisessa Halsuun ja Lestään, idänsä on rajana ^{Suomen} Maan~~selkä~~ ja Karstula, etelänsä Maan~~selkä~~, Kounaarsa ja länsessä Wimpeli.

Halsuan kappeli on jo edellistiän ehkä paremmin asuttu. Luonto kirkon ja Halsuan järven ympärillä on viljelysten kautta saanut paljon lempeämmän muodon kuin

kappelikuntaa ympäröivät nevat ja antaifrost
aavistaakaan. Asutus ei juuri kumminkaan
alotu kovinkaan uloltaalle järvitiennoosta,
ellei lukuun oteta taipaleella Lestien päin ole-
via Kukkolan ja Kanalan taloja lähi alkupuolta
Halsuan jokivarsta, ennenkuin joimittain joki
saavuttaa järven.

Ylhäisempiä mäkii, vuorista puhumattakaan,
ei Halsuallakaan ole, joskin ovatkin hiekkasi-
set harjanteet tiheät. Kuten jo mainittiin on
Halsua melkein kauttaaltaan soitten ympäröi-
mä, joten se ikäänkuin mikään kosteikko on
mieluisa paikka matkustajalle.

Järviä Halsualla ei niin paljon ole. Suurin
ja merkittävin on tuo Halsuanjärvi, jonka
ympäriille asutus on sijoitettu. Jokia on tuo
kahdella haaralla alkava Venäjoki, joka toisella
haarallaan alkaa Perhosta ja toisella haaralla
Halsuasta sekä laskee Halsuanjärveen aivan
lähellä samoin kahdesta haarasta yhtynyt

Halsuan jokea, jonka molemmat haarat nekin
saavat alkunsa ~~tuo~~ jokilähteisestä Perhosta.
Tämä Halsuan joki tunkeutuu sitten taas
ulos järvestä ja suuntaa kulkunsa länteen yk-
sien vihdoin Wetelisen Wetelinjokeen.

Tiet. Halsuasta ovat pian mainitut. On
jo ennen mainittu, että Wetelin valtatiestä eron-
nuntamia haaroja. Näistä vaan yksi vie kirkol-
le ~~lasku~~ lasku. Jos samaa tietä ja samaa suuntaa kälje-
taan, päästään Kanalan talojen kautta Lestijärvelle.
Kirkolle tulee etelästä Halsuan jokivarstisista ta-
loista myöskin tie, ja sen kulku käy ohi kirkon
Köyhäjoen kylille ^{”Porvakkotien” nimellä} Kaustisessa. Siinä ovat Hal-
suan tiet.

Luoteessa on Halsuasta Kaustinen, pohjoises-
sa Ullava, Kaakossa Lesti, idässä ja etelässä Per-
ho sekä lounaassa ja lännessä Weteli.

Lestijärven eli niinkuin sitä myöskin täälläpää-
sanotaan Lestien kappeli on asutukseltaan seudun
kurjin kolkka. Lukuunottamatta sydänmailla

olevia ruunun metsänvarttorppia, on asutus kokonaan vanha Lestijärven ympärillä - harvallaista siinäkin etenkin itä- ja pohjoispuolella. Alttain kylläkin suuressa Lestin kappelissa on asukasluku noin 900 vaiheille. Katjaen maanviljelyshommiin täällä, tulee todella ihmiskelemin mällä tämikään pivoillinen ihmisiä oikeastaan elää.

Keteliä soita, hiekkaisia kankaita, kas siinä Lestin manto ja maalaatu. Yksin järvenraunatkin ovat hiekkaa. Kaakkoiskulmalle kohoaa sitten harjanteineen Maanselkä lisäksi.

Keristön pääpaikka on tämän kihlakunnan suurin järvi, tuo "sata-saarinen, tuhantieniminen" Lestijärvi. Kyllä on useita muitakin järviä ~~tuon~~ sydänmaiden keskestä, mutta niistä en tahdo mainita muita kuin Zoo - ja Wäkä-Walvattijärvet. Pienoinen jokijärven, joka monilla haaroillaan kokoo sydänmaiden järvistä vettä, laskee Lestijärven, josta taas alkaa Lestijoki vesiä meren kohti saattamaan.

Teistä täällä ei ole paljon myöskään sanottavaa. Rantojalta maan sydämeen pyrkivä valtatie kyllä kulkee halki Lestinkin järven läntisellä puolella ja tähän yhtyy siihen Halsuasta tuleva tie - siinä ne ovat tiethin. Mainitahan sopii vielä Kyläntie, joka pahaisena eroaa valtatiestä pyrkien järven itärantaa jonkun matkaa eteenpäin. Samoin eroaa tie pahanen kulkemaan etelää kohti Ruunun metsänvarttorpalle Konttikoskella.

Luoteesta rajoittaa Lestia Poholampi, pohjoisesta ja koillisesta Naaran-Oulun läänin raja ja sen takana Reisjärven kunta, Kaakasta ^{suomen} Maanselkä, etelästä Perho, ~~lounaasta~~ Halsu ja lännessä Ullava.

Poholampi, tahi kuten itse sanovat Rampyri, on asutuskeltaan tiheästi ryhmittynyt voimemmin puolin Lestijokea. Kovin etäälle jokijärvältä ei asutus sisämaahan ulotu, ellei

Väinö Wallin: Suomen Maantiet Kuopion vallan aikana. siv. 126.

tie # "Lohtajalta Wätersaaren Kinnu-
laan Ylikannukseen, Toholammien ja
Lestijärven kautta kulkeva van-
ha ratfastie mainitaan v. 1791 vu-
mistuneen kunnolliseksi kera-
ticki." /

mukaan oteta täälläkin noita joitakuuta ruunun-
metfinvähitöryyriä. Mutta sitä tiheämpää
onkin jokilaakson asutus. Luontokin täällä
jo taas hymyilee tuon todella uhkeam-
maisesta joen muodosta.

Muuten on maa enemmän tasaista kuin
esimerkiksi Kestillä, ellei lukuun oteta ylä-
määtä kuntaa, jossa aika korkeita töyryjä
on tuon tuostuin. Sisämaissa on soita ja
kankaista niinkuin ainakin.

Veristöä edusta täällä läpi kunnan pitkin
pituuksa juokseva Kestijoki johon matkalla
joku pienempi puroon liittyy. Järviä on
muutamia, ei monta. Tärkein on niistä Tus-
pikkulainen, soukka Taholampi, jonka halki Kes-
tijoki kulkee.

Teistä ei ole muuta mainittamista, kuin
että molemmien puolin jokea kulkee tie yhä-
denmukaisesti joen kanssa. Alapäässä kun-

taa on kumminkin pohjoispuolella jokea kallewa-
tie jotenkin huonoa, kun se sitä vastoin yläpäässä
paranee, kun tuo valttie menee yhä joen poh-
joispuolelle.

Luoteessa ja pohjoisessa lattu Taholammin piiri
Kannukseen, Kaillisessa on sen rajana Waaran-
Ouden läänin raja, kirkassa tulee Risti ja lau-
naassa Ullavan suora raja.

Kannus, on paremmin asutukeltaan ha-
janiista. Jos ei ole, paitsi kirkon sentua, tihe-
ämpää asutusta, niin ei-pä ylään suuria tai-
paleitakaan ole muualla kuin ~~muualla~~ ja
kaakkoiskulmalla.

Luonto muutenkin alkaa ja tulla ran-
tamaiseksi ja enemmän tasaiseksi. Soi-
ta on täälläkin vielä viljatti ja onpa
kangasmaitakin.

Veristöä täällä edustavat melkein yhä-
sinomaan joet, joita onkin useita. Jos
lähdetään pohjoisesta, niin ensin tulee

Pöntönjoen alkupuoli eteen. Sitten itse Lestijoki
useine pienempine sivuhaaroineen. Würrer-
joen alku ja yläosa juoksuun on Kannuksen
piirissä ja viimein ottaa tuo lyhyt Lohtaj-
jokikin alkunsa Kannuksesta. Nämä useat
joet ja selittänevät, miksi arutuskin on
hajaantuneempaa. Silloin tavallisesti on
jokivarret asutut ennen muita lentuja.
Järviä ei ole juuri mainittavimpia.

Päitfi rautatietä, joka kulkee poikki
kunnan, on useita maanteitäkin. Päitfi hal-
ki kunnan kulkevaa Lohtajalta lähtevää
ja ^{maansyönnin} ~~Sydänmaahan~~ menevää valtatieta
kulkee kohti merta tie pohjoispuolelle Lesti-
jokeakin yhdensuuntaisesti joen kanssa. Tä-
stä tiestä erkanee sitten pohjoista kohti Mat-
kalammin Syrjäkylälle johtuva tie, joka se-
kin yhdyttyään useiden muiden teitten kans-
sa, lopulta saattaa mereurantaan. Vielä
erkanee tie pohjoiseen Haukinevan Syrjä-

kylälle tuosta halki kunnan kulkevasta valtatie-
stä. Samasta valtatiestä erkanee vielä tie, joka kul-
kee Kälviän kirkolle ja vihdoin johtaa Kannuk-
sen kirkon lähimailta tie suoraan Sydänmaalle
tuonne Kannuksen, Taholammin, Kälviän ja Ulla-
van rajaristeykselle.

Harvoin tapaa niin monimutkaista rajaa kuin
on Kannuksella luoteessa ~~Lohtajaa~~ ja Olman-
kaa vastaan. ~~Koikkajärvi~~ on sen rajana Waa-
san - Oulun lääninraja ja sen takana Raution
ja Pievin kunnat. Kaakossa tulee Taholammin
kunta vastaan ja Etelässä pistäi piiriksi Ulla-
vasta sekä osa Kälviää. Kännessä taas en-
teen tulee ^{taiikka myöskin paikkakunnan mukaan Lohtajaa}
Lohtajaa. Tämä on rantapitäjä, ja on sen
asutuksen enite sautamaalla. Kunnunkin
ovat jokivarretkin asutut tiheästi, ja koska
jokia on useita, on asutus myöskin haaran-
tunut yli pitäjän kaikkiin osiin.

Luonto täällä ei poikkea tavallisesta Päh-
jänselän rantaan luonnosta, joten sit-
tä ei ole erityistä sanottavaa, matalakkoja

mäkinystyräitä on siellä ja täällä aina joitakin.

Vesistöinä on nyt ensinnäkin Pohjanlahden ulkopuoli, joka usein esteitä, saarista ulottuu munteeseen saakka. Saaria on pohjoisrannalla enemmän. Mainittakoon niistä Ohtakari, Käräjätuo-
to. Mitä jokiin tulee, juoksee mitä kalme-
tämän kunnan piirissä mereen, nimittäin:
pohjoisiin on Wörretjoki, pienten järvien
halkeiluksena Kohtajoki sekä eteläisiin pieni-
joki, joka juoksee läpi Marinkaishylän.
Järviä on pienenoisia siellä ja täällä.

Teistä mainittakoon ensinnäkin pitkin
merenrantaa kulkeva "rautatie". Tähän tie-
hen yhtyy sitten sisämaasta tuleva vatti-
tie kulkien Wörretjoen pohjoisrantaan ykkö-
mukaisesti joen kanssa. Toinen tie, joka tu-
lee kunnan keskeltä ja kulkee Kohtajoen e-
telärantaa joen mukaisesti, yhtyy rautatie-
hen kirkon lähellä. Kolmas tie, joka rautatie-
hen tulee kunnan keskeltä, yhtyy siihen Mar-
inkaishylän keskellä. Tästä isosta maansyö-
män kulkevasta valtatiestä erkenee jo Kan-

nukseen puolelta tie, joka kulkee Kälviän kirkol-
le. Tämä tie yhdistää nuo kaksi muuta ranta-
tiehen yhtyvää haaraa, kulkien siis sisem-
mällä maalla yhdensuuntaisesti rautatien
kanssa.

Kannus ja pohjoisessa huuhutelee meri
Kohtajoen ranta, koillisessa tulee rajan-
takana Himanka, idässä tulee Kannus ja
etelässä ja lounaassa Kälviän kunta on ja-
janspurina Kohtajalle.

Viimeisenä mainittakoon nyt Himanka,
joka kappeliina yhtyy Kohtajaan. Sytös ei
ole kovankaan syvälle maan sisään tunkeu-
tunut, etenkin pohjoisosasta. Meren-
ranta sitovastoin on tiheästi asuttu, sa-
moin kuin Lestijoen varsikin.

Luonto on täällä, sisemmällä maalla ni-
mittäin, vielä viljelykseltä säilynyt, jotenka
auttavan suuria soita kyllä tapaa. Samoin on
täällä koko joukko hiikkaheijauksia.

Mitä tulee vesistöön, on tietenkin meri tar-
kein ja useita saaria on tässä. Niistä mainitta-

koon Hevoskari ja Karkia, ei siksi, että ne olisivat ma-
ta suuremmat, vaan koska niistä tässä tullaan enem-
pi vielä puhumaan. Jokia on kolme, nimittäin
pohjoisin on Himankajoki, joka yhtyy mereen
lähellä pohjoista rajaa. Seuraa sitten Pöntiönjo-
ki ja viimeisenä Pestijoki, johon vähäi ennen
laskua yhtyy muuan pienempi sivuhaara. Tämä
Pestijoki muodostaa ennen laskuaan aika ison
saaren ja nimitetään eteläistä haaraa silläin
Tomujoksi. Järvistä Himangassa ei juuri kan-
nata puhua.

Tiet Himangassa ovat: ensinnakin tuo me-
renrantaa kulkeva vanha rautatie. Tähtäen sit-
ten Himangan kirkon luona yhtyy useita suu-
haaroja, Ensimmäinen tulee Koillisesta pääin
Sydänmaan kylältä tie, joka johtuu Kannukse-
sta. Sitten tulee Kannuksesta suoraan tie, joka
kulkee pohjoispuolelta Pestijokea yhden suun-
taisesti joen kanssa. Tästä tiestä erkane-
haara, joka yhtyy Kannuksesta Ojalan talojen
tienpöillä tuohon ennenmainittuun koillise-
sta tulevaan tiehen. Päthi tätä eroa nyt

juuri mainitusta sydänmaan tiestä Puusaaren
talojen kohdalla huonollinen tie, joka viepi se-
kin lähelle Kannusta Mannilan taloihin.

Rajana Himangalle on luoteen meri; pohjoisessa
Wassan - Oulun läänin raja, Kaakossa ja etelässä
ja etelässä Kannus ja lounaassa Lahtaja.

Näin kun on nyt luotu pikimältäinen
silinäys Pietarsaaren kihlakunnan suomalais-
ten pitäjän maantieteelliseen puoleen, voidaan
nyt viimeinkin känttyä sen muinaistieteelli-
seen osaan.

A Lakanuuden aika.

Tutkiva ihmisjärki kokee selitellä sen huomion-
ta herättäviä asioita ja olosuhteita, se kokee hakia
alkua ja perustusta miksi niin ja niin on, se
kokee selitellä noita "syntyjä syviä, asioita ai-
naisia". Tämä tiedon ja totuuden etsimisen ha-
lu on saattanut ihmis^{si} muun muassa hankki-
maan tietoja entisistä oloista, muinaisista

asioista, historian takaisesta elämästä. Niiltä ajoilta ei saada tietoja tavallisella tavalla, kirjoitukset eivät useinkaan ole näitä oloja ja aikoja selittävässä. On turvautuminen muihin apulähteisiin. Lemmoisina muinaistutkijalle ovat meri-
naiskalut ja kiinteät muinaisjäännökset sekä kansantarinat. Näiden avulla onkin monessa mu-
sa voitu paljon tähän asti tuntemattomista aikojen takaisista oloista ja ihmisistä päivän valoon tuoda.

Myöhdään tuli Suomen kansa historian alalle, myöhdään on se saanut omia kristinuskon. Tiedot maamme ja sen asukkaista eivät kauvaksi taaksepäin ulotu kirjallisuudesta. Tutkimukset kumminkin ovat tiedoksi tuoneet, että jo vuosituhansia ennen meidän historianamme aikaa on täällä ihmisiä asunut, on koettu "maata täyttää" ja tehdä se ihmisen palvelukseen sopivaksi. Näistä ei kumminkaan kirjallisuus kerro. Mutta, vaikkapa ihmiset vaikkenevat, huutavat kivethin, ja maamme entisasukkaat

"nousevat kumpuun yöstä" ja todistavat oloistaan, kertovat itsestään sanattomain, mutta kumminkin selvain jälkeiden kautta nykyajan ihmisille. Tutkijana näiden ja nykyajan kansamme välillä koettaa nuori muinaistieteen olla. Vertaileva muinaistiede koettaa sekä kiinteiden että irtonaisten muinaislöytöjen avulla sisä päivänvaloon saattaa kaukaisia historiaantakaiseen hämärään ja yöhön kätkeytyä asioita. Näillä ajoilla on ollut silloinkin eri sivistyskausia, ja niinpä on näitä aikoja-
kin tutkijat koettaneet jakaa eri aikakausiin. Nuo aikakaudet sitten puolestaan taas on jaettu eri kehityskausiin, katjaen siihen, missä määrin todistuskappaleet näyttävät jo kehitys-
neimmista olosuhteista puhua. Kolmeen pää-
aikakaudteen on ensinnäkin jaettu puheena olevat ajat pitäen silmällä sitä, mitä aineita ihmiset ovat osanneet käyttää esimerkiksi terä-
aseitten valmistamiseen. Vanhin näistä ai-

4. Heitjen tapaan teroitettu säpäle liuskakiveä, huonosti hiottu, 194 mm pitkä, 40 mm leveä ja 10 mm paksu. Ase on löydetty Miekkojan maalta kankaaseen peltoa tehderjä.
5. Tasataltta, joka on 120 mm pitkä, terästä 42 mm leveä ja 26 mm paksu, sileäksi hiottu. Sen terä lasku on hieman viertävä ja laitoja sen on vuotokettu. Väri kivellä on harmaaan ruskeaa. Löytöpaikkaa ei tarkemmin tunneta, kuin että se on Wälilä kylästä saatu.
6. Poikea ja litteä painokivi 107 ja 94 mm ruutina sekä 70 mm paksu. Poikittain ympäri kiven kulkee runfaasti 30 mm leveä mutta matala juova. Kivi on löydetty Ikolan harjanteelta peltoa tehderjä.
7. Tasataltta vaalean sierran tapaisesta kivistä, 88 mm pitkä, 33,5 mm leveä ja 15 mm paksu. Kalu on löydetty Kustaava Marttilan pellolta.
- 8, 9, 10. ~~Nämä~~ 3 ainoastaan laidasta teroitettua ja nähtävästi samasta kivistä otettua liuskaa kiiltoliuskakiveä. Kussakin liuskassa ~~on~~ pieni reikä laidassa.

11. Kahdelta puolelta teroitettu kiviliuska, jonka toisessa päässä on pieni reikä.
12. Yksiteräinen hiomaton kivineitti, jonka tyvessä on ikäänkuin ruotona pieni säle.
13. Taltan eli kuokan terällä oleva varrettaan kaareva ase kiiltoliuskaa, niinkuin kaksi edellistäkin ovat.
- 14, 15, ~~16~~ ja 17. ~~Nämä~~ 4 hyvin vähän muodostettua, vaan luonnon jäljeltä nähtävästi aseena käytettyä kiveä, jotka ovat lujempaa kivilajia kuin edelliset.
- „Kaikki nämä numerot 8-17 ovat löydetty Kälviän kirkonkylän Lukkarinmäen talon maalta ojaan kaivettaessa noin 3 korttelin syvyydeltä maasta. Paikka on korkealla kankaalla, joka luultavasti on muinoin pistänyt niemikkeensä mereen, vaan on nyt 1/2 peninkulman päässä merenrannasta. Aseet löytyivät kaikki saman ajan pohjalta noin 10 syyden matkalta ja oli 3 ensimmäistä päällekkäin.“

1) Nämä, niinkuin edellisetkin tiedot ovat muinaismuistoyhdistyksen pöytäkirjoista.

Päiti näitä nyt lufetettuja esineitä, on samassa paikassa - nimittäin Lunkkarin mäessä vielä tahkokivejäkin, jotka olivat niin suuria, että ne kuljetuksen hankaluuden takia jätettiin paikoilleen. Koska itse en ole noita tahkokivejä nähnyt, en voi niistä mitään mainita enkä niitä kuvata. Liitän siis tähän ennen ja muitten löytämien tahkokivien kuvia, joista kuva 1 on otettu J. R. Appelgrénin teoksesta: "Suom. asukkaat pakanuuden aikana", sivu 4 ja kuvat 2 ja 3 Hjalmer Appelgrénin kertomuksesta: "Muinaisjäännöksiä ja tarinoita Keminkyläkunnan itäisestä osasta", kuvat 9 ja 41. Kuva 4 on otettu A. E. Kyranin kertomuksesta: "Muinaismuistot ja lankaan kihlakunnasta" kuva 22.

Maikka epätietoista minulle onkin, mitkä

1) A. Riipin tekemät tiedonannot Muinaismuistoyhdistyksen pöytäkirjoissa.

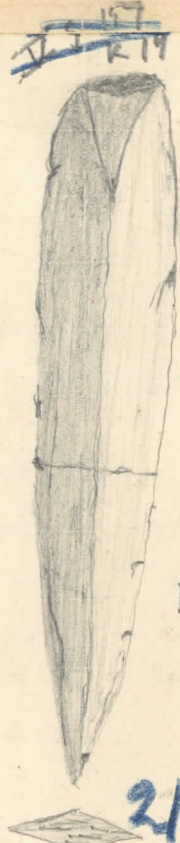
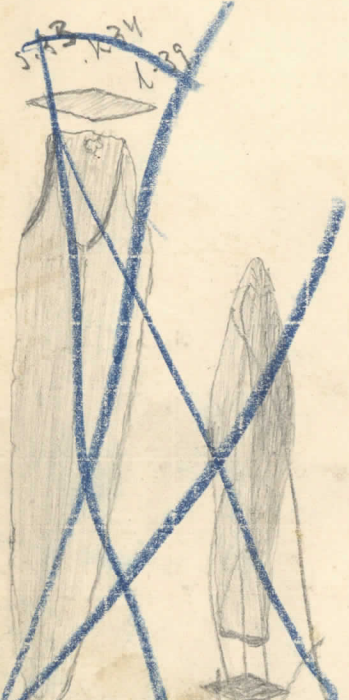
aikakaudelta ovat ne 4 kivehynyttä hammasta, jotka museon kokoelmista säilytetään, en tehdä niitä tässä jättää mainitsematta. Pienin niistä on 44 mm pitkä ja juureltaan kaksiteräinen. Toisimmasta on pää katkeanut ja mm. tenkin on se puolikas 97 mm pitkä. Molemmat muut ovat myöskin puolikkaista toinen 92 ja toinen 88 mm pitkä. Nämä hammas ovat saatu Mattilan talosta ja ovat ne ennen vanhaan löydetty ulkomereltä.

Itse en ole ainuttakaan kiviaseita saanut Kälviältä. Kuullut kyllä olen puhuttavan seuraavasta löydöistä, jotka kumminkin sitten jo ovat kadonneet:

Rian kylässä on jo "aikaa sitten" löydetty kiviasta veitti, "joka oli kuin kalpapurukko". Lähemmältä löytopaikasta ja kuka sen olisi löytänyt en saanut selvää. Areen sanottiin kadonneen jo kauan sitten. Koska kalpapurukolla tarkoitetaan täällä kaksiteräistä veistä, niin on tuon areen täytynyt olla kaksiteräinen. Vertauksen vuoksi liitän

Kivitikareja.

5. Hemijärvi. 6. Kala. 7. Pori. 8. Pihlajpää. Luultavaa on, että
Lusua. 1/2. joki. 1/3. Rönkä. 20. tuo nyt puheena

oleva "kalapapunkko" on ollut kuvan 5, 6, 8 mal-
lia, varsinkin kuin Kalajoellaakin on tällai-
nen (kuva 6) löydetty. Koska näitä seuduilla
ei ole löytty kiviäkaluja yhtään, niin ei
ole syytä uskoa, että tänäkään olisi sitä la-
tua, eikä siis kuvan 21 mallia.

Ullava.

Ennestään säilytetään museon kokoelmis-

tähän kuvat 5-8, jot-
ka kuvaavat kaksite-
räisiä kivitikareja.

(Kuv. 5-8)
Nämä kuvat ovat:
A. H. Snellmannin kes-
tomuksesta "Oulun kirk-
kokuusta, kuvat 6 ja 7."
J. R. Aspelinin "Suomen
asukkaat pakanuuden
aikana" ja kuva 8 on
otettu A. E. Nymanin
"Munaismuistoja Lau-
kaan kirkkokuusta."

20. tuo nyt puheena

sa ja seuraavat kivikalut:

18. Tasatalta, joka on kummastakin pääs-
tä teroitettu. Sen pituus on 112 mm, leveys ter-
oitusta 44 mm ja 27,5 mm sekä paksuus 17 mm.
Kapeamman terän laskulta ja laidasta on a-
setta vuolta ja keskustalta on se lohoksisia.
Se on löydetty 5 korttelin syvyydeltä rakkaam-
masta Runkolan talon maalta.

19. Tasataltan teräpuoli, 58 mm pitkä, 49
mm leveä ja 14,5 mm paksu. Se näkyy ka-
penevan varrelle. Löytöpaikka on tuntema-
toin.

20. Kapea ja soukkateräiseksi tahtoksa pie-
ni kiviesine, 67 mm pitkä, 22,5 mm leveä
ja 13 mm paksu. Tämänkin löytöpaikka on
lähemmin tuntematon.

21. Kourutalta vihertävän mustaa kiveä,
118 mm pitkä, 34,5 mm leveä ja 19 mm paksu.
Teränsuun on tylsä ja murtunut. Keskihah-
dalta on ase leveimmillään ja kapeene-
siitä kumpaakin päästä kohti. Löydetty on
se Haukolan kylästä järven rannalta.

22. Wasarakirves mustanharmaata kiveä, 109 mm pitkä, 59 mm leveä reijän kohdasta ja 29 mm paksu. Teräpuoli on nähtävästi katkennut ja sen jälkeen uudestaan hiottu. Toisesta lappasta on myöskin lahjennut hiuska. Reikä on siinä keskivälillä. Kapeimmalle paikalle on aseen jätetään piirretty vuodeluku 1830. Ase on löydetty Juvan kylän Haapalan vanhan huoneen sijalta multapenkereestä.

Itse puolestani en saanut ainoatakaan kiviasta Ullavasta. Puhuttavan minä kuulin yhdestä aseesta, nimittäin että olisi joskus löydyt kiviä "höylänterä" Kiviharjun rannesta, joka paikka on Haapalan ja Rahkosen talojen välillä oikealle puolelta. Tämä "höylänterä" olisi sittemmin hukkunut.

Kaustinen.

Ennestään on museon kokoelmissa ja seuraavat esineet:

23. Kaksoistalikka (kouru - sekä tasaltalikka), jonka pituus on 116 mm, leveys on 47 mm ja paksuus sillä on 28 mm. Ase on hyvin esitetty, vaikka onkin kumpikin terä sittemmin pahasti

lahkeillut. Löydetty on se Wintturin talon maalta, mutta saatu on se talteen Ullavasta.

24. Kiviase, joka on 159 mm pitkä, 49 mm leveä ja 19 mm paksu, kovaa saviliuskamaa. Se on käytetty hiomiseen viikatteita y. m. ja on siis iältään hyvin epäiltävä. Sen nykyinen terä on myöhemmin muodostettu ja varsi osittain muoto ei ole tavallinen kiviäuden taltan ja kirveitten mukaan. Löydetty on se 1840 suuresta hongasta Kaustisen kirkon luona.

25. Wiistoteräinen huonosti tehty kiviase, 126 mm pitkä, 53 mm leveä ja 26 mm paksu. Löydetty on se Kosken talon maalta metsästä vanhan kiviroukkion alta, jossa hiilistä ja tuhkaa tähtää oli ollut tulensia.

Minun kokoamiani ovat seuraavat esineet:

26. Kiviaseen varsikatkkelma, 120 mm pitkä ja 2,4-1,6 mm paksu. Kivi on löydetty Mosalan talojen Kentalan maalta ja olisi se kertomuksen mukaan ollut kokonainen ja sen kärkiosa olisi ollut "noin parin tuuman pituinen ja kolmisulkainen", mutta olisi se joutunut hukkaan. Päättään kertojan puheesta olisi kivi alkuaan ollut

kolmisulkaainen. Nyt sitä oli käytetty partaveitteen kovasimona.

27. Nuijakivi, joka on ollut "ainakin sata vuotta" Harjukosken talon suussa. Kiven pituus on keskeltä 95 mm, leveys 85 mm ja paksuus 34 mm. Kivi on toisesta päästä terävemmällä kaarella kuin toisesta. Reikä on molemmista päistä hiho ja keskeltä soukempai. Löytöpaikka lähemmin tuntematon.

28. Reikäkivi, hyvin ohut ja epä säännöllinen, pyrstältä lohkeillut. Sen suuruus ristiinsä on 85 + 80 mm ja paksuus 18 mm. Löydetty on tämä kivi Harjukosken talon pellolta ajamaita Kuokkissa.

29. Kourutalhti vihertävän harmaata kiveä, 139 mm pitkä, terältä 59 ja varrelta 54 mm leveä sekä 29 mm paksu. Toinen puoli on paksu ja toinen puoli kupera. Kouru on hyvin matala ja terä lohkeillut. Löydetty on se Luomalan talojen Hirvisaaresta metsästä, noin 1 kilometri joesta.

30. Pieni musta talhti, 20 mm pitkä, terältä 32 mm leveä ja 12 mm paksu. Päästä on se hiukan

hiukan lohjennut. Löydetty Harjukosken talon pellolta lähellä taloa.

31. Ohut tasatalhti mustanharmaata, hiukan vihertävää kiveä, 105 mm pitkä, 56 mm leveä terältä ja 13 mm paksu. Terä laskettu vaan toiselta puolelta. Löydetty Harjukosken pellolta lähellä taloa.

Paitji näitä nyt lueteltuja erineitä kuulin kerrottavan vielä muistakin jo kadonneista kivikalusta. Niinpä kerrottiin Harjukoskella, että ennen oli ollut useita tasa- ja kourutalhti, mutta lasten leikkikaluina ollen olivat kadonneet.

Samoin oli ennen talon poika löytänyt Harjukoskella kiviaseen, "niinkuin tetsu, kiverä, pehmeä ja kiverä", mutta oli särkenyt sen eikä palojakaan enään ollut tallella.

Isokanikaalla on ollut kourutalhti, mutta on nyt hukkunut.

Neteli

Ennestään säilytetään museossa ja seuraavat kivikalut.

32. Tasatalhti, tarkoituksen mukainen, ohut, vaillinaisesti hiottu varrellaan, 104 mm pitkä, 41 mm leveä ja 21 mm paksu. Löydetty on se Laasa-

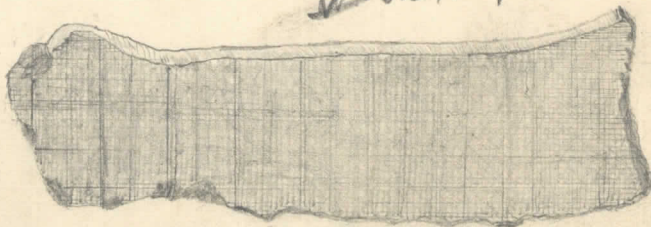

Tahkokivejä

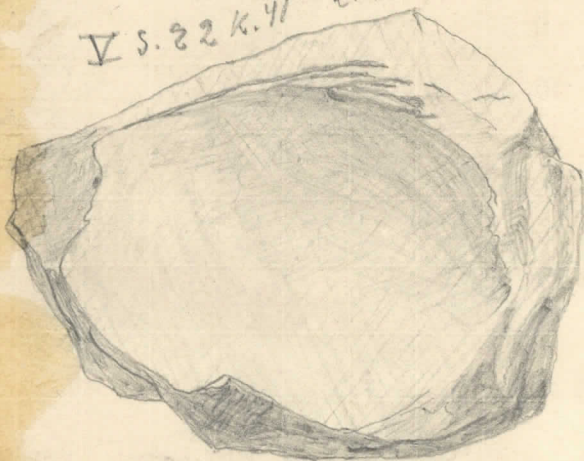
1. Juwa. $\frac{1}{12}$.

V S. 6, K 9. L-34

2. Utkuniemi Kemijärvellä. $\frac{1}{4}$.

V S. 22 K. 41 L. 95

3. Muurola. Rovaniemellä. $\frac{1}{7}$

V S. 161

K 22

L. 95

4. Ahontalo, Muurrejaari,
Pihlkiputaalla. $\frac{1}{6}$.

sen talon pellolta lähellä Karjalankoskea.

33. Tasataltta tapaan hiottu kappale kili-
toliuskamaa, mikäkin liekään, 106 mm. pitkä,
42 mm. leveä ja 16 mm paksu. Löydetty se on Laasa-
sen talon pellolta Karjalankoskelta.

34. Nuolenkärki valkeasta ~~kuorista~~ ^{kuorista} 48
mm. pitkä, 18,5 mm leveä ja 7,5 mm paksu. Ty-
vi on kalan pyrstön muotoinen. Se on löydetty ki-
konkylästä Lesjö (Lärsjö?) järven rannalta.

35. Tasataltta mustasta feldsiittiliuskama-
sta, 131 mm pitkä, 54,5 mm leveä ja 17 mm. paksu.
Ainoastaan päällispuoli on hiottu; terän suu-
te on lohjennut pieni pala. Ketelinkylän Talon
pellolta on se löydetty.

36. Teräpuoli tasataltasta mustaa feldsiitti-
liuskamaa, 46 mm pitkä, 50 mm leveä ja 12,5 mm pak-
su. Kummastakin karasta on lohkeillut paloja. Se
on löytty kirkonkylän Timmilän talon maalta.

37. Pieni, matalakouruinen kourutaltta mustas-
ta feldsiittiliuskamasta. Päällyspuolelta on asa-
hiomatoim, takapuolelta on iso pala lohjennut.
Sen pituus on 55,5 mm, leveys 22 mm ja pak-
suus 8,5 mm. Löydetty Karhulammen Koskenky-

län pellolta.

38. Kourutaltta, jonka teräpuoli on kokonaan
katkennut, mustasta feldsiittiliuskamasta, 127
mm. pitkä, 46 mm. leveä ja 18 mm. paksu. Kirkon-
kylästä Antti Kankaan suvusta polvesta polveen
säilynyt.

Ninun tuomiamu museon kokoelmiin ovat
seuraavat:

39. Tasataltta, 99 mm. pitkä, 65 mm. leveä ja
24 mm. paksu. Ase suippene sieman toiseen päi-
hän; Syrjät ovat kaarevat; toinen pinta kupera,
toinen laakea; terä on ohja; päästä on se loh-
jennut. Löytöpaikka on muuten ihan tuntema-
toin, kuin että se on saatu torpan vaimolta Tikke-
Kasken maalla, Kulkennut polvesta polveen perintänä.

40. Tasataltta laturkainen ja terältä vähän ka-
peneva, mustan vihertävää kiveä; molemmiin
puolin lohkeillut, mutta syrjät ohjat. Terästä
on pala lohjennut ja samoin päästä; 116 mm.
pitkä, 55 mm leveä terältä ja 16 mm paksu. Löy-
töpaikka tuntematon, saatu Råydingin kansaka-
lunopettaja E. Lång'ilta.

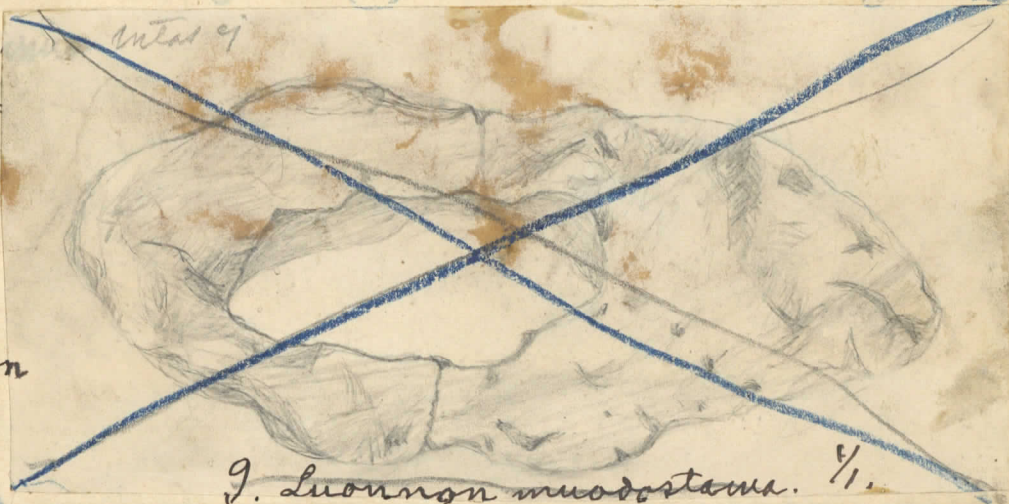
41. Tasataltta vihreänharmasta kiveä, 170

mm. pitkä, 71 mm. leveä, 25.5 mm. paksu. Teränsuun on lohkeillut. Ase on toiselta lappaalta raitainen ja melkein hiomaton, toiselta puolen on se siteämyksi ja kupera. Löytöpaikka on tutematon ja saatu on se apotti 2. Läng'iltä Rängingisä.

Mielä mainittakoon tässä muuan luonnon it-

senjä
muodos-
tama
reikä-
kivi,
joka on
löytty
erästä

9. Luonnon muodostama. 1/1.

keiviroukkiosta kun Pulkkinen kylän kausa-
koulurakennukselle paikkaa raivattiin. Kivi oli
löydettyjä ehjiä, vaan olivat sen kirkkoherra Bergström
lappet leikkieissäin katkaisseet. (Kuva 9).

Päitfi näitä talteen saatuja kivekaluja
tietää kansa täälläkin, kuten muissakin pai-
kein, kertoa löydöistä, jotka lähemmäs ovat
taasen hukkaantuneet.

Niinpä oli Torpan talossa löytty sangen van-
ha huoneen multipenkistä kivinen kellontaulun
puoliska ja kaappale hirven sarven ynnä "sellai-
nen kivinen höylänterä". Edelliset olivat vielä tal-
lissa, mutta se "höylänterä" oli jo hukkunut - lap-
set leikkikalunsaan pitäneet.

Noin kolmekymmentä vuotta sitten olisi Leander
Harjupaana löytänyt tien vierestä pellasta Harjupa-
nalla korvutaltan. Tältä oli syrjästä ollut vähän
lojennut. Nyt oli tältä kadonnut.

Samanlaisen taltan kerrottiin olevan Tuohimäen
torpassa Pulkkilan kylällä. En kumminkaan torpas-
se käydessäni sitä löytänyt.

Merkillisin laumunkin on ja enemmän
huomiota ansaitseva on se löytö, josta mi-
nulle kerrottiin Pulkkinen kylällä. Oli ni-
mittäin joitakin aikoja sitten löydetty
"kivikirves, jonka pää oli ollut kuin lampaan
pää, oli ollut korvat ja silmät ja alaleukakin
oli niinkuin lampaalla". Kuka sen oli löytä-

Elukkain päillä koristettuja aseita.

nyt ja mistä se oli löydetty, en sen paremmin selville saanut. Että semmoinen ase kumminkin on täällä löydetty, sitä ei ole syy epäillä. Vähin-ko vaan, että aseesta ei sen parempaa tietoa ole. Tähtäen kertomuksen joksikin selvästä kuvasta, on ase ollut joku noita itäsuomalaisia elukkain päillä koristettuja kiviaseita, ehkäpä parhaiten kuvan 12 ja 14 kaltainen, jotka juuri

kuvasi ~~"Kirveitä"~~ "Kirveitä" paremmin kuin kuvat 10, 11 ja 13. Kuinka tämä dänrisuomalaisille outomallinen ase on tänne itäsuomalaisilta kulkeutunut, on vaikea arvata. Kauppakalunako vai sota-tai eräretkillä jäänyynä, itäsuomalaisien itfensäkö tai välittäjain kuljettamanako? Outona, yksinäisenä ilmaantuu se vaan täällä lajiura edustajana.

Perho.

Ennestään on museossa seuraavat kivi-kauden kalut säilyssä:

42. Kourutalikka, 152 mm pitkä, 40 mm leveä ja 26 mm paksu. Löydetty se on Kellokosken talon läheltä Kosken peräessä, noin peninkulma Perhon kirkolta alaspäin. Työmies, joka sen oli löytänyt, on sitä hiukan louhinut kummastakin päästä. Talikka oli ollut päällimmäisessä hietakerroksessa.

43. Kivimäjä rautavyön ympäröimänä, varsi-reijällä varustettuna, 117 mm pitkä, 92 mm leveä ja 42 mm paksu.

44. Dioriittikirves pyöristetyllä terällä, 149 mm

pitkä, 71 mm leveä ja 17 mm paksu.

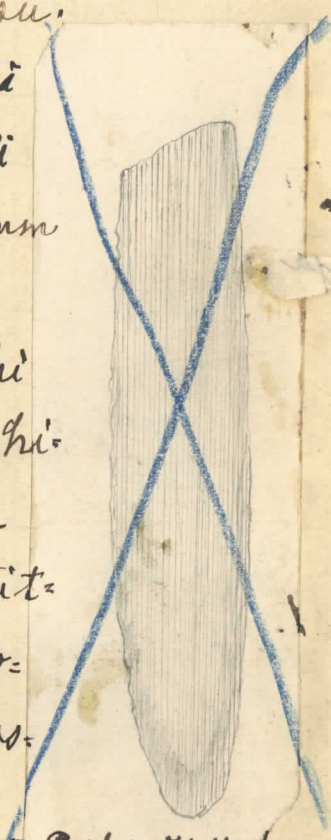
45. Kourutalikka syvästi pyöristetyllä alapuolella, mutta epätasaisella etupuoletta, 109 mm pitkä, 42 mm leveä ja 22 mm paksu.

46. Kourutalikka leveällä sileällä terällä, ylipää hyvin silitetty; varsi on hoikkeneva, 108 mm pitkä, 51 mm leveä ja 21 mm paksu.

47. Kaksiteräinen veitsi tahi keihäänkärki ^{huuskamalta} skifferistä, hyvin hiottu, 182 mm pitkä, 38 mm leveä ja 10 mm paksu. Ylipää on selvästi taitunut. (Kuva 15). Tämä ynnä 41-45 o:vat kaikki löydettyt samasta paikasta, nimittäin Kellokosken läheltä koskea perätesse.

48. Tasatalikka rautaruosteen peittämä, oikeastaan on se kaksoistalikka, sillä se on toisesta päästä hiottu tasa- toisesta päästä kourutaliksi 122 mm pitkä, 55 mm leveä ja 20 mm paksu. Sekin

15. Perho, Kellokoski, 1/2.

on löydetty Perhon jokea perätesse

49. Osittain hiottu kiviaseen aines, jonka taisinta pintaa nähtävästi on kovarimena käytetty myöhemmin ja alettu jollain navarilla läpi lävistää, 103 mm pitkä, 51 mm leveä ja 22 mm paksu. Löydetty on se Kauhun Sahin pellasta.

50. Kourutalikka, 85 mm pitkä, 36 mm leveä ja 22 mm paksu. Warreltaan on se katkennut ja kourupuoli aretta rapistunut. Ase on löydetty pellasta lähellä Tialaa.

Minä en ole saanut kuin seuraavat kaksi esinettä, nimittäin:

51. Tasatalikka viheriätä kiveä, 135 mm pitkä, 65 mm leveä ja 23 mm paksu. Takapuoli arette on hiomaton ja lohkeillut ja samoin syrjätkin sekä suureksi osaksi etupuolikin, kun sitävastoin terä ja lasku ovat jotenkin hyvin säilyneet. Löydetty on se Ruusiaisaaaresta Wähä-Möhtösen kylässä.

52. Liiska mustaa fellsittia, 174 mm pit-

kä, 40 mm leveä ja 17 mm paksu. Pisäsyryjä on suora. Myöhemmin on asetta käytetty viikateikkuna ja kovasimena. Molemmat päät ovat lohjonneet. Teräpuoli ohenee ja samoin ulkosyryjä. Saatu on se Haryn talosta Wähänhölkösen kylästä, löytöpaikkaa tarkemmin tuntematta.

Paitfi näitä talteen saatuja esineitä kuulun matkoillani kerrottavien löydöistä, jotka jo ovat kadonneet.

Kunpa kerrottiin Jappo Mötösellä olleen "kivikirves", jonka hän oli löytänyt Rusianosta maan alta ajatessa. Myöhemmin oli käytetty viikateikkuna.

Tialan taloissa puhuttiin myöskin jostain kivisestä höylänterästä, mutta jekin jo aikaa oli hävinnyt.

Halsua.

Ennestään on museon talletsissa seuraavat esineet:

53. Iso, leveä tasatalha, 159 mm. pitkä, 74

mm leveä ja 16 mm paksu. Teränsuu on hiukan kaarella ja varrelta on ase vaillinaisesti hiottu. Löydetty on se Halsuan Kauppiosen talosta maasta, joen rinteeltä, 3 korttelin syvyydestä maasta.

54. Haljennut, mutta liimattu, varsi-reijä-lä varustettu kivinuija, ristiinsä 183 mm ja 90 mm paksu. Saatu on se Halsualta tarkemmin löytöpaikkaa tuntematta.

55. Tasatalha, 116 mm pitkä, epätasaisesti hiottu ja varsipää lohkeillut. Löydetty on se Kanalan talon lähietäältä.

Itse en ole ainuttakaan kivi-asetta saanut Halsualta. Kerrottavan kuulun kahdesta suuresta "reikäkivestä", jossa oli reikä ollut kuin "tratti". Ne oli ottanut J. Heikkinen. Olisiko toinen niistä nyt tuo "haljennut, mutta liimattu" nuijakivi, joka on museossa, vai olisiko niillä kahdella reikäkivellä tarkoitettu tuota museossa olevan nuijakiven molempia puoliskoja

taikka ovatko nämä toisia kiviä en tiedä. Kivet olivat olleet ympyriäisiä ja "harmaata kiveä". Ne oli löydetty uudelta talolta Meriläisen kylältä.

Lesti.

Ennestään on museon kokoelmassa:

56. Raskas ja hyvin muodostettu nuijakivi graniitista. Warren reikä laajenee varsi puolelle, joka on paremmin tasainen. Ristiinjä mitaten on se reiän kohdalta $148 + 154$ mm. Nuija painaa vähän yli 9 ~~kg~~ ja on löydetty uutta peltoa tehdessä Linttilän talon läheltä. Kanss kuuluu siitä nuijasodan aikuisiksi.

57. Pehmeä, keskenpäinäinen nuijakivi, jossa on reikä kummallakin puolen. Leikkaukselta on se $114 + 86$ mm ja 55 mm paksu. Löydetty on se Forsman saaresta, 2 korttelia syvältä maasta, kahden kootun kiviroukkion väliltä, joka paikka näyttää joskus aikoihin olleen peltona.

58. Kivi, vastakkaiset kesken tekoiset syvennykset kummalla puolella ja jotenkin pyöreä. Ristiinjä mitaten on se $59 + 63$ mm ja 30 mm pak-

su. Löydetty on se Lestijärven rannalta ja saata Päivärinnan talosta.

59. Pieni, käyrä teräinen, hyvin kapeneva tasatalla mustaa felsiittiliuskamaa, 87 mm pitkä, 22 mm leveä ja 13 mm paksu. Terä on melkein kalson tapaan laskettu. Löydetty on se Kirkonkylän pellolta.

60. Yläpuoli vasarakirpeestä mustaa felsiittiliuskamaa, 141 mm pitkä, 50 mm leveä ja $36,5$ mm paksu. Reiän kohdalla näkyy aretta hiukan suurennettuna. Löydetty samasta paikasta kuin edellinenkin.

61. Pieni, ainoastaan terältä hiottu kalso mustaa felsiittiliuskamaa, 48 mm pitkä, 32 mm leveä ja 11 mm paksu. Sekin löydetty samasta paikasta kuin kaksi edellistäkin.

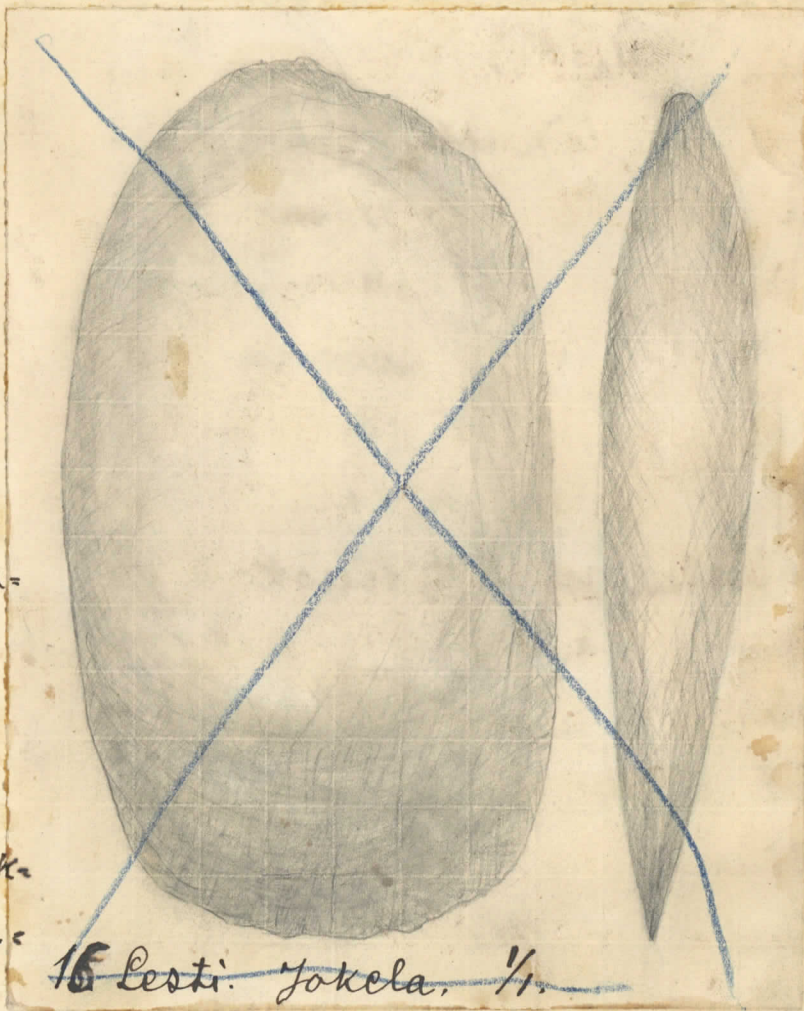
62. Iso, hiottu, molemmista päistä suipponeva tuura mustasta felsiittiliuskamasta, jonka toisella puolella on kerran viheriäinen kivilajia. Sen pituus on 360 mm, leveys 78

mm ja paksuus 45 mm. Toinen pää on kokonaan murtunut. Löydetty on se Syrjän kylästä Perä-talon maalta maantien läheltä sataa otettaessa noin kymmenään syvyydestä maasta. *

Minun keräämiäni ovat seuraavat ka-lut:

63. Kivi-
kirves, ~~kun~~
~~16~~ 130 mm
pitkä, ja 55
mm paksu.
Terän suu, jo-
ka on pyöreä,
on hiukan mu-
rentunut. Se
on mustansi-
vettä kiveä.
Löytöpaik-
kaa ei tarkom-
min tunneta.

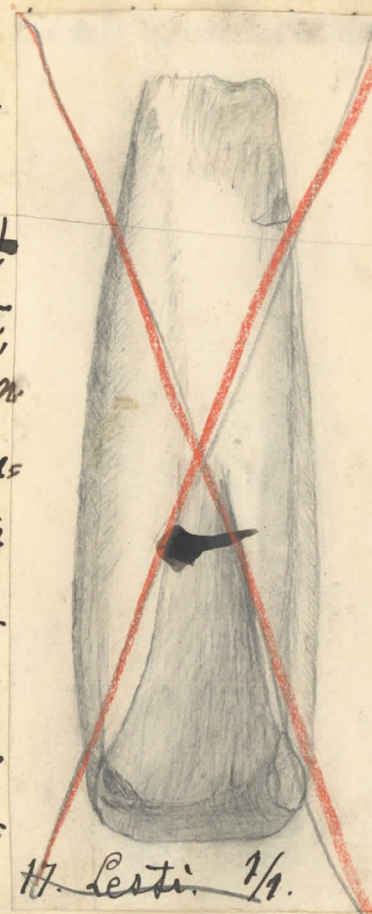

~~16~~ Lesti. Jokela. 1/1.

kuin että se on saatu Jokelan kestikevarista, jossa sitä on kauvan säilytetty.

64. Kouru talha, ~~(kura 17)~~
vihertävän harmaata kiveä,
106 mm pitkä, terältä 3 mm
leveä ja 20 mm paksu, take-
puoli tahottu pyöreäksi. Saatu
on se Kangasvieren kestikeva-
rista ja löydetty on se papi-
lan lähellä olevasta somero-
paikasta, noin 3 syltä maan-
tiestä järvelle päin.

17 Lesti. 1/1.

65. Iso reikäkivi, ristungä 129 x 124 mm ja
75 mm paksu. Löydetty on se Kärkkösä-
resta ja saatu metfähera Gebbhardtilta.

66. Pieni ohut tasatalha, 73 mm pitkä,
32 mm leveä ja 10 mm paksu. Saatu on se Pil-
tasaaren torpasta, johon väki on tullut Lapin
talvista, löydetty on se Lapin talosta metfästä,

Kunna
26

„jossa ukkonen oli puita piiskannut.“

Päitfi näitä saamiani kaluja, kuulin puhut-
tavan seuraavista jo kadonneista löydöistä:

Horsmusaaresta oli löydetty kivi, joka oli ollut
nelikulmainen, suunnikkaan muotoinen ja siinä
oli ollut syvennys keskeltä, joka kumminkaan ei
ollut läpi kiven. Maa, josta se oli löytty, oli ollut
„kantinen, sileä ja kivetöin“, ja arveltiin siinä en-
nen pettoa olleen. Saari kuuluu Tuikan talolle
ja on noin 6-7 tyunnyrinalan suuruinen. Kiveä ar-
velivat myllyn navan alustaksi.

Siltalahon l Siltasaaren torpassa on ollut
toinenkin „ukonvaaja“, mutta ei enään löyty-
nyt. l

Hienenniemen talossa on kellonpainona ollut
„sellainen kummallinen pitkänsoikea kivi.“ Ol-
lut mustaa kiveä.

Kurun metjänvahnin torpassa ollut „ukon-
vaaja“ valkeasta kivestä. Nyt on se hukassa.

Syrjän kylästä muutamia kilometriä metjään

on Kurun metjänvahnin. Hänellä pitäisi olla myös,
kin „ukonvaaja.“

Lapin taloissa sanottiin myöskin ennen olleen „ukon-
vaajan“, mutta jo aikaa kadonneen.

Toholampi.

Ennestään on museoon jo saapunut:

67. Hyvatekoinen kourutalikka, 93 mm pitkä,
28 mm leveä ja 17 mm paksu; kourulta on se hiukan
kulunut, mutta muuten eheä. Löydetty pettoa
tehdessä multakankaasta $\frac{1}{2}$ kyynärän syvästä
maasta lähellä jokea.

68. Tasatalikka, 74 mm pitkä, 40 mm leveä ja
15 mm paksu. Teränsuun on kaareva. Ase on
ylenmä tahottu, vaikka ei ole aivan tasainen.
Löydetty on se joen varrelta niityltä, 3 korttelin
syvästä maasta.

69. Kaksoistalikka (kouru- sekä tasatalikka), 85
mm pitkä, 32 mm leveä ja 18 mm paksu. Kummalt-
kin terit ja etenkin tasaterä lohkeillut.

70. Natalakouruinen kourutalikka, 73 mm pit-
kä, 32 mm leveä ja 10 mm paksu, varsipää särky-
nyt.

71. Kummastakin päästä vastaisilta puolin tasataltaksi teroitettu kaksoistaltta, 53,5 mm pitkä, 41 mm leveä ja 11 mm paksu. Se on yltäyleensä hiottu ja jotenkikin ehjä.

72. Pieni kaksoistaltta, (kouru- sekä tasataltta) 54 mm pitkä, 30 mm leveä ja 9 mm paksu. Kouruterä suulta viisto ja tasaterä laskultaan epätasainen.

73. Teräpuoli kourutaltta, 49 mm pitkä, 38 mm leveä ja 10 mm paksu. Kouru on matala ja nähtävästi kesken tekoinen. Tämän sekä neljä edellistä on Tuomas Lahualampi löytänyt peltoa viljellessään.

74. Keitti liuskamakiveä, 119 mm pitkä, toisesta päästä 30 mm leveä sekä 5 mm paksu. Terä kapenee kummastakin päästä. Toinen puoli on tasainen ja toinen mykkyä. Löydetty noin 30 vuotta sitten kiviroukkiosta lähellä jokea. Roukkiosta oli ollut kosolta hiihiäkin.

75. Kuujakivi kiiltoliuskamakiveä, 110+118 mm, ristinsä ja 59 mm paksu, toiselta puolen pyöreä, toiselta tasainen ja kaktaalta päin keh-

rotettu sekä kapeneva reikä keskellä. Löytöpaikka tuntematon.

76. Loivateräinen tasataltta, 129 mm pitkä, 55 mm leveä ja 19,5 mm paksu. Pyriät ovat hyvin vähin hiottut. Löydetty ~~on se~~ Haukalin talon pellosta Kyntäespi.

77. Ainoastan hyvin vähin hiottu liuskamainen ohut kivikaives, 163,5 mm pitkä, 65 mm leveä ja 19 mm paksu.

78. Warreton paksu kourutaltta, 112 mm pitkä, 30 mm leveä ja 26 mm paksu. Tämä ja edellinen ovat löydetty Förskolan talon pellosta.

79. Pieni neikiskulmainen vuolikivinen valinkuusi vähän yli 25 mm leveä ja pitkä. Löydetty Förskolan talon pellosta.

80. Hiukan vihertiään vivahtavasta mustasta feltsiittiliuskamusta tasataltta, 131 mm pitkä, 57 mm leveä ja 23 mm paksu. Takapuolella on ohut, vaalean vihertiään vivahtava kerros. Ainoastan terä ja osk₂ si säällyspuoltakin on hiottu, ~~teränsä~~ se on löytö Riuhankylän Kungastalon pellosta.

81. Pieni tasataltta ruskeanharmaasta saviliuska-

maa, 79 mm pitkä, 38 mm leveä ja 12 mm paksu. Takapuolelta on pinta murtunut. Löydetty ~~on se~~ Piikkankylän Ojaton pellolta.

82. Tasatalkka vihერიänharmaata saviliuskamaa, 78 mm pitkä, 40 mm leveä ja 15,5 mm paksu. Sinoastaan terä ja osaksi päättyöpuolelta hiottu. Löydetty ~~on se~~ samasta paikasta kuin edellinenkin.

83. Sinoastaan terältä hiotta tasatalkka mustaa feldspatiliuskamaa, 102 mm pitkä, 45 mm leveä ja 12,5 mm paksu. Ase on sivulta katjottuna hiukan kaareva ja takapuolelta ~~on se~~ harjalla; suusta on pieni pala pois. Löydetty ~~on se~~ Fredrikki Nivalan pellolta.

84. Kolmisärmäinen epämääräinen ase mustan ja ruskean sekaista kivilajia, 77 mm pitkä, 27 mm leveä ja 18 mm paksu. Ase on neljästä kohti hiottu. Löydetty ~~on se~~ Juho Nivalan pellolta.

85. Kourutalkka mustasta feldspatiliuskamasta, 149 mm pitkä, 45 mm leveä ja 23 mm paksu. Takapuolelta on ase epätäydellisesti

hiotta ja teränsuun on hiukan murtunut. Löydetty ~~on se~~ Jaakko Nivalan pellolta.

86. Epätietoinen ase mustasta feldspatiliuskamasta, 120 mm pitkä, 48 mm leveä ja 19 mm paksu. Ase on nähtävästi käytetty kovaisimena. Kuokkiesä löydetty ~~on se~~ Juho Nivalan pellolta.

87. Wirstoteräinen tasatalkka mustanharmaasta kiiltoliuskaman tapaisista kiveä, 163 mm pitkä, 57 mm leveä ja 19 mm paksu. Teränsuun on murtunut ja toisesta kyljestä on peiloja lohkeillut. Löydetty ~~on se~~ Kettulan talon pellolta.

88. Pieni kourutalkka mustasta feldspatiliuskamasta, 77 mm pitkä, 33 mm leveä ja 15 mm paksu. Ase on varreltaan vahvasti soukke-
neva ja sivulta katjottuna ~~on se~~ hiukan kaareva. Matti Järvisalon pellolta ~~on se~~ löydetty.

89. Heväs tasatalkka vihერიänharmaata saviliuskamaa, 97 mm pitkä, 51,5 mm leveä ja 16 mm paksu. Teränsuun on murtunut. Löydetty ~~on se~~ Hiotalahden kylästä pellolta.

90. Harrellaan vahvasti soukkeneva tasatalka mustaa feldsiittiliuskamaa, 65 mm pitkä, 44 mm leveä ja 17 mm paksu. Kyljet ovat osaksi hio-
mat. Löydetty on se Klemolan talon maasta.

91. Winoteräinen kiviesine kiillukka liuska-
masta. Toisella puolella on merkki A 7 ja toi-
sella joku vuoriluku, 80 mm pitkä se on, 42
mm leveä ja 13 mm. paksu. Löydetty on se
vanhan tuvan multapenkistä Kivolan ky-
lästä.

Minun saamiani ja museoon jättämiäni
ovat seuraavat esineet:

92. ^{Skandinaavilaisen} Pärkyneen vasarakirveen
vasaran puoleinen osa harmaata
kiveä, 89,5 mm pitkä, vasarapäis-
tä 37,5 mm leveä ja reiäksi kahdalti
65 mm leveä sekä vasarapäistä 33
mm paksu. Saatua on se Klemo-
lan talosta, löytöpaikka tarkem-
min tuntematta. (Kuva 18).

93. Pieni kivikirves, 62,5 mm
pitkä, 40 mm leveä terältä ja 17,5 mm päältä se

on 18 mm paksu. ~~On se~~ terävämpi mutta
lapset ovat sitä hionneet. Se on löydetty Pel-
tokankaan Niskan talon pellosta.

94. Tasatalka mustaa liuskamakiveä, seit-
semälle särmälle hiottu, 97 mm pitkä, 34 mm
leveä ja 23 mm paksu. Terä on toiselta puolen
huiru ja terän kasa on lohjennut samoin kuin
yläpätkin. Löydetty on se Silvolaan talon maal-
ta, suoperäistä paikkaa pelloksi kuokkiesja.

95. Kappale kirveen terää, 47 mm pitkä,
55 mm leveä ja 21,5 mm paksu. Teränsuun on
olea ja terävi, mutta molemmat syrjät ovat
lohjennet. Kivi on viheriänharmaata ja sau-
gen siteäksi hiottu. Löydetty Klemolan talon
maasta, 400 metrin joesta, noin kahden lapsio-
pistoa syvältä maasta.

96. Tasatalka mustaa liuskamaa, 117,5 mm
pitkä, terältä 50 mm leveä ja 15 mm paksu.
Terä samoin kuin yleensä koko pintakin on
lohkeillut ja yläpää katkennut. Saatua on
se Aerialan kylästä tuntematta paremmin
löytöpaikkaa.

97. Kourutaltan teräosa jotenkin ohjuna säilynyt, 56 mm pitkä, 42 mm leveä ja 25 mm paksu. Use on takapuolelta kupera ja aineen vihertävää kiveä. Löydetty on se Antti Kijulan pellasta.

Paitti näitä on Toholammilta saatu museoon kaksi soukkaa talttaa, jotka ovat löydetty "kankaalta", mutta ovat ~~sitten~~ ^{tätä nykyä on talttaa museo Kouvossa} museosta hukkuneet.

Ylioppilas A. A. Aravalalla Toholammilla on sievä, ihan ohja ja kauniisti laskettu tasataltta mustaa kiveä. Aravalan autamain tietojen mukaan on se löydetty kauppias A. Aravalan maalta, 1/2 kygnärin syvyydestä puutarhaa tehdessä, noin 1/2 kilometrin etäisyydeltä jäältä.

Matkoillani kuulin puhuttavan erineistä, joita oli löydetty tai muuten taloissa säilytetty, mutta nyt jo kadonneet.

Kuinpä oli Asialan kylän Uudenmäen talossa ollut "vaaja" kiveä, mutta nyt kateissa.

Lamen kylän "Asalon tuvasa" on ollut "vaaja" kiveä, mutta nyt kadonnut.

Annalan taloissa on ollut 2 "vaajaa" kiveä, mutta ne ovat kadonneet. Ne oli löytty ojaan tehdessä töyrästä.

Klemolan talossa on ollut "kivinen häylä-terä", mutta jo kadonnut.

Kourutaltan ja päiväkellon, jotka Antti Kijulan lapset löytäneet pellasta. Mutta molemmat hukkuneet.

Kannus.

Ennestään on museon talletta jo:

98. Tasataltta, jonka teränselä on taitteinen, 71 mm pitkä, 42 mm leveä ja 10 mm paksu. Taltta kapenee varsi-pääkän päin. Saatu on se Honkalan talosta, mutta sen tarkempaa tietoa löytöpaikasta ei ole.

99. Ohut tasataltta mustaa felsiittiliuskaa, 118 mm pitkä, 46 mm leveä ja 12,5 mm paksu. Ainoastaan osaksi terästä hiottu. Se

10.
on löydetty Kukan kylästä maantiesantaa ajot-
taessa kahden kyynärän syvyydestä.

100. Tasatalta mustaa kivilajia. Sen varsi-
sa on viheriän sinistä kiveä. Pituus tältä tal-
talla on 108 mm, leveys 51,5 mm ja paksuus
on 13 mm. Takapuoli siinä on hiomaton. Löy-
detty on se noin kolmen kyynärän syvyydestä
Ylikannuksen kylän Wiljakalan santakuopasta.

101. Tasatalta mustasta feldsiittiliuskama-
sta, 97 mm pitkä, 45 mm leveä ja 20 mm paksu.
Takapuolelta ja toiselta kyljeltä on paloja loh-
keillut. Sekin on löydetty santakuopasta noin
3 kyynärän syvyydestä Hauhinuonon kylästä.

102. Tasatalta mustasta feldsiittiliuskama-
sta, pääpuoli on vihertävää kiveä. Ase, joka ku-
laaltaan on yhtä leveä, on varren puolelta pyöreä-
äksi kiottu. Sen pituus on 113 mm, leveys 44,5 mm
ja paksuus 15 mm. Löydyt Hukin kalliolta Kän-
narin talon maalla.

103. Nähtävästi keskiosa taltasta mustaa fel-
sita.

71.
siittiliuskamaa, 97 mm pitkä, 34 mm leveä ja
26 mm paksu. Se on löydetty Kukan kylän Ha-
relan talon pellasta.

104. Leveä ja ohut tasatalta mustasta feldsiit-
tiliuskamasta, 120 mm pitkä, 53 mm leveä ja
14 mm paksu. Ase, jonka toisesta kasaasta on
pala pois, on ainoastaan terästä kiottu. Se
Kilammin kylän pellasta on se löydetty.

Minun keramiini ja mureen jättämi-
äni ovat seuraavat Kalon kivilajia:

105. Ympyräi-
nen kivi, jonka
vastaisilla puolil-
la on syvennykset,
ikäänkuin reijän
alotteita. (kuva 19).
Saatu on se Heinie-
nen talosta ja löyt-
ty on se Wiljakka-
lan talosta.

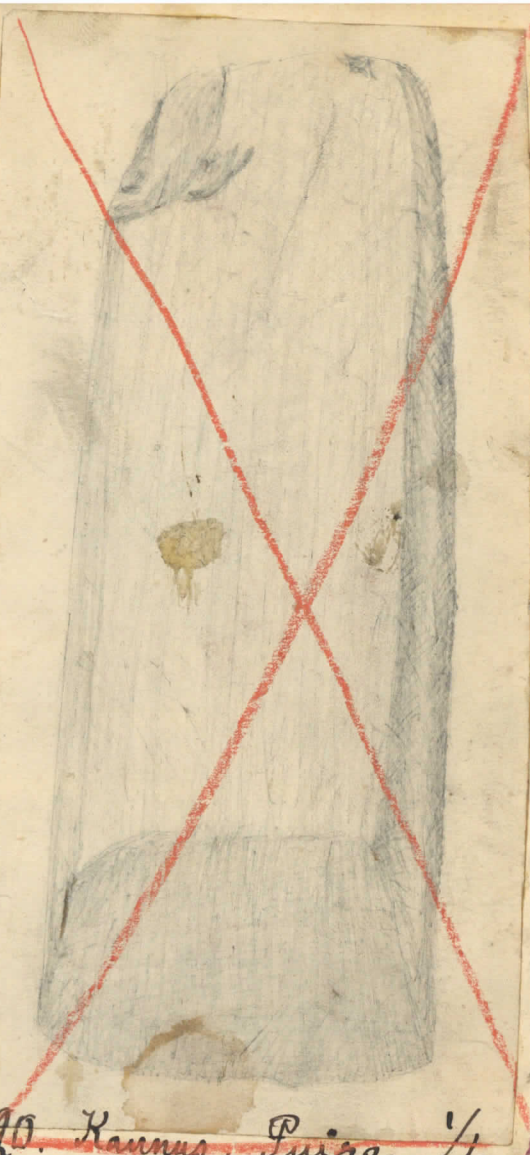

19. Kannus, Wiljakkala. 1/1.

106. Tasatalka
mustaa liuskamaa,
Pituus sillä on 137
mm, leveys 52 mm
ja paksuus 19 mm.
~~Kuva 20~~. Terä on toi-
selta puolen laskettu
ja terän suu on hiukan
kaareva. Löydetty
on se noin kilomet-
rin etäisyydellä jo-
esta Puuran niitute-
ta Heinien talon
maalta, noin 10 sentti-
metrin syvyydestä, ~~20. Kaunis, Puura. 1/1.~~
kun tätä luonnon niittua aurattiin.

Mainittakoon tässä vielä, että Heini-
en talossa oli ollut toinenkin tasatalka, jo-
ka sekin oli löydetty Wiljakalan talossa,
josta asukkaat Heiniseen ovat muuttaneet,

mutta nyt sitä ei enää löydetty.

Kuva 21 kuvaa ~~erästä~~
luonnon muodostamaa
reikäkiveä, jonka sain
itfellirvaima Brute Pon-
neliinista, Tokolasja. Hän

kertoi lapsena, noin 40 vuot-
ta sitten, löytäneensä sen "Hienlinnasta".
~~21. Luonnon muodostama.~~

107. Kourutalka liuskamakiveä, 105 mm
pitkä, 35 mm leveä ja 21 mm paksu, on joten-
kin ehjä, paitsi että on hieman lohjennut
toisesta syrjästä. Toiselta puolen on se tafai-
nen ja toiselta puolen mykervä. Löydetty maan-
pinnalta Käräjäkankaalla.

Seuraisi nyt vielä Lohtajan ja Hirnan-
gan kunnat, vaan koska niistä kummastakaan
ei ole museossa ennestään ainoatakaan ^{kivi}kalua, enkä
minä matkoillani kuullut semmoisia löydettyjen, niin
ei voi niistä mitään mainita.

Seuraava taulu näyttää missä ja montako kutsikin ^{kivien} löydetty on.
Löydetty:
"Panjalainen" v. 1896 n:o 117.

Mitä ovat ne "kummalliset hampaat",
joita on Himangassa löydetty, en tiedä. Se-
uraava sanomalehdestä "atettu uutinen kertoo nä-

~~Kummallisia~~ Kummallisia hampaita ovat löy-
~~hampaat~~ täneet Himangassa Elijas Hutan po-
jat suomaata tuotkiessaan, kirj. meille.
Ne eivät ole mitään totieläimen,
niitä on 11 ja ne painavat puolen
kiloa, ja ovat pisimmät lähes 3 tuu-
maa pitkiä ja enemmän kuin tuumaa
paksuja. Niistä on lahonnut se osa
pois, joka on lihassa ja leutaluussa.
Ne ovat mustia väriltään ja kovia,
ettei muu pysty kuin viila. Se on
ollut aika haltija, jolla ne on ollut
juussa, ne olisivat tutkittavat, mitä se
eläin on ollut. J. H. H.

sanoa.

Ovatko nämä sa-
mallaaisia hampaita
ja niiden kausa yh-
teen asetettavat, jotka
ovat löydetty Kälviäl-
lä (riv 39) en voi

	Kälviä	Ullava	Kaustinen	Nieteli	Perho
Muita kivikaluja	11. -	1. -	3. (?)	-	2. -
Tasatallhoja	3. -	2. (1)	2. (?)	7. (1)	1. (1)
Kourutallhoja	-	1. -	1. (1+2)	2. (2)	4. -
Kaksoistallhoja	-	-	1. -	-	1. -
Kirveitä	-	-	-	-	1. (1)
Näsarakirveitä	-	1. -	-	-	-
Paino, nuija, reikä y. m. kiviä	2. (1)	-	2. -	-	1 -
Nuolenkärkiä	-	-	-	1 -	-
Tuuria	-	-	-	-	-
Elukan päillä koristet- tuja aseita.	-	-	-	- (1)	-
Tahkokiviä	- (2)	-	-	-	-
Veitsiä	1 (1)	-	-	-	1 -
Yhteensä	17. (1+2)	5. (1)	9. (1+2)	10. (4)	11. (2)

1) Merkit sulkusten ( ) sisällä tarkoittavat esineitä, joista olen kuullut puhuttavan, vaan joita ei enään ole tallella, taikka joita ei ole museon säilössä, niinkuin tahkokivet Kälviällä, tasa-

Halpua	Lehti	Toholampi	Kannus	Lohtaja	Himanka	Yhteensä
-	- (2)	4. -	-	-	-	21. (2+2)
2. -	2. (4)	11. (6)	8. -	-	-	38. (13+2)
-	1. -	7. (1)	1. -	-	-	17. (4+2)
-	-	3. -	-	-	-	5. -
-	1. -	3. -	-	-	-	5. (1)
-	2. -	1. -	-	-	-	4. -
1. (2)	4. -	1. -	1 -	-	-	12. (2)
-	-	-	-	-	-	1. (-
-	1 -	-	-	-	-	1. -
-	-	-	-	-	-	- (1)
-	-	-	-	-	-	- (2)
-	-	1. -	-	-	-	3 (1)
3. (2)	11 (6)	31. (7)	10. -	-	-	107. (24+2)

Talita ylioppilas Aravalalla sekä ne kaksi talitaa Toholammilla, jotka ^{ovat} museosta ^{ne kätäisse} sittemmin ovat hävinneet. Kun en ole aina saanut varmaa lukua tällaisista kaluista, olen silloin merkinnyt (?) merkillä.

Mitä aseita enite on löydetty, sen näyt-
tää tuo taulu. Etupäässä silloin esiintyy tasa-
taltta. Se on yleinen, ja niissä kunnissa, missä
kerran on kivikaluja löydetty, on tasataltta yhtenä.
Kaikkiaan on niitä löydetty ja museon talteen
saatu 38 kappaletta, siis runjaasti kolmannes
kaikista muista. Suhde pypyy samana, ~~joitka~~
lukuun otetaan nekin esineet, jotka Kanpa ^{ker-}
too löytäneensä, sillä niitä on ainakin kolman-
nes muista löydetyistä. Toinen järjestyksessä,
ellei oteta lukuun noita monenmoisia sekaka-
luja, on Kourutaltta. Näitä esineitä on löy-
detty lähes kuudennes koko luvusta, nimittäin
mitä tallella on. Eipä suuresti suhde muutu
mittenkään suhteen, mitä kerrotaan löydetyn.
Tallelle on niitä saatu, kuten taulu näyttää,
17 kappaletta. Yhtä laatua edellisten kanssa
ovat Kaksoistaltat, joissa toisessa päässä on
tasa- ja toisessa kourutaltta - yhdessä ovi
tasataltta kummassakin päässä. Näitä e-

sineitä on saatu talteen 5 kappaletta. Vielä
on samaan laatuun ^{muuttava} ~~kuuluvina~~ 5 kirvet⁵tta,
jotka on ^{ovat} tallella ja ^{tapaiten} ainakin yhdestä kirveestä,
joka ei enään ole tallella, kuulin kerrottavan.
Kirveen sukua ovat nuo sirotekoiset varera-
kirveet, joita, kun katkenneet osatkin lukuun
otetaan, on museon tallessa 4 kappaletta. Te-
räaseista on ^{ovat} vielä kiviveitset^{niin ilme-}, joita on löydet-
ty ~~4~~ ^{vain 3 on} vaikka talteen on vaan saatu 3. Veitset
hän kyllä voivat olla nekin kiviterät, joita u-
seita on löydetty Hälvialla Lukkarin mäestä,
mutta kumminkin ovat ne epävarmuutta
tahden pantu noiden sekakalujen lukuun. On
vielä ^{talteen saatu} pari teräkalua, nimittäin 1 tuura ja
1 nuolenkärki jotka ovat talteen saadut. Mi-
kä teräase lie ollut se eläimen päällä ko-
ristettu kirves, josta jo ennen on puhetta ol-
lut, jääköön tässä nyt enään tutkimatta. Kuinka
se noin yksinäisenä näillä seuduilla esiintyy,
^{ei} ~~voipi~~ vielä ennen lausuttujen mahdollisuuks-

sien lisäksi ^{eräitä} esittä sen, jotta ase on tullut tän-
ne Karjalasta paljon myöhemmin sen käyttä-
aikaa jonkullaisena noitakaluna. Koska
kivikaluja nytkin vielä- ja tavallisimpiakin
- pidetään hyvinä noituusvälikappaleina,
niin sitä suuremmalla syyllä olisi voinut
tällamoista esinettä sellaisena käyttää ja sii-
tä syytä vaikka kaukaakin näille ilmoille kul-
keutua. On siik vielä jätellä nuija, painu-
ja reikäkivet. Näitä on monenmoisia ja
eri ^{muo-}suuria. Milloin ovat ne ilman suurem-
paa huolta- kuin vaan reikä kerkelle lävis-
tetty- valmistettu, milloin taas en hyvinkin
huolella hiottut. Toisisa, ainakin yhdessä
näistä, on syvennys ympärä kiven, luultavas-
ti vitjaa verten, jolla kivian tarvittavaan
paikkaan kiinni niottu. Keskentekoiksi
katjon niitä kiviä, joissa on vaan syvennys
kummallakin puolella - siis reiän alustusta,
kuten esimerkiksi kuva 19 näyttää. Näitten

kivien tarkoituksesta ollaan vielä useassa suh-
teessa epävarmoja. Toisia lie käytetty esimer-
kiksi verkkojen painoina, toisia ehkä jonkullai-
sina lyömä-aseina.

Tarkastellessa mistä kunnista näitä esineitä
parhaiten on löydetty, astun etummaisena esiin
Taholampi, josta talteenkin on jo saatu 31 esine-
tä. Toinen järjestyksessä on Kälviä, josta on
talteen saatu 17 aseita. Seuraa sitten Lesti ja Perho,
josta kummastakin on taltele saatu 11 kappaletta.
Wetelistä ja Kaunuksesta on saatu kummasta-
kin 10, Kaustisesta on saatu 9 ja Ullavasta 5 e-
sinettä sekä vihdoin Halsuallti 3. En siis jä-
lellä vielä Lahtaja ja Himanka, joista kum-
mastakaan ei ole yhtä ainoata kivikalua saa-
tu. En matkoillani kuullut edes kerrottavankaan,
että milloinkaan olisi ^{sellaisia} sailla ^{seutuun} löydytkään!

1) Lahtajan kansikoulunopettaja J. Leppälällä on kiviase mustaa
kiveä, noin 100 mm pitkä, 55 mm leveä. Terä on molemmiin puoliin
taholta, yläpää on katkennut. Saatu on se Haapajärveltä Oulusta,
jossa se on löytetty Pellonpään l. Partinmaan talon pellolta.

Tämä köyhyys rantapitäjisfä todistaa yhä vaan sitä A. H. Snellmannin huomautusta, että nämä "seudut" kivikauden ensimmäisinä aikoina ehkä vielä olivat sellaista ~~maata~~ ^{maata}, että seudun alkuasukkaat eivät voineet niitä ottaa haltuunsa, ja myöhemminä aikoina, jolloin maan meriveden laskentumisesta vähitellen muodostui asuttavaksi, oli jo kenties muita esteitä vanhimman asutuksen levenemiselle olemassa.¹⁾ Mutta täälläkin kuten muuallekin Pohjanlahden rannoilla, on sitävastoin paljon ja merkittäviä muinaisjäännöksiä, nimittäin kiinteitä, joita ei juuri tavata ylempinä kovinkaan runsaasti. Kumminkaan eivät ne kokonaan puuttu niiltäkään seuduilta, jossa jo kivikaluja löytyy, kuten A. H. Snellmann väittää, sen saan edempänä näyttää.

¹⁾ A. H. Snellman. Oulun kirkkokunta, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja IX, siv. 39-40.

Huomioon ottaen ne paikat, mistä kivikaluja on täällä löydetty, näyttää siltä, kuin niiden käyttäjät olisivat eläelleet jokien ja järvien, siis vesien rannoilla. Kuinsä eivät löydöt Lestijoen molemmiin puolin yleensä kovin kauvas sydämsäälle uletu. Samoin on laita Perhon joen varsilla, eikä löydöt Kälviälläkään joesta kauvas poikkeaa. Sitä vastoin on kaluja hyvin vähän löydy Halsualla ja Ullavalla, joka viittäisi siihen, että nämä seudut eivät kovinkaan ihmisrikkaita silloinkaan olleet. Ja nekin kalut, jotka ovat näiltä seuduista löydetty, ovat samannimisten isojen järvien pateilta. Toki on kyllä, että arutus ei vielääkään ole kauvaksi kaikkoonut jokien ja järvirannoilta sisämaiden metsiin ja rämeihin, eikä siis vielä voi niin varmaan päättää, mitä niiden helmoista kerta voidaan esiintuoda. Kumminkin tähän asti on nähtänyt, niinkuin kivikalujen käyttäjät olisivat olleet vesistöjen kanssa läheisessä yhteydessä.

desjä. Ja sehän on luonnollistakin. Sillä semmoisilla apuneuvoilla varustetun ihmisen täytyi saada elittää senja niin helpolla tavalla kuin suinkin. Tähän tarjosi silloin veristöt viljoineen jotenkin hyvän tilaisuuden.

Kalvistettiin noita aseita näillä seuduilla, on kysymys, johon lie ainakin vielä vaikea ommasti vastata. Mutta syytä on luulla, että sepittiin näitä kaluja täälläkin. Tähän luuloon antaa vahvasti tukea Kälviän Lukkarinmäen löydöt, jos on perää A. Riipin ilmoituksessa, että Lukkarinmäestä "oli useita tahkokivejä" - itse en ole paikkaa tarkastanut - niin olisi tässä ainakin sellainen asepaaja ollut. Ne esineet, joita sieltä on löydetty, todistavat mekin samaa. Sillä useimmat niistä ovat juurikuin keskeneräisiä, juuri valmistuksen alla olevia kaluja. Semmoisia aineksia on löydetty muuallakin, niinkuin Perhosta, Kaustiselta, Lestiltä ja Toholammilta. Ja kummapa tosiaankin olisi, ellei näilläkin seuduilla, jotka olivat niinkuin asujarikkaat, kuin löydöt to-

distavat, ellei näilläkin seuduilla olisi aseita valmistettu. Eihän voi olettaa, että jokainen kalu olisi kaupan kautta muualta tänne hankittu.

Milloin meillä on alkanut kivikausi, sitäpä ei ole varmuudella voitu vielä selittää. Nyt tiedetään, että Ruotissa on kivikausi loppunut ja pronssikausi alkanut ennen kuin 1000 vuotta ennen Wärsch-tajan syntyä, ^{ja myöhemmin Luthinusten mukaan ennen 1500 vuotta} josta seikka siis ilmaisee, että kivikausi on ollut Ruotissa olemassa noin 3500 vuotta sitten. Muutamia aseita avulla - hienosti hiottu vasarakirveen - voidaan päätellä, että samaan aikaan on Suomessaakin jo ollut kivikausi. Tämä ase, joka on korkein kehitystaste kivikaudella, sen hienotekoisuuden takia, on Suomessaakin tavattu, etenkin Lounais-Suomessa. Kumminkin pidetään aasetta lainamuotona Skandinaviasta. Tämän muodon on täytynyt Suomeen levitä silloin, kun sitä vielä Skandinaviassa käytettiin. Mutta nyt tiedetään, ettei mainittua aseita enään tavata yhdessä pronssi-

1) O. Montelius. Om lifvet i Sverige under Hedna-tiden, siv. 23.
2) O. Montelius: Öfversigt öfver den nordiska kristendomens formtidens perioder, intill kristendomens införande. A. VIII, h. 2. S. 134. ~~1400~~ 7. m.

kauden kalujen kanssa Skandinaviaan. Siis on se Suomeenkin tullut ennen pronssikauden alkua. Ruotista - ja siis ainakin noin 3000 vuotta sitten. Kaikki kivikalut eivät ole yhtä kaunista tekoa, ja ^{ainakin} amaan teknillinen kätöisyys paranee, jota kuvemminkin teknillisyyttä viljellään. On siis täytyneet jo kauvan olla harjaantuneena kiviaseitten valmistuksesta ennenkuin semmoisiin mestariteoksiin asti on ehditty. Koska mitään syytä ei ole oletteakaan, ettei Suomessa löydetty vasarakirveet olisi "kotimaista tekoa", niin on Suomessakin ja monia, monia aikoja täytyneet olla kivikausi, ennenkuin sen viimeiseen muodostukseen on päästy. Onko nyt nuo vasarakirveet, joita siltä alalta, jota tässä käsitellään, on löydetty, täällä valmistettuja, tai tännä myöhemmin kulkeneita, esimerkiksi tietäjien tarvekaluina, kuten A. H. Snellman arvelee, sitä en ainakaan minä voi päättää. Mutta koska useita muita hienoksi hiottuja esineitä on löydetty pitkin rantamaata täällä pohjoisessa, niin mikä ai-

1) A. H. Snellman, Oulun kihlakunta, siv. 32.

keuttaa nünkään epäilemään, ettei niitä olisi jo tälläkin valmistettu. Paitti sitä, on jo tältä alalta löydetty vasarakirveitä ja sen osia yhteensä 4 kappaleita. Toin esimerkiksi se kappale, jonka minä Jokoholamelta sain (~~kuva 19~~), ei juuri hienohiontaa takia ole asetettava muihin lukuihin, mutta vasaramuoto hyvin sopii muihin. Ja koska muoto oli tunnettu, ettei aikaa hiontaan ole tullut, niin eihän se asiaa muuta. Kenties tuo kappale on ~~se~~ juuri työn alla olleesta esineestä. Mutta oli miten onkaan, voinee kumminkin, vaikkei vastata milloin kivi-kausi alkoi meillä, kumminkin hyvällä varmuudella sanoa sen tälläkin alalla, josta tämä kertomus puhuu, olleen ~~jo~~ noin 3000 vuotta sitten.

On usein väitetty, ja kausien keskuudessa vieläkin kuulee epäilyksiä, ettei nimittäin nuo kivikalut olisikaan niin vaara ilman mitään metallin apua valmistetut. Etenkä nousee epäluulo semmoisten esineitten valmistuksesta, joissa on reikä. Mahdotonta on, arvellaan, saada reikää kiveen ilman

metallikalua. Näitä epäilyksiä kumotakseen ovat tiedemiehet tehneet kokeita. Niinpä muuan amerikkalainen ~~minä~~ tutkimistutkija on puupuuhiellä, hiekalla ja vedellä lävistänyt reiän kiveen, joka oli niin kovaa, että hyvä veitsen terä ei tehnyt siihen mitään muuta jälkeä kuin teräkselle hoktavia viiruja. Reikä oli tällöin syntynyt siten että kerkushokita reikää oli aina syvempi ja reiän suu aina avarampi kuin kerkus. Toinen tiedemies, professori Keller Zürichissä on tehnyt reiän kiveen ontolla luupalasella, hiidan ja veden avulla. Silloin oli reikä muodostunut siten, että kivestä erkautui lopuksi lähes luun anton täydellä tappi, kun nimittäin oli läpi asti päästy. Kummassakin tapauksessa joko keppiä tai luuta, eli sarvea käyttämällä pyöritettiin puukkoa ahkerasti, ja hiekkajyvät ja vesi kulutti^{vat} reiän! Nün, onhan tunnettu tuo lause: „Pisarakin kuluttaa kiveä, ei voimalla, mutta tiheästi tippumalla.“ Vielä nytkin vai-

¹⁾ O. Montelius: Riket i Sverige under hednatiiden. Siv. 9-12.

vat matkailijat kertoa omin silmin näkemänsä asioita villikansain kerkunders, kuinka he kiviaseita valmistavat. Niinpä muuan englantilainen, jolla itellä oli ollut se usko, että kiviaseita valmistettiin karaistun kupariaseiden avulla, joutui Amerikkaan onnin silmin näkemään, miten muuan indiaani mitä kovimmasta kivilajista ja vähin yli tunnin ajan oli kestänyt, kuin seppä, muutta aseita kuin kivi, oli valmistanut hyvän tuuman pituisen nuolenkärjen kivihiuskasta, jonka ensin suuremmasta yhdestä iskusta otti. Parin turhan kokeen jälkeen, valmisti sama seppä särkyneen lasipullan kappaleesta myöskin samallaisen nuolenkärjen. Ja siitä hetkestä katosi - kertoo englantilainen - katosi hänestä kaikki luulot karaistun ~~kuparin~~ kuparin käytännisestä kiviaseiden valmistamisesta! Että kiviaseitten valmistamiseen kului aikaa taitavattakin seipältä, on kyllä totta. Mutta aika ei silloin „maksanut rahaa“. Pitä oli Jemakuijilla ihmisillä jäämäänkin.

¹⁾ O. Montelius: Sverges historia I, siv. 43.

Ja mikin ki ei's käytettiin noita niin vaivalla te-
tyjä aseita? Tietysti elämän monenmoisiin tehtä-
viin. Nuo monet tasa- ja kouruteltat, tuskinpa mun-
hun sopivat kuin puuta jystämään, joko muuten si-
leäkki ja kovettamaan outta tarpeelliseen paikkaan.
Että apuna ja suurena asiana tässä käytettiin tulta,
on itfestaän selvää. Olikan sitte, kun puuta oli tar-
peeksi poltettu, helpompi kivitalltoilla tahtonpa
mukaista esinettä valmistaa. Kanfalla on vielä-
kin hämää tietä tasatalltain tarkoituksesta, kas-
ka se usein nimittää niitä "höylänteriksi", vaik-
ka voihan tuo nimitys muodon yhtäläisyydestäkin
johtua. Suuri osa kirveistä lienee myöskin tähän
tarkoitukseen käytetty - nimittäin puiden pilkkonten
ja valmistukseen niistä tarvittavia esineitä. Mutta
lienee niillä, ja etenkin reikä-vasara-yms. muilla
moisilla ~~kirveillä~~ ollut toisiakin tarkoituksia,
niinkuin metsästy- ja sotaaseikisopivina. War-
sinkin viime mainittuun tarkoitukseen lienee
käytetty nuo monasti ihmeteltävän kauniiksi hi-

otut kivihiireet. Lyömäaseiksi kyllä puolestaan
hyvin soveltuneet myöskin monet reikä- ja nuija-
kivet, jos useat näistä sekä varsinaiset paino-
kivet käytettiin kalansyödykskojeissaakin. Neitjiä hu-
tavasti käytettiin silloinkin sekä rauhallisissa että
vihaisissa tarkoituksissa. Oliko mitään maanvilje-
lyskapineita vielä silloin, sitä ei voida varmasti sa-
noa. Useat suuret tuurat ja kuokan tapaan lasketut
kiviaseet kumminkin viettolevat sinnepäin huu-
lemaan.

Pronssikauden kuvia.

Kivikaudelta seuraisi nyt sitten toinen ai-
kakaus, nimittäin pronssikausi. Tämä aikakausi
kattamallaan Etelä-Ruotsissa alkanen ^{ainakin} (noin 1700 vuot-
ta e. Kr.). Myöhemmin lienee se alkanut meidän
maasamme ja täällä Suomessa. Ettei sentään
mahdottoman paljon myöhemmin ala pronssikau-
si Suomessaakaan, on enemmän kuin luultava, kas-
soen siihen vilkkaaseen yhteyteen, joka huomataan
olleen kivikauden lopulla Suomen ja Skandinavian
välillä ja josta Todistuksena ovat Kivikauden löy-

1/ O. Montelius. Översigt öfver den nordiska forntidens perioder, in-
till kristendomens införande. Svensk Fornminnesföreningens Tidskrift
B VIII. n. 2. S. 134, 137 y. m.

dot maamme ja niistä etenkin nuo siirtit esirakirveet. Kumminkin on vielä ylen vähä, joistakin kymmeniä vain, löydetty tämän pronssikauden irtoneisia muinaisjäännöksiä ja vetkin parhusta päästä Lounais-Suomesta. Tietäähän ~~me~~ ei sitäkään alalta, josta tämä kertomus puhuu, ole löyhty, ei ainakaan talteen saatu, ainoatakaan tämän aikakauden esineitä. Mitä vastaisfundesja saadaan noitten lukujen rannisien tutkimiselle esiin ja tiedoksi, se on tulevaisuuden asia. Olvatko esimerkiksi Suomen rantamaille ja tämänkin kihlakunnan saaristossa tavattu-
vat sokkelorakennukset jätettä pronssikaudelta,²⁾ se jääköön tutkijain päätettäväksi.

Pronssikausi Ruotsissa loppuu ^{500 vuotta ennen} noin ~~meidän~~ ajanlukupöytä ²⁾ ~~alus~~ ~~tähti~~ ~~etk~~ ~~noin 100 vuotta en-~~
~~nen~~. Käyden siihen jo kauvan kestäneeseen ja jhyvin-
kin vilkkaaseen (oloihin nähden) yhteyteen, joka me-

¹⁾ J. R. Aspelin. Latulintarhat Suomen rantamaille. Suomen

Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja II. Siv. 162-4.

²⁾ O. Montelius: öfversigt öfver den nordiska forntidens perioder i de kristendomens införande. Sw. Fornminnesföreningens Tidskrift B. VIII. h. 2. s. 140.

dän maamme ja läntisten naapurien välillä oli, ei o-
le syytä lyhtä kovinkaan tännemmäksi meidän
maamme pronssikauden loppua, eli aikaa, jolloin
tälläkin tuli tunnetuksi rauta, ja josta siis alkoi
rautakausi meidänkin maamme.

b. Rautakausi.

jaetaan sekin muinaistieteessä kahteen erit-
seen kehityskauteen, nimittäin vanhempaan ja myö-
hempään.

Vanhemman rautakauden kausi

Vanhemman rautakauden aikana asui maam-
me rantamilla ja syvennälläkin vielä entistä kan-
saa, joka oli täällä ~~sisä~~ ollut kolmen eri aikakau-
den ajan, nimittäin kivi-, pronssi- ja vanhemman
rautakauden ajan ja ~~niin ainakin tutkijat väitta-~~
~~vat~~ ja tämän kauden luullaan olleen samaa
sukuperää kuin toisella puolella Pohjanlahtea
kin. Tämä luulo perustetaan ^{Suomen ja} yhtäläisiin kiinteis-
iin ~~muinaisjäännöksiin~~ Ruotsin muinaisjäännös-
ten kanssa. Etenä ruotsalainen muinaistutkija O.

Montelius taas ei pidä ollenkaan luultavana, että
Ruotsin kivi-, pronssi- ja rautakauden ihmiset olisi-

vat olleet eri kansallisuuksia. Ja se kansallisuus oli germanilainen eli goottilainen, joka näihin aikoihin jo asusteli näillä Pohjo-lan ovilla! Väitteen syiden no-
jalla päätetään siis Suomen muinaisasukastenkivi-, pronssi- ja rautakauden vanhemmalla kehityskan-
della olleen goottilainen haara Skandinaviasta tänne joutuneena.²⁾ Tämän vanhemman rautakau-
den asutus muuttanut ulottuneen pohjoisessa ainakin
Loktajan paikoille,³⁾ taikkapa aina Oulun seudulle
asti,⁴⁾ joka seikka onkin muuttavampi, koska jatkii goot-
tilaisesta asutuksesta tavataan aina Rovaniemellä
saakka.⁵⁾ Että Ruotsissa tehtyjen löytöjen nojalla
on vanhemman rautakauden loppuajaksi määrätty
v. 700, on tätä aikaa meidänkin maassa pidetty mu-
demman rautakauden alkuna. Tämä määräys on

¹⁾ O. Montelius: Sverges historia. I. siv 116. g. m.

²⁾ J. R. Aspelin: Suomalais-kgri-läisen muinaistutkimuksen alkua. Siv. 139-40.

³⁾ J. R. Aspelin: Suomen asukkaat. siv. 42.

⁴⁾ A. H. Snellman: Oulun kihlakunta. siv. 41.

⁵⁾ Hj. Appelgren: Muinaisjäänneksiä ja tarinoita Kemijokilahkun
nosta. Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja I. siv. 35.

meillä otettu siitä syystä, että löydettyjen aseiden kuusi
on vielä tältä ajalta yhdeksän Ruotsissa löydettyjen
kanssa. Ja melkein näihin aikoihin alkavat Suoma-
laisten siirtymiset poikki Suomenlahden näille järvi-
rikkaille seuduille - Suomenmaahan.

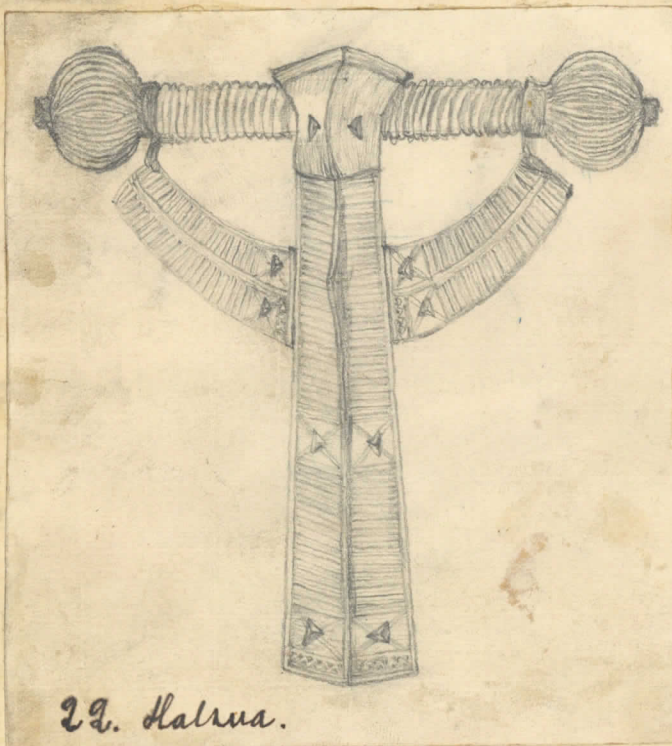
Kerrottavaltani alalta ei tietäkseni ole irtoneisia
muinaisjäänneksiä vanhemmelta rautakaudelta sa-
tu vielä muuta, kuin Kälviältä saatu pitkä ¹¹²mm
kvartsi-~~tiä~~, ⁴¹mm
leveä ja 22 mm paksu. Kanto-
hihnan juova on
jotenkin syvä. Esine muuten on kutakuinkin kulunut
ja sen kummallakin sivulla on syvät kurut. Kivi
on löydetty Kälviän Pirkkolan talon pellolta.

¹⁾ Myöhemmältä ^{Kuusi myöhemmältä} rautakaudelta saadut esineet jo
alkavat muotonsa puolesta erota meidän maassamme
Skandinavian kaluista. Se onkin sitä luonnollisempaa,
koska nyt Suomen saloilla ja rantamilla alkaa liikkua
peräti toinen kansallisuus, kuin mikä tähän saak-
ka oli elostellut maassamme. Esi-isämme nyt ovat
ottamassa tyypisijojaan täällä. Tispa onkin se luon-
nollista, että nämä uudet asukkaat tuovat oman lei-

mausa nyt alkamaan kulttuurin, leiman joka kaksilais-
la eroa tähänastisesta. Harvumukaisia ei saada ihan tä-
mällisiä, milloin sivanhempaimme asutus alkoi, ^{täi-} ~~suot-~~
lä, mutta jotenkin saadaan aika kumminkin rajai-
tetuksi, eikä se kamman käy siitä ajasta, joka on o-
tettu rautakausien rajaviivaksi.

Tältäkin aikakaudelta ei ole kerrottavattami
alalta vielä kovinkaan monia esineitä saatu talle,
mutta on kumminkin useampia, kuin edelliseltä rau-
takauden puolelta.

22. Halua.

Esimuinaisenä ehkä
mainittakoon tässä eräs
ehkä käärisolki suoma-
laine muodostusta, (kuva)
jonka tämän kirjittäjä
sai Halpuatta Karhula-
den talasta. Tämä pron-
sinen käärisolki oli mun-
tama vuosia sitten löydetty
sanotun talon maalta un-

den vielä tekemättömän tien, tahi oikeastaan tanhuan pas-
kerta, ja, kuten sanottiin, maan pinnalta. Tämä käärisolki, josta
pää ja poikkitanko ovat rautaiset, on usein tähän asti löyde-
tyistä samellisista. Linnastaan vaskikierras poikkitangon
ympäri on katkeillut renkaisiin, joita useita on ja poisjakin.
Pari muuta, vaikka särkyneitä solkea on löydetty ja ennen,
nimittäin v. 1882. Lopotin linnavuorelta Karkijäällä ja 1890
Lauhianmäeltä Eurassa. Sen tapaisia solkia on usein #

kuva-ai (6) C
Tällako vai edelliseltä aikakaudelta lienee se omistui-
nen rautakirves, joka on saatu Ullavanjärven pohjasta. Kir-
ves on kapeateräinen ja silmässä oli vielä löydettyänsä ollut
puuvarren tapainen. Se säilytetään museon kokoelmassa.
Päättään löytäjän kertomuksesta, oli samannoi-
nen kirves löydetty Toholammillaakin jellosta lähellä
lampea. Sen on löytänyt Juho Seppälä. Oli siitä
tehtänyt pienen kirveen. Kirves oli ollut "kalha-
pohjainen".

Mitä kaluja lienevät olleet ne, joita aikoinaan

1/ H. Appelgren: Suomen muinaislinnat. siv. 142.

2/ Suomen Museo 1894. siv. 15.

tavattu luvunmaan pakamusten ai-
kuisista kandoista. Luomus on mitä löy-
detty sellaisten esineiden joukosta, jotka
ovat myöhemmän rautakauden alkua-
jolta eli noin 800 vuotta j. Kr. s. Jol-
ki on muodoltaan selvä kehitysmuoto
aikaisemmasta goottilaisen väestön
kaarisoljesta.²⁾

X

Wertausten vuoksi liitän tähän m
Tunna ~~karin~~ ~~alkien~~ kuvia, joi^{hin} t^uun
ren maakunnissa löydettyistä ka
risoljista.

X

23. Taratattta $\frac{1}{1}$.

24. Kourutaltta $\frac{1}{1}$.

25. Wararakirves (Kauhava kausakoululla) $\frac{1}{1}$.

Ennenkuin alen varsinaisista pitäjistä kertomaan,
mainitsen tässä muutamia tietoja niistä kirkollisista muus-
toista, jotka myöhemminkin ovat useille kunnille olleet
yhteiset, nimittäin kirkollisista sunteista Kallakerissa.
Tämä keri on ulkona meressä Lontajan ja Kalajoen rajalla,
vaikka se nyt luetaan Kalajoen saaristoon.

Pääkäyjiä luvitsin kalastajia Kokkolan, Kälviän, Lontajan,
Kalajoen ja Pyhäjoen kunnista. Tämä on vuodesta 1680
ollut kirkko rukoushuone - talteen tietojen mukaan
on ^{kirkko} luotu mekumma - ja vuodesta 1780 lähtien
kirkko, jossa vanhunnestien on Kokkolan koulun rehtori
kaynyt pitämistä jumalanpalvelusta ja papillista pal-
velustansa antamassa saarela kerääntyneille kalastajil-
le. Palkaksi sai hän osan kalastussaalista. Nykyjään
se toimii Kalajoen papistolla.

Alkuunsa on koko Etelä-Pohjanmaalla ollut vain
kaksi ^{seurakunta} ~~kirkkokunta~~, nimittäin Mustasaaren ja Pie-
tarsaaren, joista jälkimmäinen on perustettu keskijai-
koille 1200-lukua. Jo aikaisin erotettiin Pietarsaa-
resta Kokkola, nimittäin vuonna 1467. Tältä Kok-
kosta ovat sitten myöhemmin irroitettut ne Pieta-
rsaaren kihlakunnan suomenkieliset pitäjät, joista
tämä kertomus puhuu.

26 Perho. 12.

on löydetty Lestiltä hehtosen =
järven itäpuolelta Kartelammun
tienoilta on vaikea sanoa, kun ka-
lut ovat kadonneet. „Waskirotkia
ja raudanpaloja, sekä nuolia“
oli löyhti sisältänyt.

Perhosa Tialan kylästä
Rantalaa talosta noin 1/2 kilometriä
poikki järvenlahden on Tervan-
melta löydetty pakanuuden aikui-
nen keihäs, joka oli noin 2 tuumaa
maan sisällä. Ase (kuva 26) oli
löydettyäessä ollut ^{ko} (konainen, mut-
ta nyt on se kahtena palana ja o-

li kärkeosasta noin puoli tuuman pituinen kappale
joka on joutunut hukkaan. Molemmat osat ^{olen} museoon tuonut.

Mäntysaaren torpan isäntä Kortemaa Kaunuksesta
oli sikinä ollut sammalia kokoamassa ja löytänyt ki-
ven alla sievän ase, joka oli ollut „sievän hakokir-
veen kaltainen ja siinä oli ~~puut~~thikin, josta kiinni

pidetään“. Oli lyönyt ^{asetta} (kiveen ja silloin se oli mennyt
poikki. Palat oli poika viskannut metsään. Ase
oli ollut „noin kaunis, että oikein“.

Pukkilan talon Huuvirannan pellosta Pöytä-
sä oli löydetty veitsi, joka oli ollut niin suuri kuin
„pöytäveitsi“. Ase oli joutunut hukkaan.

Paljon ei ole siis myöhemmältäkin rautakau-
delta erineitä saatu näiltä tienoilta, eikä pitkäksi ole
kertomukseni luettelo tämän aikakauden löydettyistä
kaluista verrynt. Ja näidenkin kalujen ika, jotka
tässä ovat luetellut, ainakin hyvin monen, on san-
gen epävarmaa. Mutta, jos onkin senttä köyhä ir-
tonaisista muinaisjäännöksistä, niin on se kum-
minakin aika rikas kiinteistä muinais aikain
muistomerkeistä, joita nyt ~~siis~~ tähden luek-
lemaan.

II Kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Ennenkuin tähden näitä entisaikain näöltään
mykkää todistuksia luettelemaan, lienee paikallaan
lausua jokunen sana järjestyksestä, jota olen noudatta-

mut ja esittää samalla syyni, miksi juuri tällaisia järjestystä seuraan. Olen ensinäkkin ottanut luetellakseni yksityiset kivikasat, joilla tarkoitan matalia ja pienempiä kivikokomuksia, joita tällä alalla on koko paljon. Toiseksi olen ottanut luetellakseni maan-alaiset kaivot eli kuopat, joita myöskin on koko joukko täällä. Kolmantena luettelen ne ^{suuremmat} kivilatomukset, jotka muodostavat yhtämittaisia janoja ja nämä jänät jonkun kuvion, taikka n. l. "muinaislinnat." Viimeisenä on sitten "jättilintarhat" ja ^{lopuksi} ~~niiden yhteydessä~~ olen ottanut puhuakseni muutamista yksityisistä kivista, jotka omistuksellaan ovat ihmisten huomiota herättäneet. Päitpi kaikkia omia näkemisiäni, olen nytkin mainittava ne ~~ni~~, joista kuulin matkoillani puhuttavan, tahi joista muuten olen tietäksä saanut. Syy, miksi tällä tavalla olen järjestänyt kertomukseni on seuraava. Kutana tällä alalla en ole voinut ottaa päättäväksi mitään aikakaudelta kulloinkin mikin kuinta jäännös on, hyvin tietäen, että olisin silloin aivan liian usein ~~otettava~~ orhehtava.

nyt. Ja vaikeusriapa sitä on taitavimmillekin tutkijoille aina täsmälleen määrätä näiden iät, varsinkin jollei ~~muut~~ irtonnaiset löydöt tule avuksi. Mutta ^{ei} minun ariani eikä oikeuteni ole ~~ollut~~ tutkia, mitä mahdollisesti voisi näistä vanhoista työaloista erin kaivaa, se on tietävämpäin toimi. Ainoastaan luettelaa ja mahdollisen tarkkaan kertoa tapaamani ja tietämäni kintteiden muinaisjäännösten paikka ja muoto, sellaisiksi olen tehtäväni käsittänyt. Olen täksi seurannut entistä maantieteellistä suuntaani, jota seurasin luetellessani kivikauden irtonnaisia esineitä.

a) Yksityisiä kivikasoja.

Kälviä.

Kälviän kirkolta jos lähdetään suoraan itää kohti menevää tietä, tullaan Parsojan taloille. Täältä noin 1 kilometri eteenpäin on metsäin laiteella Ojalan eli Pahanperän talo. Tästä talosta ^{kun} mennään metsään poikki Pahanperän kallioitten, tullaan kiekkaharjulle, jota nimitetään Wöhmermaan harjuksi. Talosta tälle harjulle on noin 500 metriä etelään päin. Tämän harjun se-

Wehmermaan karju

Raunioiden karkuus 0,5 metriä

— Asta, keveys noin 2 u

● Rivikasaja.

Länteellä on kaksi kivikaraa, joita yhdistää pitkin har-
 jun selkää kulkeva kiviaidan jäännös. Suurempi näistä
 kivikaroista, jotka muodoltaan ovat ympyräisiä, on läpi-
 mitaten 6 metriä. Keskellä on syvennys, noin 2 metrin
 päpimitalla ja siis raunio näyttää niinkuin olisi sitä ke-
 kettä hajotettu tahi että sisällä olisi ollut reikä ja katto
 aikoinaan olisi raennut ja pudonnut alas. Kivikokoa
 alkaa jo sammut peittää. Toinen kivikara on hiukan
 pienempi, mutta muuten samanlainen. Näitä yhdistä-
 vän aidan pituus on 16 metriä ja leveys siltä on, mi-
 käli runsaasta sammutista ja jäkälältä sai päätetyk-
 si, noin 1 metri. Sekä aidan, että molempain karojen
 korkeus oli jotenkin 0,5 metriä. Kaakseen sivutse kul-
 kee etelästä pohjoiseen pahaapäiväinen kärrytie ja
 tästä tiestä näille puheenaoleville paikoille on noin 60
 metriä. (Asemakartta I.) Lentu on metsäinen ja aika ko-
 meita mäntyjä ja kuusia kasvaa niin harvalla kuin sitä
 ympäröivällä alangollakin. Harju, joka muuten on hiekkai-
 nen ja jotenkin kiveton, on arviolta noin 5-8 metrin korkui-
 nen. Kivikarat olivat koottu noin päin kokoisista jäs-

pienemmistä kivi-~~mullkeroista~~ mullkeroista.

Kun Kälviän kirkosta lähdetään kulkemaan tieltä, joka
 vie etelään päin, tullaan noin 17 kilometrin päästä Ri-
 an kylään. Tämä kylä, joka muuten on jo olavetoli puo-
 lella, vaikka se asioissaan kuuluu Kälviään, on seudusta,
 jossa tavataan useita kivikokoja.

Kun Rian taloista lähdetään olaveteliin päin vievää tie-
 tä, niin on Rian ja Herrastien talojen välillä, noin 800 met-
 riä edellisestä tieltä oikealle noin 100 metriä, nähten ta-
 lojen met-

särajalla
 noin 6 me-
 triä läpi-
 mitaten
 ympyräisen
 kivikoko,

Kälviä, Riankylä, Kungälv.

joka on koottu kahden istuvan tasasijaisen suurem-
 man kiven ympärille pienemmistä mullkeroki-
 vistä. Nämä isot kivet muodostavat välilleen ikään-
 kuin jonkunmoisen haudan, (kuva 27) jonka syvyys on

Kuva

1 metri. Haudan pituus on 3 metriä, sen leveys on tasta päästä noin 1,25 ja toisesta 0,75 metriä. Kytän väk väitti sen aikoinaan olleen umpeen ladottuna nyt ympärillä olevilla kivillä, mutta että sitä sittemmin on kaivettu ja löydetty hieman hiiliä. Paikka, josta tämä on, on Kangasniemi nimeltään ja hiukan ylenevää mettä.

Jos tältä kohdalta yhä kuletaan samaa tiestä eteenpäin noin 300 metriä ja sitten poiketaan varemman tiestä noin 300 metriä tullaan Kyto-kankaalle ²⁾, josta on pari kivikokoa, nekin, niinkuin muutkin täällä, muistettuja. Toinen näistä on noin 5 metriä läpimitaten ja keriltään ympyrämainen. Korkeus on sillä nykyisessä muodossaan noin 0,5 metriä. Keskellä on kolo, niinkuin kaikissa tämänkaltaisissa, jotka ehkä ovat sellaisiksi tulleet syystä, että niitä on muistettu. Tästä noin 15 metriä pohjoiseen on toinen hiukan pienempi edellistä. Kasa on suurehkon maaperäisen kiven vierellä. Tästäkin

1) Jotkut väittävät ylöppiläs A. Riipin tätä kaivaneen.
2) Tästä mainitsee myöskin C. A. Gottlund, Antiperisken Antekningar II, s. 137.

kuten edellisestäkkin olisi aikoinaan löydetty hiiliä.

Kümmeeksi puhutusta paikasta jos kuletaan noin 700 metriä itään päin tullaan Kankaanpään Määränevän rantamille. Täällä on taas edellisten kaltainen noin 5 metrinä läpimittainen kivikasa, joka mitenkään ei eroa edellisistä.

Kun Kangasniemeltä lähtevää Rian ja Herraisten talojen metjäräjä seurataan silemmälle metjään ja kuljetaan poikki vetelän nevalahden, tullaan noin 1 kilometrin päästä Vanha-kangas nimiselle noin 8-9 metriä korkealle harjulle. Tällä kivikkoisella harjulla melkein ihan ääkenmais-

mitun rajan pois. Korp on noin 3 metriä korkea kivi, jonka ympärille on kiveen usein kiinni käypä kehä ladottu pienistä aikamiehen kahden nyrkin kokoisista ja vähän suuremmista kivistä, (kuva 28) Tämänkain latomuksen korkeus ei ole juuri muuta kuin 0,5 metriä, jospahan sitäkään

Kuva

aina. Katomuksen leveys oli noin 1,5-2 metriä. Koko tämän kehän läpimitta on noin 10 metriä.¹⁾

Kälviän kirkolta lähtee tie Ullavaan. Tämän tien varrella on m. m. Tikkanen talot. Täällä kerrattiin, että taloista sydänmäille löytyi kohti noin 8 kilometriä on Mustalamminseuduilla Heineharju ja vähän edempänä Siliäkallio, joilla olisi kivikarja noin 4-6 metriä ylimittaten ja noin 1/2 metrin korkuisia. Tähän en saanut appasta. X 101

Samallainen kivilatomus pitäisi olla Honkisuon kallioilla, noin 1 kilometri Tikkanen taloista, mutta appaani vaan sitä ei löytänyt, ympäriäinen sen "kiukaan" piti oleman.

Hillilän kylästä itään tullaan Mäntyharjun tarपालle. Siitä vielä matkaksi etempään jos muunnään, tullaan Kalsokorven harjalle. Siellä pitäisi olla "kiivas ja unni", johon, nimittäin unniin, olisi mahtunut ehkä "kakki leipä". Kiivas olisi murettu maassa olevan leviän kiven päälle. Matkalla tapasin Mäntyharjun tarpan isännän. Tiedustelin häneltä asiaa, mutta hän

¹⁾ C. A. Gottlund mainitsee tämän myöskin. Antiquariska Anteckningar IV. siv. 137.

ei sanonut puheena olevalla harjalla milloinkaan semmoista tavanneensa, joten en lähtenyt tarppaan ja sieltä opaste paikalle kuulustelumaankaan.

Kun Mäkelän taloista Ullavan tieltä muunnään noin 3-4 kilometriä itäharjoiseen, tullaan Lapinharjalle. Täällä pitäisi puheen mukaan oleman korkealla harjalla 3-4 kivikumpua, joitten halkaisia olisi noin 2-3 metriä.¹⁾

Mäntylän Hillin talojen maalla pitäisi olla Häntäkangas niminen paikka, jossa muka olisi paljo jätinroukkioita pithin koko mäkeä,²⁾ mutta minä puolestani en semmoisesta paikasta kuullut puhutavan mitään.

Wielä pitäisi lähellä Hillin kylää olla joku paikka nimellä Känsäkangas, jossa pitäisi olla jätinroukkioita paljo ja pithin koko kangasta. Mutta syysä on luulla, että tällä paikalla Gottlund tarkoittaa edellä mainittua Häntäkangasta, koska samat sanat

¹⁾ Onko tämä sama Teo-Lapinharju, josta C. A. Gottlund mainitsee Antiquariska Anteckningar IV. siv. 137, en tiedä. Semmoista paikkaa en löytänyt. Siellä pitäisi olla paljo ja suuria jätinroukkioita ja kuoppia.
²⁾ C. A. Gottlund. Antiquariska Anteckningar IV. siv. 137.

~~sano~~ käytetään selitykseksi ja puhutaan vielä jostain merkillisestä kivistäkin, kuten Hätäkankeallekin¹. En muuten huomannut, että ^{samoille} paikoilla täällä on eri kglis², ja, vieläpä eri taloissa erilaiset nimityksetkin.

Sillien taloista Ullavaan päin on Kirkkokangas noin 2 kilometriä kylästä. Täällä pitäisi olla ainakin 10 kappaletta jätinroukkioita eli luolia, mutta ovat ne osaksi hajotetut². Lemmoisie en ole ainakaan minä tavannut enkä kuullut niillä kolmella eri kerralla, jolloin olen näillä paikoilla kulkunut ja paikalla ollut. Luultavaa on, ettei niitä lemmoisia olekaan, sillä paikalla oleva torpan väkikään ei niistä mitään tiedä, vaikka utelin heiltä.

Lopuksi mainittakoon Ruotsalan kylän edustalla, noin 7 kilometriä Hälvian joen suusta, ~~on~~ Suuri saari, jota nimitetään Poroluodoksi. Täällä ulommaisessa mäessä keskellä kiviharjua on aikajoukko pieniä kivikasoja, joiden merkitystä, eivät tiedä. Ne

¹ C. A. Gottlund, Antiquariska Anteckningar II. siv. 137.

² Ibidem " " " " " "

ovat noin 1 metriä läpimitaten ja noin 0,25 metriä korkeita. Olivatko ne olleet aikoinaan vaan verkko-kuivaushankojen tukikivinä, vai olivatko muinaisia ~~se~~ venevalkama-kiviä, jollasi niitä on myöskin arvel-
tu¹, en tiedä. Epäillä sopii kumminkin, että niillä olisi mitään ~~tekemistä~~ ^{ylteyden} maanetmaalla tavattavien kivikokojen kanssa.

Ullava.

Täältä ei ole paljo tietoa muinaisjäännoista. Ainoastaan yhdestä paikasta kuulin kerrottavan.

Kun Ullavanjärven etelärantaa mennään Rakkoseen, on Haapalan ja Rakkosen välillä tietä ai-
kealla kädellä Kiviharjun räme. Tämän rämeen poikki menee polku Näverpakkiaan. Rämeen yli tultua päästään hiekkaiselle metsäharjalle, jota kun kappale on kuljettu, on polusta oikealle noin 10 metriä ~~on~~ maassa syvennys, josta ei näyta luonnon laatuun. Tämän kaivoksen syvyys on noin 1,5 metriä

¹ J. E. Rosberg, Bottnaviken finska delkan. siv. 202.

² C. A. Gottlund, Antiquariska Anteckningar II. siv. 137.

„Tollan korven kylässä Puikon talojen maalla Ristinnevan
kankaalla on ainakin kolme kappaletta selviä ~~tautoja~~ räs-
tikäytävillä ja muodoltaan ovat ne ympyräisiä - ainakin
osaksi. Ne sävotään eräällä saaren kulkukulalla ja sanotaan
niitä jättiläisten saunioiksi.“²⁾ Näitä en ole minä
kyllä tavannut ja epäillä on lupsa, jos niitä onkaan.

Kiviharju.

Asemakartta II

Palkua.

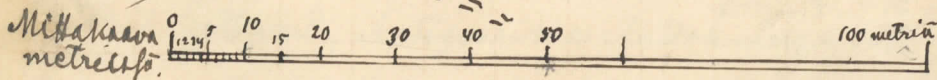
- Kivikasa,
leveys noin 1 metriä,
pituus " 1 " "
korkeus " 0,5 " "
- Kiviäitä,
korkeus noin 1 metriä,
leveys " 1 " "
- Syvennyksiä,
syvyys noin 1,5 metriä,
leveys " 3 " "
pituus " 4 " "

SEURAKUNTA

Kiviharju

Maakuoppia

a - n - j - u - n a - m - e.

ja leveys 3 sekä pituus 4 metriä. Kaivoksen kehä näyhtää soikealta. Mitään kivitystä ympärillä en huomannut. Pohjassa kaivasta oli aika jyrkän koivun kanto. Tästä kaivaksesta pohjoiseen noin 6 metriä on toinen samollainen. Kun sitten tästä Kiviharjuna kuljetaan polkua myöten pohjoiseen, tullaan noin 100 metrin päässä aivan pohjan vieressä olevalle kirkasalle, jonka ala on noin 1,5 neliömetriä ja korkeus 0,5 metrin paikalle. Tästä noin 22 metriä itäänpäin rämettä kohti, on kiviäitaa 22 metrin pituudelta. Sitten korkeus on paikoin 1 metri ja sen leveys on myöskin noin 1 metri, ehkä hiukan rapiaumpikin. (~~se~~ makailla II).

Mitään kivirauniota tai sellaista ei minulle näytetty Rauhosen talon lähellä, vaikka Gottlund seimmaisesta kyllä puhui.

„Kaukana Sydänmailla“ kerrottiin olevan kiviraunioita,

C. A. Gottlund, Antiquariska Anteckningar IV. siv. 139.

mutta kukaan ei varmaan sanonut missä ja kaukanaako, enkä arvellut syystä olevan sinne lähtenä vain vaan summan mutikkana.

Tämmöisiä „lapinraunioita“ lienevät ne, joita „karpilla“ sanoo Th. Reinin ^{niiden leivänneen peljo, en tiedä.} Kaustinen.

Ullavasta tullaan „mustilaistietä“ Häyhäjoen kylälle, joka on Kaustisen kuntaa.

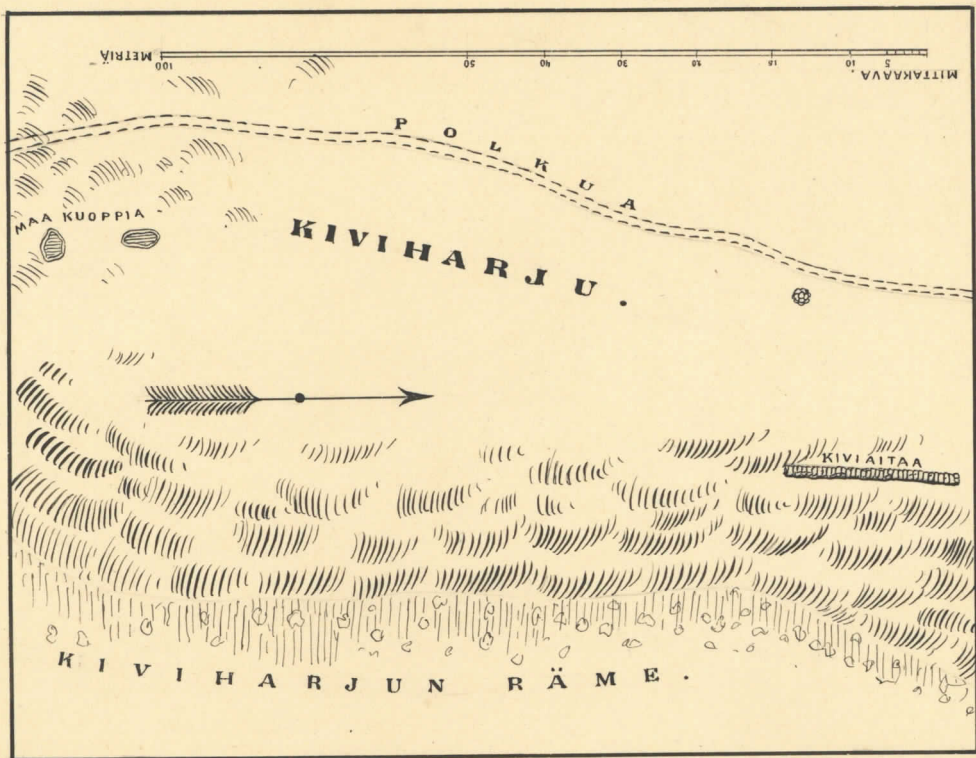
Tässä kylässä on „Leksmannin“ talo ja siitä noin 7 kilometriä sydänmaille Veteliä kahteen kuuluu olevan harjuna niminen paikka, jossa pitäisi olla „kukaika“. Täältä en sinne opasta saanut, mutta kun Veteliä sinne sain, emme ainakaan me mitään kukaikaa tältä harjulta löytänyt, vaikka kuinka haimme. Olisikohan siinä viemään lähtenyt oppaani erehdyksissään vienyt toiselle paikalle, en tiedä.

Saarukan taloissa kertoivat, että „Sydänmailla“ ovat nähneet kiviäkokaja, joita ovat kummastelleet. Kumminkaan ei kukaan ottanut varmaan paikalle viedäkseen.

Metfikylässä on Karsken talo. Tästä talosta noin 3 kilometriä itäiseen suuntaan tullaan „Mit'ehkä“.

Th. Reinin Ramonkeräysmateriaali Etelä-Pohjanmaalla. Suom. kirjall. seuran arkistorja.

len

Orp

mitä

Tä

en

en

en

en

en

en

en

en

en

en

en

en

en

en

en

Mikä lienee se kiukaan perustus, joka on
Löydetty Perhon Haukilahdesta, olisikohan
se kumpinkin vanha? Ja mitä ovat Pulkkilan ty-
könä joen rannalla löydettyt kiukaat? ^{1/2} siitä ei vielä
ole päätöstä tehty.

Torosen talo Perhosella on rakennettu suurel-
le pienemmen ennen kumpikin kalaisen järven rannalle,
josta Leppäläiset sanotaan kalastaneen, ei aivan pit-
kiä aikoja sitten. Väkin matkaa rannalta onkin yksi pie-
nenlainen saaristo heitakankaalla, jossa ei ole pa-
laren matkan päällä yhtään kivistä ympäristöä." 2/

Hyllysenaho

Asemakartta III.

- ⊙ Kivikasoja, noin 0,5 metriä korkeita ja läpimittaa 0,5-2 metriä.
— Muuria, " 0,5 " korkeaa ja noin 1 metri leveää.

112
gas, jota nimitetään Hylysenahokki. Tällä
aholla lähellä Lentosenjärven rantaa on ihan
korkeimmalla harjastalla joukko pieniä kivi-
kasoja, joiden läpimitat on 1-3 metriä ja kor-
keus noin 0,5 metriä. Tällaisia kasoja kuin mi-
nä siellä olevaksi 15. Paitti tätä, on siellä kivi-
aitaa noin 15 metrin pituudelle. Tämän aidan
nykyinen korkeus ei ole päälle 0,5 metriä ja leveys
on tuossa 1 metrin ympärillä. Kaikki nämä ovat
pienistä kivi-mutkeroista ja useat aikalailla sam-
maltuneet. Kivikaset ovat, niinkuin muutkin
tähiseastiset, keskeltä lagvennehtyjä - ainakin
useimmat niistä. Lähellä paikkaa järvelle
pääin on tervahanteri. (Asemakaarta III). Hyly-
la kasvaa aika komeita kuusia ja mäntyjä sekä
koivupuita.

Lentosen järven pohjoisrannalla on Heinosen talo ja Pietilä
talot. Näiden talojen välillä Pietilän länsipuolella
on Heinosen lahti, josta alkaa Lentijoki, Tämän
lahden länsirannalla on Heinosen kankaalla,

113.
noin 10 metriä rannasta mulistettu kiviraukko,
noin 3 metriä halkimistaten ja 0,5 metriä korkea.
Panos on pienistä kivistä tehty. Keskeltä väkään
kaakerrin kiviä ja siellä näytti olevan hüliä, mis-
tä tullutkin sitten.

Tästä paikasta vitahan poikki lahden paik-
ja kohti on taasen noin 10 metriä rannas-
ta Urpisen kankaalla saman moinen kuin
edellinenkin. Kumpikin kangas kasvaa kome-
aa metfää.

Minulle kyllä ei kerrottu, joten en siellä voi-
nut käydäkään, enkä silloin vielä tietänyt sii-
tä rauukiasta, jonka pitäisi olla Wärikka-
saareksi kutsutun paikasta. Sen pitäisi ol-
la "kaksi sylvä korkean ja kolme sylvä pak-
su lapinraunio;"¹⁾ Näin korkeita en ole muual-
la tavannut, ja suuresti on syytä epäillä, onko tämä-
kään niin korkea. Jos semmoinen koko olisi siel-

¹⁾ O. E. Petersonin matkakertomus ruononkeräysmatkasta.
Päilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden seuran arkistossa.

lä ollut, niin kummaa olisi, jollei sitä minulle olisi kerrattu, koska samaltaseudulta nämä toiset kaksi näytettiin, jotka eivät niinkään huomiota olisi väineet puoleensa vetää.

Pari kiviroukkiota olisi pitänyt olla Forssun eli Horonun saarella, joka saari kuuluu Tuikan taloille. Tältä saarelta on löydetty kiviaseita, kuten luettelossani numerotta 57 merkitty ja sivulla 56 mainitaan.

Toholampi.

Minä en kuullut kansan täällä kertovan ainoastakaan kivirauniosta. Mutta, päättäen löydösten erineitten löytöpaikkaselvityksestä ~~mu~~ seon luetteloissa, olisi niitä ainakin ennen ollut.

Luettelossani mainitaan kiviheitin (numero 74), josta muka olisi löydetty kiviroukkiosta lähellä jokea. Roukkiossa oli ollut kosolta hiihiäkin. Sen tarkemmin ei paikkaa ilmoiteta.

Muista ei minulla ainakaan ole tietoa mitään.

Kannus.

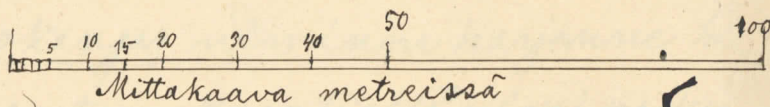
Kannuksen kirkolta jos lähdetään maantietä, jo viepi Lohtojälle, tullaan aivan läheltä pitäjän rajaa ja haaraan, josta toinen tie menee Lohtojille ja toinen Kälälle. Tällä kohdalla aivan läheltä Eskolin taloja ja näiden talojen metsäparalla on noin 500 metriä soiville seen maantiesta Isokangas niminen harjanne ja tikkos ja metsäistä reutua. Maantietä viepi polku tämän kankaan nenitse Lapin nevalle. Keskellä harjunn selkiä on kiviroukkio ja sen jatkona kankaan osassa leveää kivivallia. (~~Arvomaasta II~~). Kerrotaan tässä olisi ollut ikäänkuin "kaksi käytäviä rinnakkain ja perästä niinkuin risti kivistä ladettu". Nyt ei kumminkaan ollut muuta kuin ympäriäinen kivikara, noin 4 metriä halkimitalen ja 10 keskellä. Kanan korkeus oli noin 0,5 metriä. Näiden väliä tästä alkaa valli, joka on noin 12 metriä pitkä ja noin 2 metriä leveä sekä 0,5 metriä korkea. Sen eteen 4 metrin pituinen välimatka, niin leviää tällöin valli eteen noin 5 metrin levyisenä. Tässä sanon

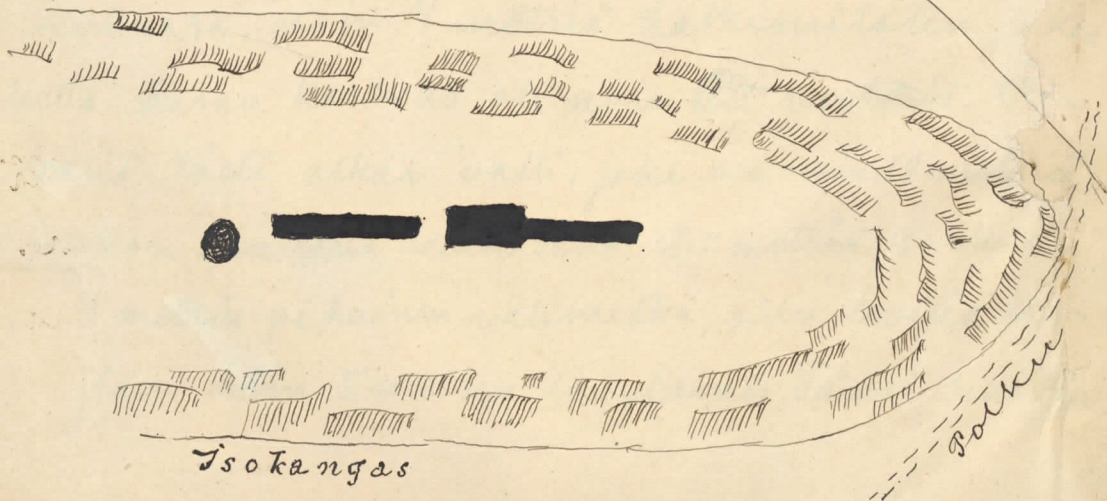
Isokankaan harju.

— Wallia, korkeus: 0,25–0,5; leveys: 2–5 metriä.

⊙ Kivikasa, " 0,25; läpimitta " " "

Lapin maa

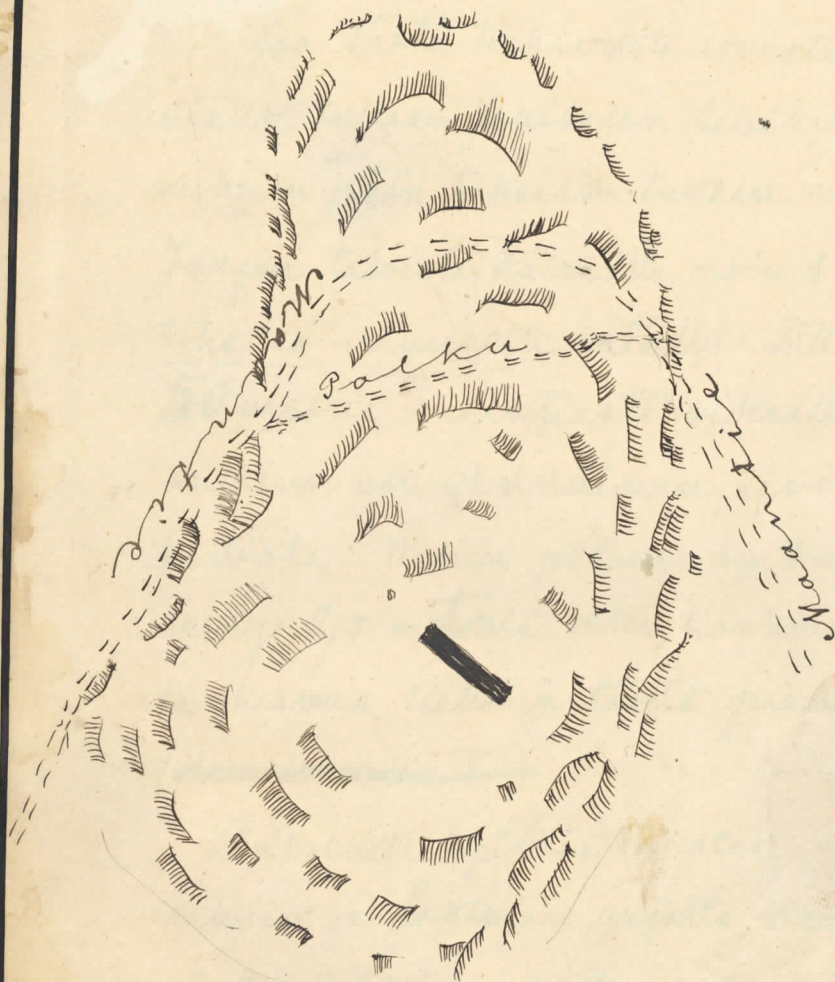

Asemakartta V.

Wahतिकallio

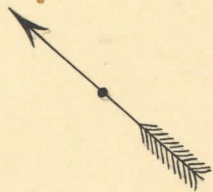
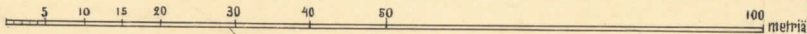
Muurin korkeus 0,5 metriä
" leveys 2,5 "

1 2 3 4 5 10 15 20 30 40 50 Mitta kaava metreiksi 100

MITTA KAAVA .

LAPINNEVA

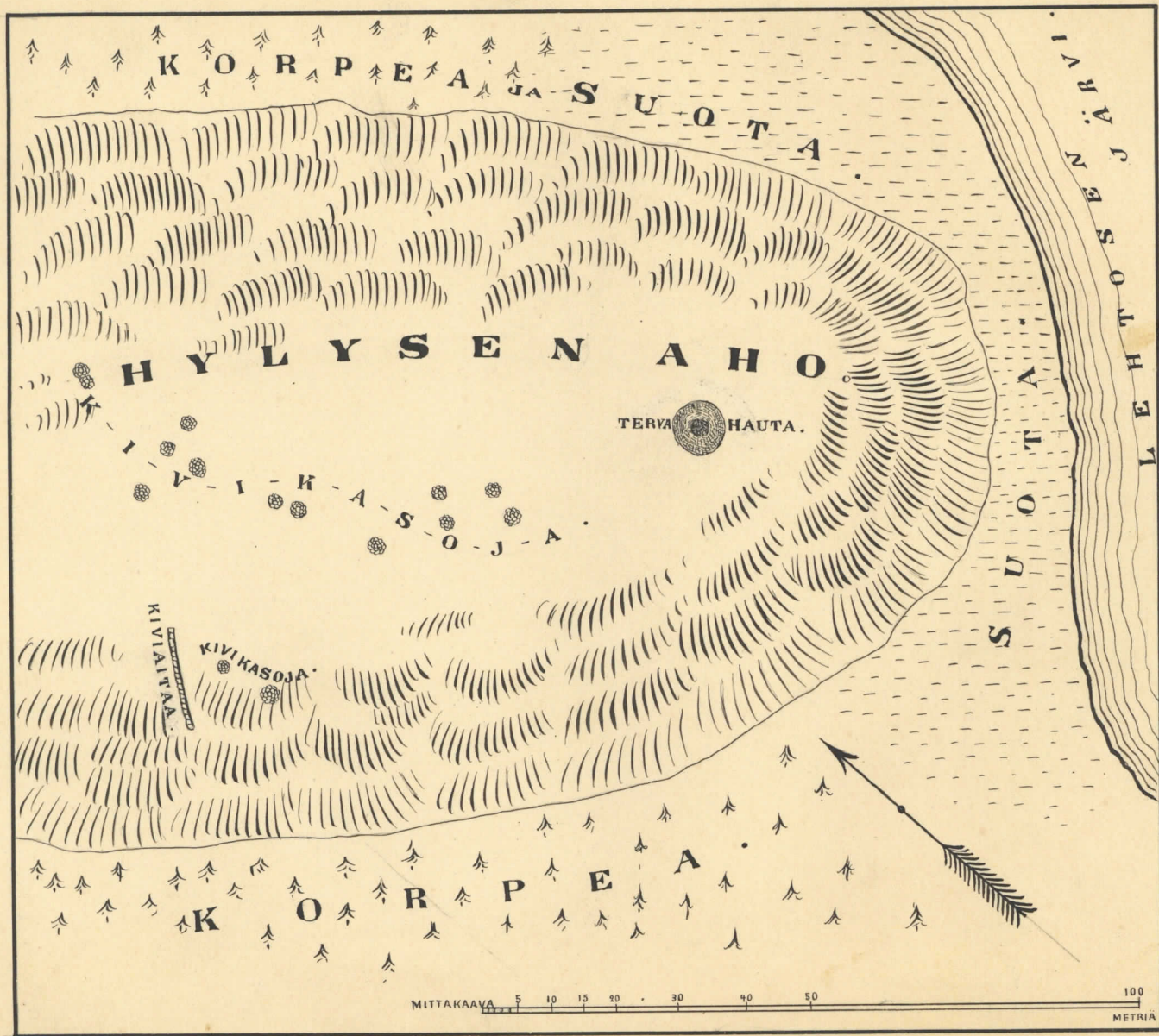
ISOKANKAAN HARJU.

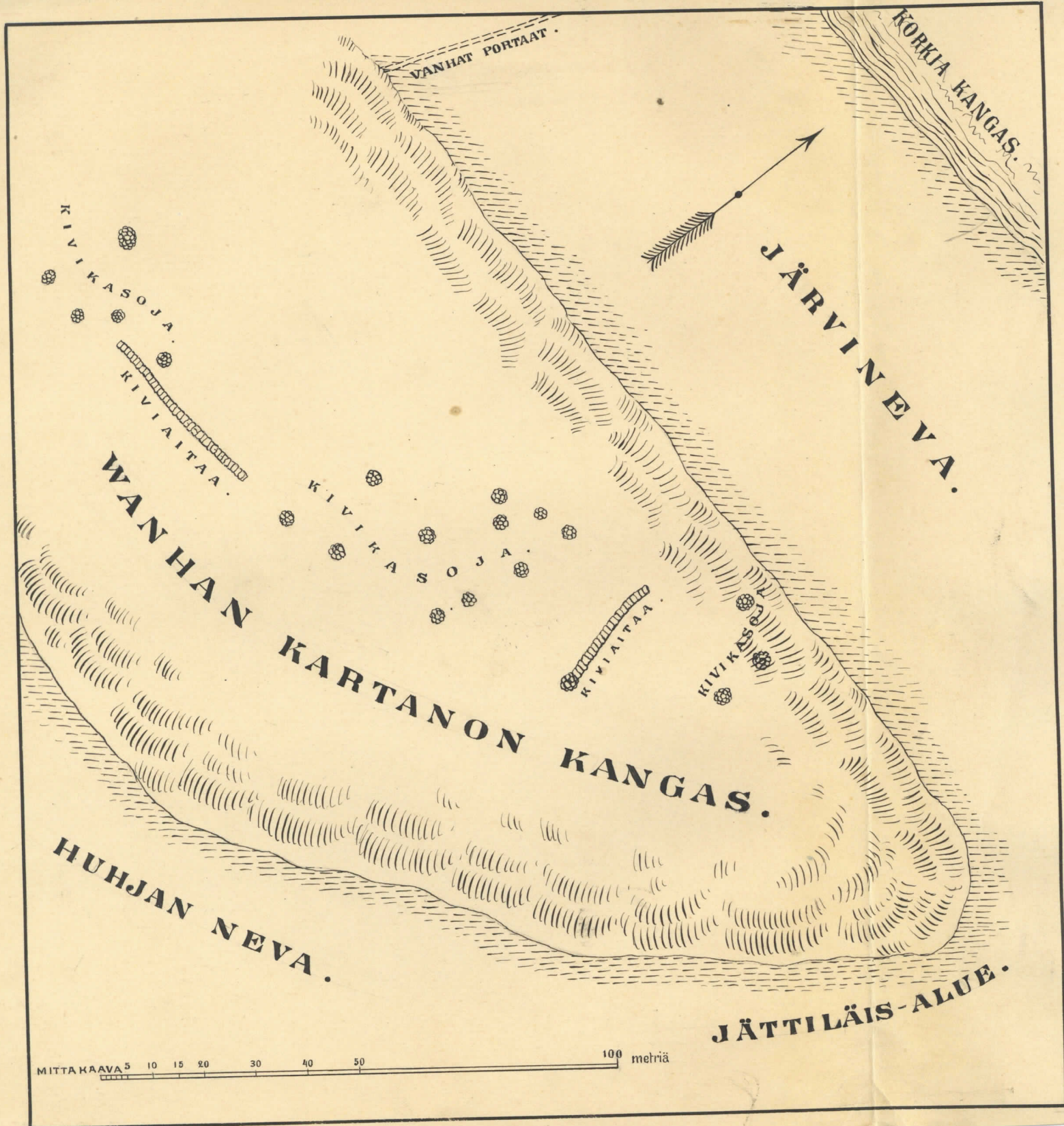
KIVI AITAA .

ISOKANKAAN METSÄ .

olleen ennen "rinki". Tätä leviää vettä on noin 10 metrin pituudelta ja on se 0,25-0,5 metriä korkea. Liihen taas alkaa noin 2 metrin levyistä kivejätä 15 metrin pituudelta, ja on tämän korkeus noin 0,5 metriä. Kivet ovat pieniä ja raunioita kutakuinkin sammaltuneita.

400 Tästä tiehaarasta seurataan tietä, joka vie Kälviälle, tullaan Jäkisalun taloihin. Näistä taloista Kannukseen päin takaisin tullaan noin 3 kilometriä, tahti Jungon taloista Kälviälle noin 1 kilometri tullaan Wen-
tikallio nimiselle mäelle. Tällä jyrkällä mäellä, noin 50 metriä maantiestä oikealle - Kannuksesta päin kulkiessa, on yksinäinen kivivalli keskellä kovaa kalliota. Vallin pituus on noin 14 metriä ja sen leveys 2,5 metriä sekä korkeus 0,5 metriä. Kalliolle kasvaa riellä ja täällä pienehkö mänty-pahnen.
(Seemakartta V.)

Roikolasta 7 pitkää virstaa Kortemaan talojen luona,
Kälviän ja ~~Pohto~~ojan rajalla Karkunevan Syrjästä jätin-
tiellä 3 kiviroukkiota, joita sanotaan Hien-selän

luoliksi. Paikka on Karkunnevan ja Kortemaan välillä.
Näntyhärjun ^{Kortemaan kylästä} torpan tahelladon kivirauunio, jota
 on kainettu. Olisi ollut hüliä ja "luuta haamollam".

Lahtaja.

Kälviällä kuulin kerrottavan, että Lahtojen kame-
nan Maringaiskylin takamailla Norruttajan kelli-
on lähellä olisi Metelikallio. Tällä kalliolla pitäi-
si kertojain mukaan olemaan „mulkkerokivistä”
tehtyä aitaa” noin 8-10 metrin pituudelle. Si-
den leveys olisi noin 2 metriä ja korkeus „aina-
kin puoli sylvä”. Koska olin jo paluumatkalla,
eikä kukaan kertojista voinut uvata vielä paik-
kalle, en enään palannut asiaa Maringaisky-
län tiedustamaan.

Kun Lahtojen kirkolta lähdetään kulkemaan
sita tietä, joka kulkee yhden suuntaisesti Lahtojen
kanssa ja sen länsirantaa, tullaan jonkun mat-
kan päästä Perttulan taloihin. Näistä taloista
jos jatkaa matkaa samaa tietä vielä noin 1 kilo-
metrin ja sitte poikkeaa oikealle kulkien taas

C. A. Götthard. Stigvariska Anteckningar Ek. 2iv. 129.

Kannuksessa Annan-Ollin talassa tapasin erään vanhan ukon, joka
sanoi jossain sydänmaalla tietävänsä jätinroukkion, "sellaisen pienis-
tän kivistä muuratun rounion". Mutta häntä en vaan ilmeellä
millään saanut mukaani sitä näytämään, ~~jopa~~ eikä olisin tavat-
listi paremman palkan maksanut. Hän tahtoi ensinnä itse yksin
sieltä käydä, ja sitten jonkun päivän kuluksaa olisi minun sinne
olennyt. Päättän kalliista ukon salaperäisyyksistä, on luultavaa,
että hän ensinnä tahtoi korjata omiin haamiinsa sieltä ehkä
löydettyvät aarteet - ja sinne päin hän ilmoittelikin. Kün sala-
peräinen oli ukko, että kun minä tuli kuulemme ja kyselimme
mistä on puhe, ei ukko tahtonut selvää tehdä, ja kun minä sen
tein ja muut alkoivat kysellä mistä se olisi, vastasi hän vaan
että "ei te sitä tiedä, eikä sinne osaa. Minusta minä sen tie-
dä, eikä ole varme osaanko enään itsekään sinne."

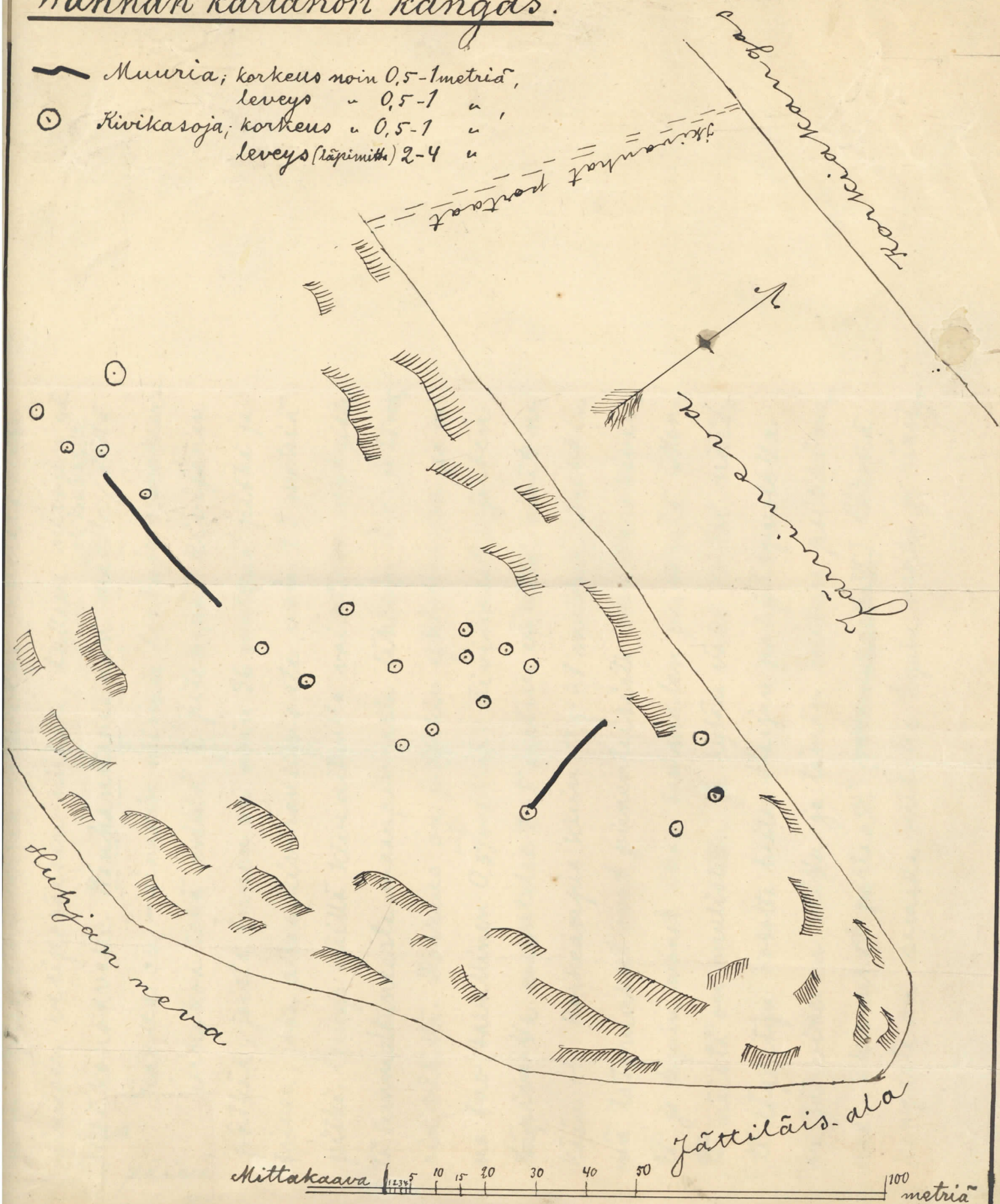

Gottlund ilmoittaa" että Mutkalampi^min kylässä
olisi jollain Palokangas nimisellä paikalla kaksi jätin
roukhiota mullkerokivista ja useissa muissakin
seuduin. Koin kulkea jotenkin tyysti tämän seu-
dun, mutta semmoisista vaan en mitään
tietoja saanut, joten ainakin toistaiseksi epäilen
niitten olemassaoloa vaan väärinkäsitykseksi.

Wanhan Kartanon Kangas.

- Muuria; korkeus noin 0,5-1 metriä,
leveys " 0,5-1 "
- ⊙ Kivikasoja; korkeus " 0,5-1 "
leveys (läpimitä) 2-4 "

Mittakaava

100
metria

noin 1 kilometrin verran ja poikki Jättitaisala
nimisen vesiperäisen niiton, tulleen nevojen vä-
lillä kohoavalle Wanhankartanon mälle ^{eli kankaalle}. Tällä
kankaalla on - ainakin minun laskujeni mukaan -
20 kivikokoa sekä ~~suuria~~ 2 pitempää kivijanan
pätkää, joista toinen on noin 36 metriä pitkä ja
toinen, joka alkaa kiviraukista, noin 23 metriä
pitkä. Reueys näillä kiviäidoilla vaihtelee, nykyises-
tä sammaltuneesta maanpinnasta lähtien 0,5- ja 1,5 met-
rin välillä. Korkeus on jokikin yhdellainen ja ai-
na tuo tavallinen 0,5⁻¹/metriä. Kivikasat, joiden
huipumitta vaihtelee 2-5 metrin välillä, eivät ne-
kään ole korkeampia kuin 0,5-1 metriä. Kaikki nä-
mät latomukset ovat pienehköistä mutkero kivis-
tä ja hyvin monet ihan samantyyppisiä. Mon-
ta näistä on muistettu ja kylän väki kertoi näis-
tä löydetyn kasalta huta. Harjun pohjoispuolella
on Järvinevan niitti ja tämän niiton poikki me-
nee "ikivienhat portaat." (~~Osomakartta II~~). Lähellä
kangasta on samalla niitulla hyvin vanha ja rinsty-

nyt kairro.

Tämän kankaan eteläpuolella on neva, jota sanotaan Huhjan nevalle. Sen takana on Huhjankangas, jossa puheitten mukaan pitäisi oleman "käärvas". Toiset kumminkin väittivät sitä valheeksi, eivätkä ne pojat, jotka sitä puhuivat, ottaneet opastukseensa paikalle.

Itse kylästä pohjoispuolella tietä sanoivat ennen olleen matalan kiviraukkion, mutta että se on jo näkymättömiin hävitetty.

Himanka.

Kannuksen kirkolta jos lähtee kulkemaan Lestijoen vartha merta kohti ja seuraa sen etelärantaa, saavutaan aivan pian Himangan puolelle tulkua niille paikoille, jossa Lestijoki haarautuu, muodostaen molempien haarojen väliin suuren saaren, jossa on Tapon talot. Himkan ennen tätä haarausta alottellessa joki jo sita, muodostaen saarenpään talois-
ta noin 2 kilometri alaspäin pieneen saaren. Tämän saaren lounaispuolella kohoaa äkkijyrkkä metfäinen Törmä, jota nimitetään Kelta- eli Kukkomäeksi.

Kelta- eli Kukkomaäki. [~] Asemakaartta VII.

● Pään kokoisista kivista; korkeus.

Korkeus ulkoa 1,5 meteriä

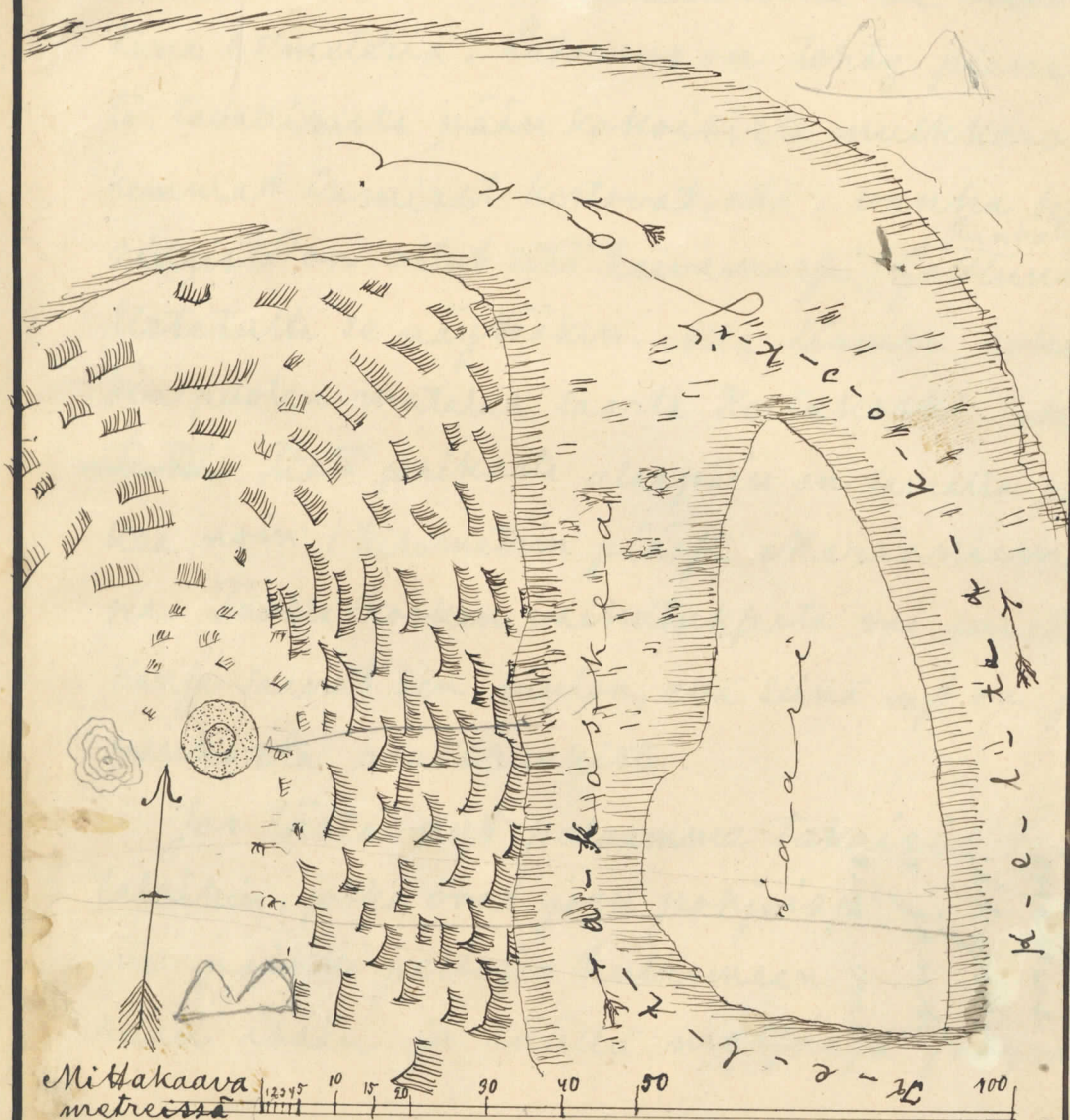
sifatti 1

läpimitä ulkoa 10

sifatti 2

läpileikkauks

10

Tällä täyryllä, 40 metriä rannasta ja 8-10 metrin kor-
kuudella ~~piestä~~, on aikamoinen kivilatomus, jon-
ka läpimitta on 10 metriä. Keskellä tätä pyöreää
kivikumpua on notko, joka on 4,5 metriä läpi-
mitaten. Korkeus tällä kummulla on keskeltä mitata-
kuna 1,5 metriä. Latomus on tehty pienistä kivi-
stä, tavallisista pään kokoisista mutkeroista. Van-
hemmat ihmiset kertovat, että a vanha herra Hel-
singistä on ollut sitä kaivamassa. (^{Reinholdin} Gottlund(?)). Mu-
listetulta se näyttääkin. Alla törmän kohisee kah-
den puolen matalaa saarta Keltakoski. (~~Asemapaikka~~
~~to VII~~). Tästä paikasta alaspäin on samalla puolella jo-
kea noin 1 kilometrin päässä Meriamien tarp-
pa. Tuosta kosken vaikutuksesta vai mistä kienes-
kanja saanut sen luulon, että siinä nyt on jäännös
vanhasta rantaruukista.

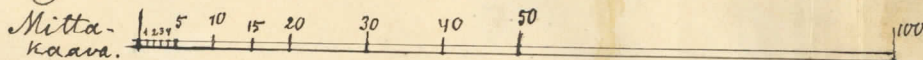
Jos tästä nyt palaamme takaisin Laarenpään
taloihin, jotka ovat joen pohjoispuolella, josta lähem-
me poikki peltojen kulkemaan metsää kohti suo-
raan itään ja täällä metsästä yhdymme erä-

121.
seen polkuun, jota sanotaan Seljän tieksi, sekä
alamme tätä polkua seurata kohti metsän sydäntä,
tulemme vihdoin pari kilometriä kulettuamme, tiehe-
kakankaalle, jota nimitetään Seljäksi. Ei tarvitse
polkua enään kauvan seurata ennenkuin saavam-
me paikalle, jota sanotaan Seljänhiljäksi, joka
paikka on Hillilän kylän Sämpylän talojen maalla.
Tästä kun polulta poikkeee oikealle, talkka il-
man saunnan mukaan etelään, on polusta ~~uusi~~
noin 5-6 metriä kiveä, jonka halkaisia-
ksa on, kuten tavallisesti, nykyin ympyräinen, on-
noin 13 metriä. Tämän kasan keskusta on lantol-
la, ja lanton läpimitta on noin 4 metriä. Korkeus
tällä latomuksella on noin 1,5-2 metriä. Tästä
kun astutaan kaakkoon noin 10-kunta metriä, tul-
laan paikalle, jossa on maan pintaan tehty soi-
kea syvennys, noin 0,5-0,75 metriä syvä. Pituu-
deltaan on se noin 15 metriä ja leveydeltä noin
10 metriä. Tästä paikasta jos vielä kulkee 5 metriä
on alku kiviäitään, jonka pituus on noin 48 metriä,
ja kulkee se jotenkin yhdensuuntaisesti polun kanssa.
Leveys tällä muurilla mahtee 2- ja 3 metrin välillä.

Seljän hilju.

Asemakartta VIII.

- Muuria, korkeus noin 0,25-0,5, leveys 2-3 metriä.
 A Kivikumpu, korkeus noin 1,5 metriä.
 B Syvennys, syvyys noin 0,5 " .

lä ja korkeus on yleensä noin 0,5 metriä. Walli, jo-
ka hieman väenteleikkipä, päättyy ^{vähän} ~~hieman~~ leveämpään
kuin mitä se muuten on. Seutu on roiman metfänä-
rbikön vallalla ja tiheästi on näillä raunioillakin,
jotka muuten ovat sammattuneet, nuorta puuta. Poh-
joispuolella selkiä, ei kaukana pohusta, on alanko,
jota nimitetään Seljän alangoksi. (~~Asunakasta VIII~~)

Sen pohjoisen lisäosan varrella, joka vähän ei
nemmin Himangan kirkon yhtyy Lestijokeen ju-
ri siinä, missä Lestijoki kääntyy suoraan pohjoista
kohti, on Kinaren talot. Näiden talojen taka-
duilla pitäisi olla meitä "jätinroukkioita".

Joku matke talosta itä kohti metfän helman
on Uunikkallio. Tällä kallioilla, sanoo Gottlund,
oli kolme kinasuunia, joista yksi jo oli särjettynä.
Ne ovat ihan riviällä kallioilla. Kävin kyllä Uu-
nikallioilla minäkin, mutta mitään semmoisia
en ainakaan minä löytänyt, eikä oppaani myö-
skään mitään semmoisista tietänyt. Päättään
ylläolevasta tiedonannosta tuntuu siltä kuin olisi

C. A. Gottlund. Antiquariska Anteckningar IV. siv. 126.

123
Toisen
la olisi
kentän
tettu n

Gottlund itse paikalla käynyt, jolloin ne varmaankin
ovat olleet. Mutta minä en vaan niitä tavannut, ~~niitä~~
tenkähän asiamlaita lieneekään.

Samojen talojen takamaille, hiukan tännempä-
nä Uunikkalliota, on Näntöisten kallio noin
kolme kilometriä taloista itään. Kallio on joten-
kin tasainen ja joku pumvairainen kasvaa si-
nä. Ylen korkea ei se ole. Keskellä kalliota sen
rkeimmalla kohdalla on pyöreä kivilato-
us tavallisista mullkerokivista. Latomuk-
sen halkimitta on 8 metriä. Keskellä on
tärfäkin syvennys, nänsuon edellisissäkin, ei
käänkuin olisi paikkaa joskus mulistettu. Kor-
keus on tällä kummulla noin 1,5 metriä. Mi-
tään väliseinää en minä tärfä nähnyt, vaik-
ka Gottlund²⁾ on kuullut siitä olevan kakkikin. Ehti muu-
ri Gottlundin aikana olisi ollut kokonaista 2 sylvä-
korkea, ei ole uskottavaa. Paremmiin sopii se toinen

C. A. Gottlund. Antiquariska Anteckningar IV. siv. 127.
2) Ibiden

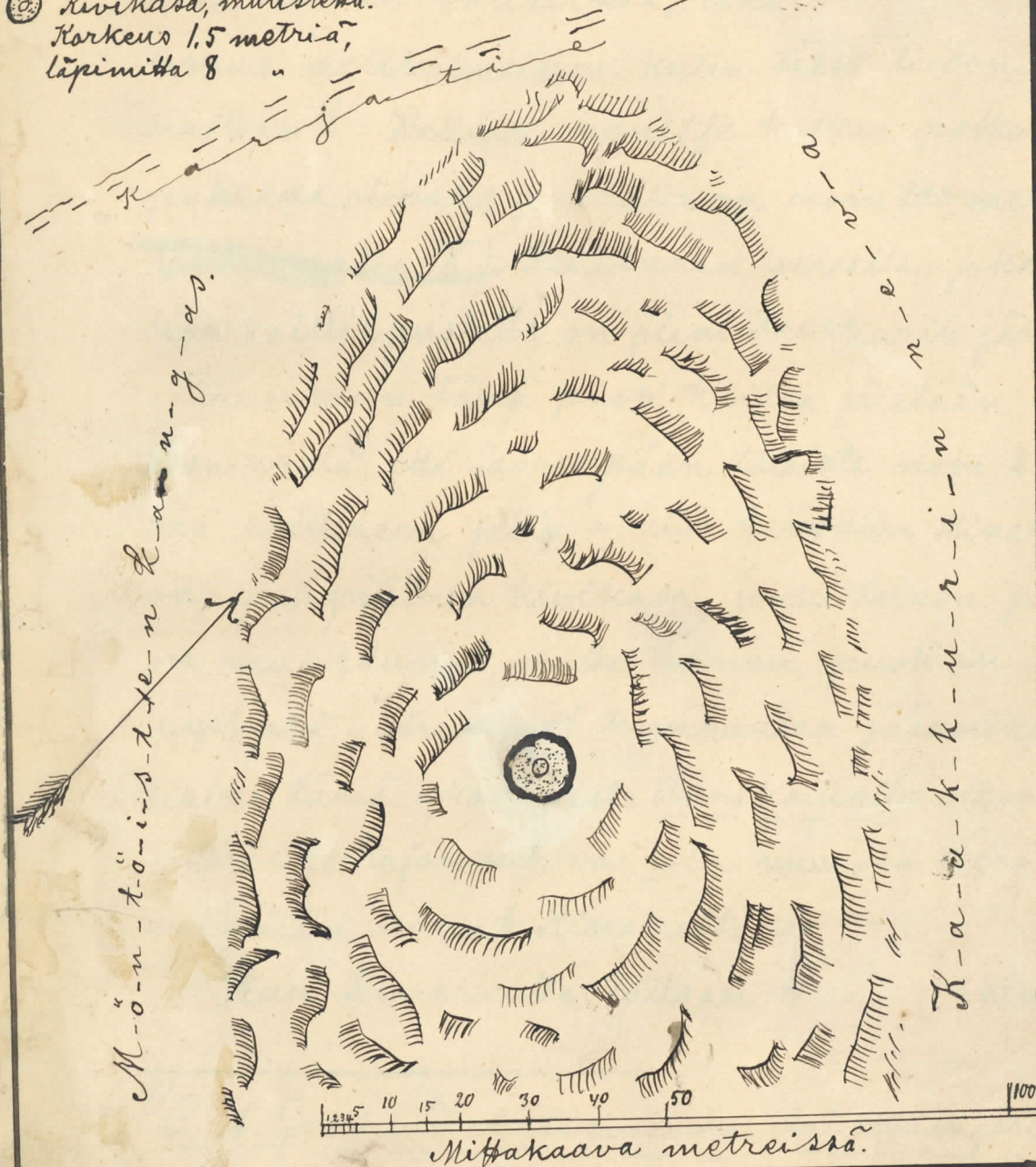

Toisesta paikasta taas en Janoo löytänyt, että kunniallis-
la olisi siinä kalliolla nemi, joka olisi jääteläisten ra-
kentama ja 2 kynnästä mittainen. Nyt olisi se jo mu-
tettu muuksi. /

Möntöisten Kallio.

- ① Kivikasa, mulistettu.
Korkeus 1,5 metriä,
läpimitta 8 "

Gottlundin saama tieto, että muuri olisi ollut 2 kyy-
nää korkeä, mutta ei taasen tässäkään se, että
olisi mitään väliseinää, eikä myöskään ole la-
tomus nelikulmainen, kuten tässä tiedonannassa
sanotaan. Kallion nenitse kulkee polku, josta
puoleensa olevalle paikalle on noin 100 metriä. (L-
sema kartta IX.) Kaakkurin nevalle, joka on kal-
lion koillispuolella on pieni Kaakkurin järvi.

Ennenkuin tämä puoli kuntaa jätetään, mainita-
koon vielä, että Saarenpään taloista noin 2 kilomet-
riä koilliseen päin - niin kerrottiin Kinareella -
on ympyrämainen kivikasa, jonka toinen puoli jo
on mullistunut, mutta toinen puoli on vielä
pystyssä. Arvelivat tervehdänsä jäännöksiksi. O-
lisiko tämä yksi noista Hunikalliolla olevista kuu-
nista - se hajonnut, vai joku muu - en tiedä. Opa-
en enään saanut Kinareelta sinne.

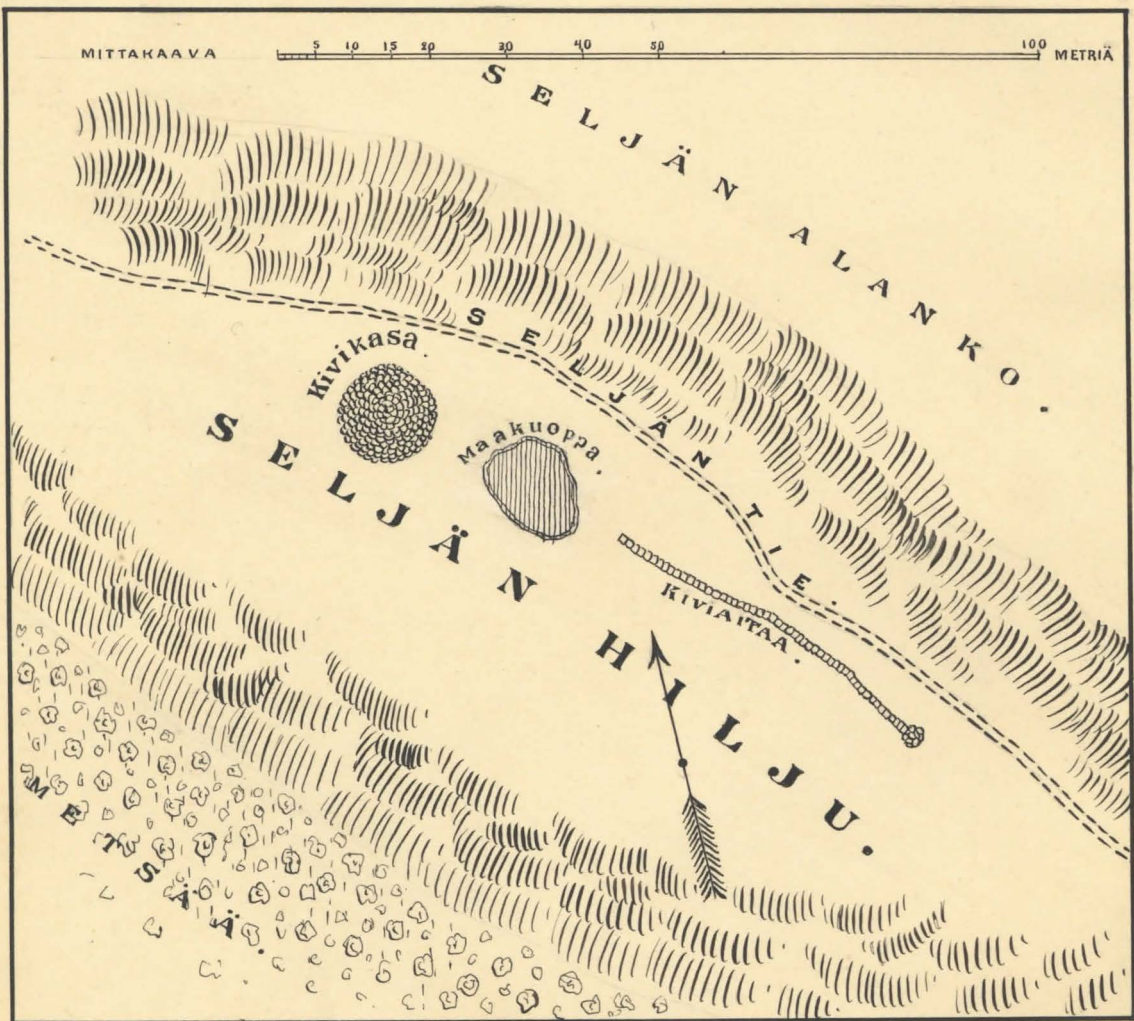
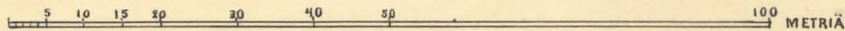
Kun Kinareelta tullaan etelään päin joki-

virtaa, erkanee Puusaaren luona tiehaara, joka kün-
tyy suoraan itään. Tätä tietä kun matkaa, niin
saapuu Ojalan taloihin. Naiset täällä kertoivat,
että olisi lähitienvoilla muka joku jääteliäisten
jäännös. Mutta missä ja minkälainen se olisi,
en selville saanut eikä kukaan lähtenyt paikal-
le apastamaan.

Ojalan taloista suoraan pohjoiseen on Pönti-
ön joen varrella Ainalin talot. Näistä taloista
jos mennään suoraan itää kohti noin korkeintaan
2 kilometriä, tullaan jyrkälle, vaikka ei korke-
alle Heinistön harjulle eli Pikkuniitun hil-
julle, joka kuuluu Perttulan talojen maihin.
Harja on hyvin metsäinen ja kivetön hiekkasel-
kä. Harjun itäistä jänvettä kiertänee polku, jo-
ka sitten pohjoispäästä nousee ylös harjulle. Jos
tätä polkua, sitten kun se alkaa harjun päälle
pyrkii, kulkee noin 140 metriä, tullaan harjun
selällä paikalle, jossa kummin puolin polkua
on kivikasa. Tästä paikasta, polulta koilliseen it-

MITTAKAAVA

Heinistön harju.

Asemakartta X.

⊙ Mulistuneita kivikokoja, joitten korkeus on noin 0,25-0,5 metriä ja
läpimitta " 3 metriä.

Mittakaava metreilla 100

MITTAKAAVA

5 10 15 20 30 40 50 100 METRIÄ

HEINISTÖN KORPI.

POLKU.

HEINISTÖN HARJU.

PIKKUNIEEMI.

Kivikasa.

Kivikasoja.

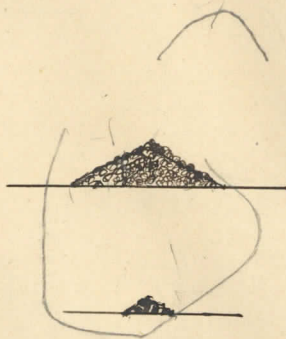

Hevoskarissa

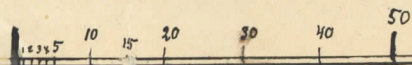
A Korkea kiviroukkio;
korkeus noin 3,5 metriä
läpimitta " 10 "

B Pienempi kiviroukkio;
korkeus noin 1,5 metriä
läpimitta " 3 "

C Laiskanjaakon rütkki;
käytävän leveys noin 0,1-0,2 metriä
läpimitta " 8,5 "

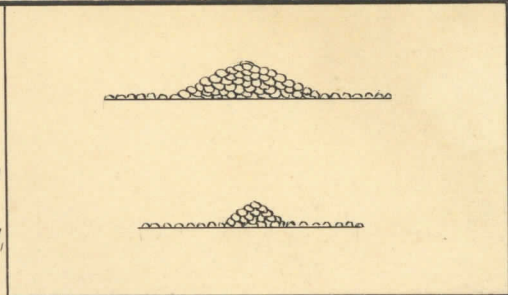
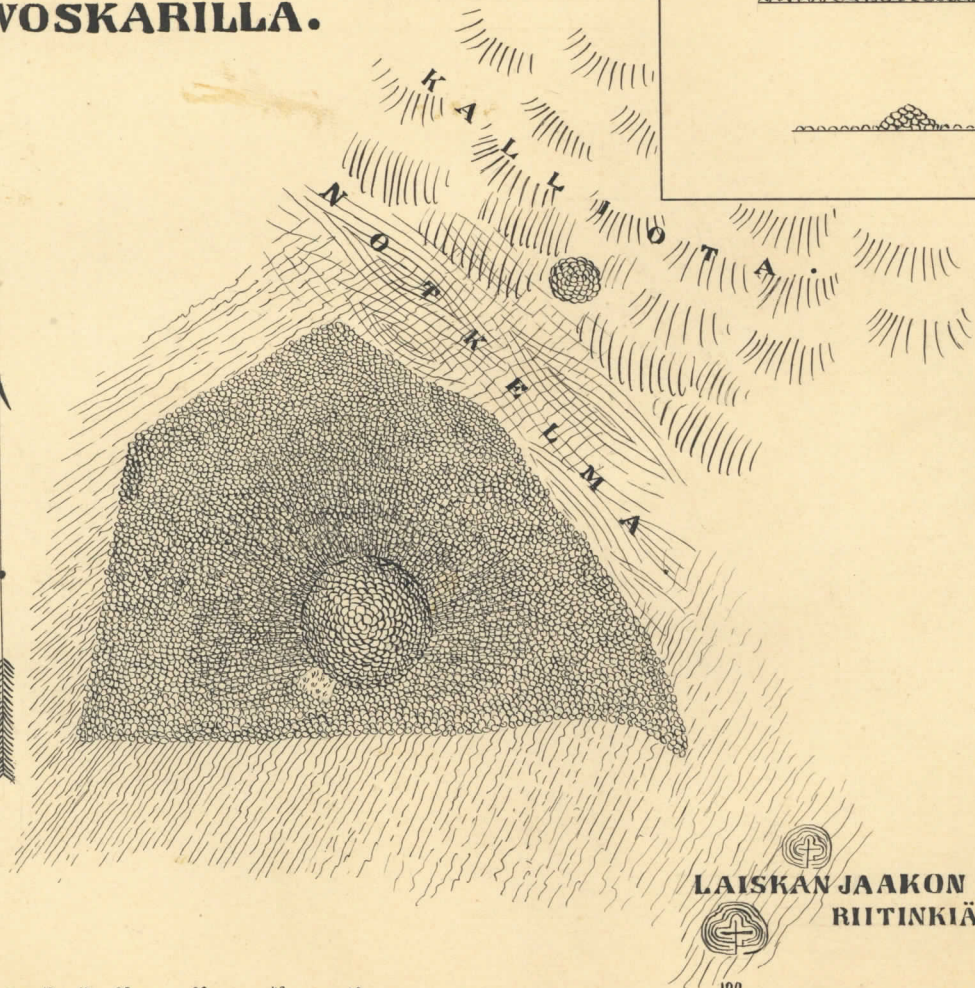
Mittakaava.

metriä

HEWOSKARILLA.

MITTAKAAVA 5 10 15 20 30 40 50 100 METRIÄ.

kivikumpu. Läpimittaa on noin 10 metriä ja korkeus
 sillä on noin 3,5 metriä. Tämä on ainoa ehkä
 näin suuri kivipanos, jonka tähänasti olen näin
 läpseän tavannut. Hiukan edempänä on toinen
 pienempi kumpu, jonka läpimittaa on noin 3 met-
~~riä~~ ja korkeus 0,5 metriä. Kuvasa 29 olen koke-
 nut näitä piirtää ulkomuotoon nähdessä. Se kolmi-
 muinen särmä tuolla etäällä on merenmittaajan
 merkikilaitos. Sivan lähellä näitä on "Laiskan-
 Jaakon riutinki." (Asemakartta II.) Paikka on ai-
 van täynnä paljasta ympyräistä noin miehen päin
 kokoista ~~ja~~ vähän suurempaa kiveä. Mutta
 se paikka, jossa tuo "Laiskan Jaakon riutinki" on,
 on, paitsi itse riutinki, yltäkyllensä kanervikon-
 peitosta. Appaani kertoi, että muka ennen o-
 lisi kalastajilla ollut se paikka, että jokainen o-
 si viskannut kiven tuohon suureen kumpuun
 ja niin olisi se muka syntynyt. Tätä tarua
 on kumminkin lupa epäillä, koska olisi ollut
 riittävä väkivä ainoastaan tähtien rannalta, jossa ka-
 lastajilla on majansa, ja josta on koko rilla mat-
 kaa tänne, viskaamaan kiveä tuohon kokoon.
 Ja mikä olisi poistanut nyt tuon tavan, varsin-

kaan, kun tuo toinen kumpu olisi siinä tapauk-
 sessa jäänyt keskeneräiseksi! Ettei^{nyt} nämä taa-
 sen ole merenkulkijoille merkeiksi laitettut, sitä
 todistaa se, että tämä isompi kumpu on rothas-
 ja, niin että se tuskin merelle näkyisi ja pienem-
 pi taas, joka kyllä on korkeammalla edellisellä,
 on siksi matala, että sitä tuskin kovinkaan kauvas
 eroittaisi merelle.

Mönimittakoon vielä, että noin 3 kilometriä tältä
 saarelta rantaa kohti on suuri saari nimellä Kor-
 kia, * josta myöhemmin enempi. Tällä saarella,
 sen merenpuoleisella niemellä, on 3-4 hyvin ma-
 tala, noin 2-3 metrin läpimittaisia kivikasaja,
 joiden keskusta on melkein tyhjä kivistä. Avatko
 nämäkin kuuluvia edellisten lukuun, jääköön nyt
 päättämättä. Tahdoin ne kumminkin mainita tä-
 män yhteydessä.

(Kantasaunio Lounaissuomesta.)

Mitä sitten ovat nämä nyt luetellut ja selitetyt
 kivikummut? Ulkomuoto ja rakenne heti osoittavat,
 ettei luonto ole niitä tehnyt, ne ovat ihmiskäden a-
 settamia ja kokoamia. Etteivät ne ole aivan äskei-

MITTAKAAVA:

5 10 15 20 30 40 50

100 METRIÄ

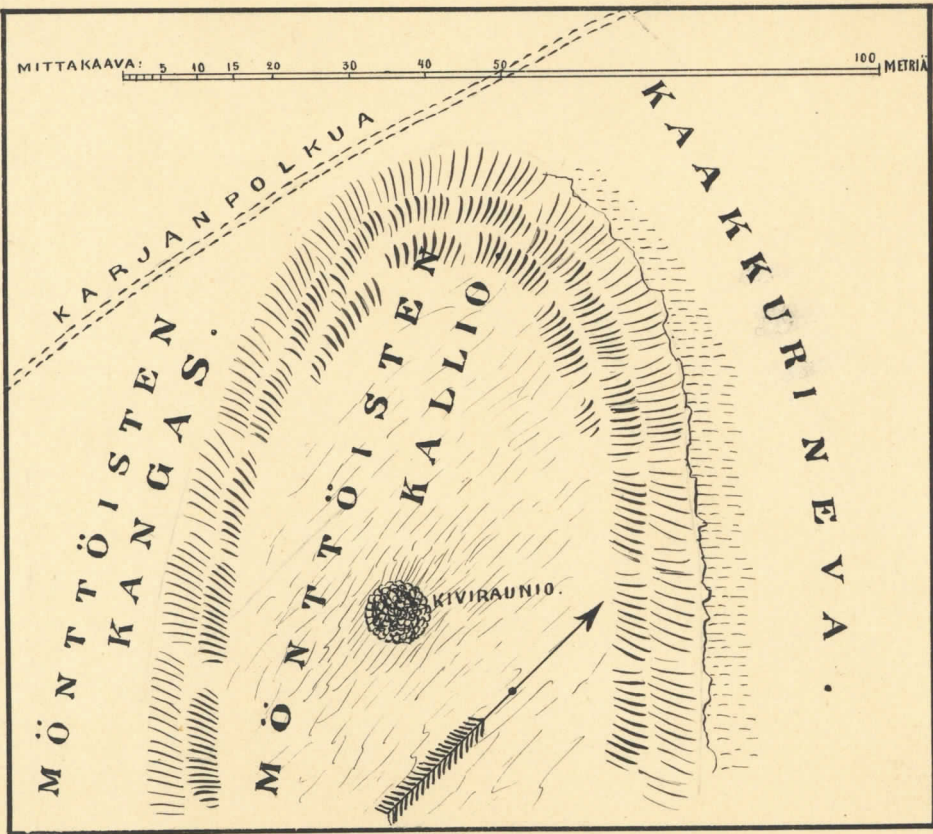
KARJANPOLKUA

MÖNTTÖISTEN
KANGAS.

MÖNTTÖISTEN
KALLIO

KIVIRAUNIO.

KAAKKURI
NEVA.

riä töitä voipi siitä ^{valt} päättää, että kansa ei mitten merkitystä tiedä, eikä tarut kerro niitten kokoamisista, jollei lukuun oteta nimitystä "jätinrounien", "jättiläisten luolat" ja muut muut nimitykset, jotka muuten ovat hyvin epävarmoja. Kun näitä tavataan syvällä sydänmaillakin soiden ja kankaisten takana, johtuu siitä usein kansan mieleen entiset vihojen ajat, jolloin pelättyä vihollista ja pois sodan jaloista pakenut salojen turvun ja asuskeltiin täällä miinakaivon kuin arveltun ova-
raa entisellä olotiloilla olevan. Näitten väli-
kaisten asumasijojen jäännöksiksi useinkin nähti kivipanoksia luullaan. Mutta jos moni kehtäisi semmoinen outkin, niin onpa toisia, jotka ei ensinkään ole yhtä niiksi luulla. Luu-
rundelleen ja siihen ^{näiden} että niitä on lähelläkin nykyisiä asumatiloja, eivät ne eivinkään sovelu-
ainia piilopaikkain jäännöksiksi. Nimitys "la-
pinrounien" viittaa jo paljoa kauvemman entisyy-
teen, nimittäin aikaan, jolloin näillä tiensin
asusteli lappalaisia. Voipi olla, että moni näistä
jäännöksistä onkin niiltä ajoilta. Mutta yhtä

mahdollista on, ~~jos~~ se luultavinta, että useat näistä
kivikassoista ovat vieläkin vanhempia. Nykyinen kan-
sa tietää vain sen, että latomukset eivät ole tämän kan-
san ~~keräämiä~~. On luonnollista, että ne asetetaan mit-
ten teoksi, jotka ennen ovat asuneet ja silloin saanut
lappalaiset sen kunnian. Miehenä väestönä kansa pi-
tää satujen hämärästä olevaa "jätin" sukua ja siis pa-
sesta näitten työksi noita kokoelmia nimitetään.

Toista kumminkin puhuvat ~~ne~~ löydöt, jotka tämmöi-
sista kivikummista ovat muualla löydetty ja jotka ovat
tarkemmin tutkitut. Niiden nojalla päätetään näitten
kumpuin ikää. Selville on saatukin, että ne ovat
vanhemmalta rautakaudelta ja siltä murrosajalta,
jolloin rauta teki ensimmäisiä asutuksiaan tä-
hän asti vallinneen pronssin kustannuksella
teräseitten alalla. Mutta ovatko siis nämä tällä
paikkakunnalla tavattavat kivikummut yhtä van-
hoja, kuin ~~ne~~, josta muualla on löydetty todistus-
kappaleita, koska täällä ei niitä tiedetä löydetty-
si? Koetaan tässä tuoda muutamia todistuksia.

Bonas. Tenhola.

Enimmäkin, mitä tulee näitten kivikotajien muotoon, niin ovat ne muodoltaan ja suuruudeltaan useimmiten sellaisia, kuin ne ovat olleet esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla, joista on esineitä löydetty¹⁾. Tämän suuruisia ja muotoisia ovat myöskin näitten kivipanosten kanssa, joita löytyy runsaasti tämän kihlakunnan ruotsalaisessa osassa. Nämpä muistuttaa paljon se hajotettu kivikasa, joka on Hälvian Rian kylässä Kargarniemellä ^(siv. 101 ja kuva) Sidebyssä Heidekankaalla oleva, "kiviarkkua" sekä niitä "kiviarkkuja", joita niin runsaasti on tämän kihlakunnan ruotsalaisessa osassa, vaikka tässä ei kyllä ole noita tavallisia "sileitä kauniita laakakivia" seiniä, joita L. H. Sandelin esimerkiksi Ähtävällä tapasi kirkonkämppien keskellä²⁾. Pituudelleen, leveydelleen ja korkeudelleen ovat ne tämän kirkon yhtä suuria jotenkin, ja onpa sielläkin maaperäisiä kiviä usein, missä vaan on sopinut, hyväkseen käytetty.

¹⁾ J. R. Aspelin: Kokoomus Muinaistutkimuksen alalta. Suomi 7 os. siv. 96

²⁾ L. H. Sandelin: Arkeol. o. hist. beskrifning öfver den svenskspråkiga delen af Pedersöre Härad. Finlands Fornlemningar XVII. siv. 55-61 y. m. m.

arkun seiniä muodostettaissa, näinkuin täälläkin. Samoin Hälvian Rian kylän Wanhalla kankaalla oleva ison kiven ympäri ladottu kivikokoelma (siv. 103 ja kuva 25) sience, kertomuksesta päätteen aivan samallainen kuin Lillmarsbackella Ähtävällä¹⁾. Ja jos siinä paikkeissa on perää, mitä minulle Helsingissä kertoi talon isäntä, että nimittäin Heinistön harjulla, (siv. 125-6, asemakaarta X) olevat kivikasat ovat hänen lapsuutensa aikana, siis noin 25-30 vuotta sitten, olleet sen muotoisia kuin kuvat 26 ja 27 osoittavat ja siis semmoisia kuin esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla Sidebyn kirkonkämppien ja muuallakin²⁾, niin onpa täysi syy olettaa näitä yhdenkäsiksi, mitä karojen rakennukseen tulee. Mutta eipä yksin rakennuslaatu todista tämän seuran kivikumpuja yhdenlaatuiseksi ja yhdenkäsiksi etelämpänä löydettyjen kanssa, vaan myöskin karojen sisältä löydettyt jä-

¹⁾

L. H. Sandelin: Arkeol. o. hist. beskrifning öfver den svenskspråkiga delen af Pedersöre Härad. Finlands Fornlemningar XVII. siv. 59. y. m. m.

²⁾ J. R. Aspelin: Kokoomus Muinaistutkimuksen alalta. Suomi 7 osa siv. 95, 128 y. m. m.

teet, niinkuin hiilet, tuhkan ja luusirukset, joita kansa kertoo useissa kivikasoissa löydettyjen. Lintapa usein Sandelininkin sanoo olleen niissä kivikasoissa, joita tämän kihlakunnan ruotsalaisella alueella on tutkittu. Ettei kansa tiedä mitään kertoa näistä löydettyistä pronssi- tai rautakaluista, ei ole ollenkaan kummaa, sillä suurin osa lienee noista kivikasoista vielä perimäpöhin tutkimatta, ja jos kansa aarteiden himosta etsii, jään onkin jonkun vaskikappaleen löytänyt, saipa se varmaan muun romun kanssa viedä lähimmän valurin sulatuskuppaihin, e-tenkin kun tiedossa täälläkin on ollut se almanakan loppulehdillä ollut kirjoitus, josta L. H. Sandelin kertomuksessaan mainitsee! Jos taas jokuunen ruostunut rautainen esine on löydetty, niin on kyllin syytä uskoa niiden monasti käyneen niinkuin kerrottiin Kannuksessa hakoo-

L. H. Sandelin: Arkcol. o. hist. beskrifn. öfver den svensksprok. deln af Pedersöre härad. Finlands Fornlemningar XVIII. siv 51.

kirveen" käyneen (siv 96-7). Mitä taas sen tulee siihen, että joskus on kiviroukkiosta kerrottu löydettyksi kiviasiaita, niin eivät ne kumminkaan ^{aina} voikenta luulemaan näitä kivikasoja kivikauden jätteiksi. Joko ovat kivikalut panttuja näihin roukkoihin jonkunmoisina amuletteina vainajille yhdessä vainajain aseiden kanssa, tai ovat ne muulla tavalla aivan sattumuksesta sinne joutuneet, taikkapa ovat semmoiset kivikasaat, jossa kiviase on löydetty, joko lappalaisjälkiä - niiden kiukaita, siis todellisia "lapinkiuksia", tahti kentiesi vihojen aikuisten pakopirtin jäämökriä, arumuksen, johon satapäätien ihmiset oikeilta elinpaikoiltaan kaikkosivat viedä mukanaan kalleinta, mitä omasivat. Että muinaiset kivikalut entisaikoina, jollain taikauksko oli vieläkin yleisempi kuin nyt, olivat erinomaisessa arvossa, ei ole epäiltäväksi, koska nytkin vielä luullaan niillä erityisiä tennhoja voittavan tehdä. Ei kummaa siis, jos löydettyjä kiviaseita pakomattoillaakin mukanaan kuljettiin. Mikä oli

Li se löytö, joka yhdestä kivikarasta saatiin Kälviän Riankylässä, on tietämätöntä. Kylässä nimittäin kerrottiin, että olisi yhtä kivikafaa pengottaisa tavattu "pumarkku", joka oli tehty aivanakin kyyntä-rää leveistä laudoista. Tarkempaa selitystä, enempää kuin oliko mitään muuta löydetty, en saanut. Arkun (tästä yhtä) oli käytetty myöhemmin faunan hunkkuna. Lünä kaikki tiedot tästä löydöstä.

Kälviä Luoteltuani nyt nämät yksityiset kiviroukkia, seuraa ohjieni mukaan maanalaiset kuopat ja kaivokset. Nämä olen ottanut senkin tähden tärkeäksi järjestyksessä, koska näitten ääressä usein tavataan kivikokojaakin, joten ne ulkonaisen rakenteensa vuoksi hyvin kyllä joutavat seurata toisensa.

6. Maanalaiset kaivokset ja kuopat.

Kälviä.

Kun Kälviän Jokikylän Pajalan taloista menään itäistä ilman suuntaa metjää noin 2 kilometriä, tullaan petäjäiselle hiekkaharjanteelle, tahi kunten näillä paikoilla sanotaan "kaaralle". Tätä "kaarsa"

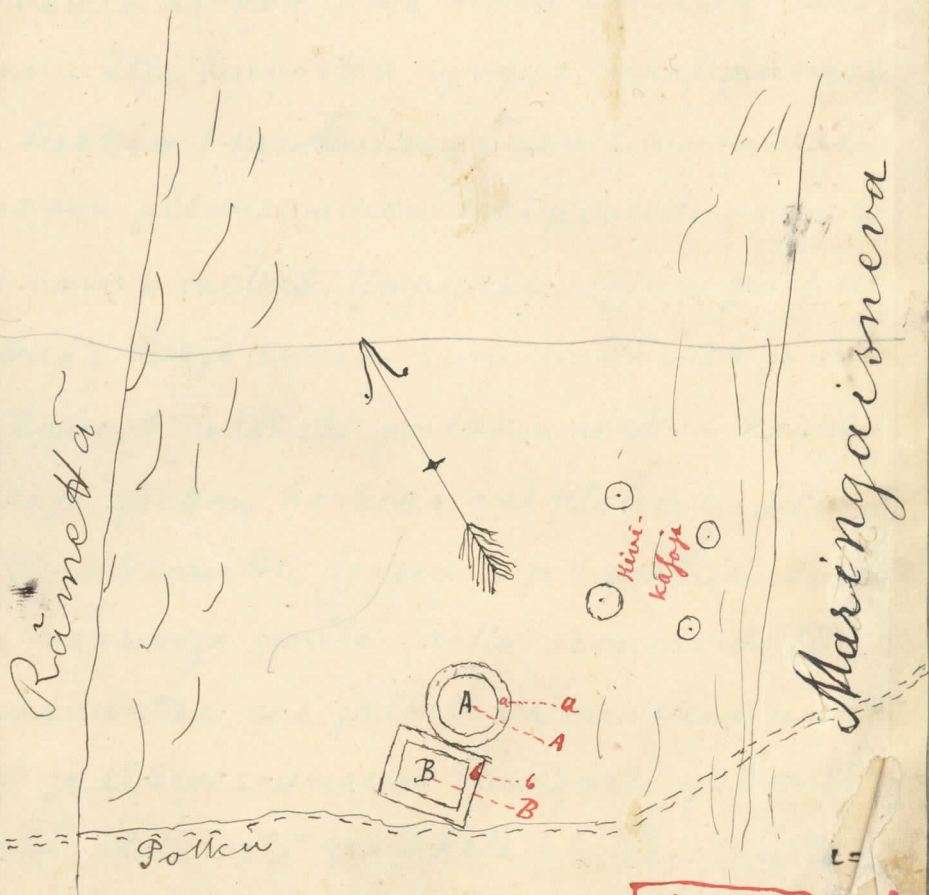
nimitetään Milukaaraksi. Poikki kankaan eräällä rämeellä jahtaa polku Maringaisnevalle. Tämän polun pohjoispuolella on suorakaiteen kuvainen kaivos maassa ja siitä pohjoiseen, taikka oikeammin koilliseen, on ympyrän kuvainen maakuoppa aivan edellisen vieressä. Näitä kuoppia ympäröi multavalli, joka on 1 ja 0.5 metriä korkea sekä noin 3 metriä leveä ~~maasta~~ laskien. Itse kaivosten syvyys maapinnasta lähtien ulottuu tuskin 1 metriin. Tuon suunnikkaanmuotoisen kaivoksen pituus vallien sisäpuolelta on noin 9 metriä ja leveys noin 6 metriä. Ympyräkuopan poikkimitta on 8 metriä. Pohja samoin kuin seinämitat ja valit ovat sammaltuneet. Näistä joitakin metriä koilliseen on kivikasoja, joiden korkeus vaihtelee 1 ja 1.5 metrin välillä ja poikkimitta taas 2 ja 4 metrin tienoilla. Paikalla on vankkoja puita. (Katso asemakartta XII.).

Samaa ilmansuuntaa jos jatketaan matkaa poikki Maringaisnevan ja sitten seuraava kangasta yhteensä noin 2 kilometriä, edellisestä paikasta eli Pajalan taloista noin 4 kilometriä itään päin, tullaan vihdoin

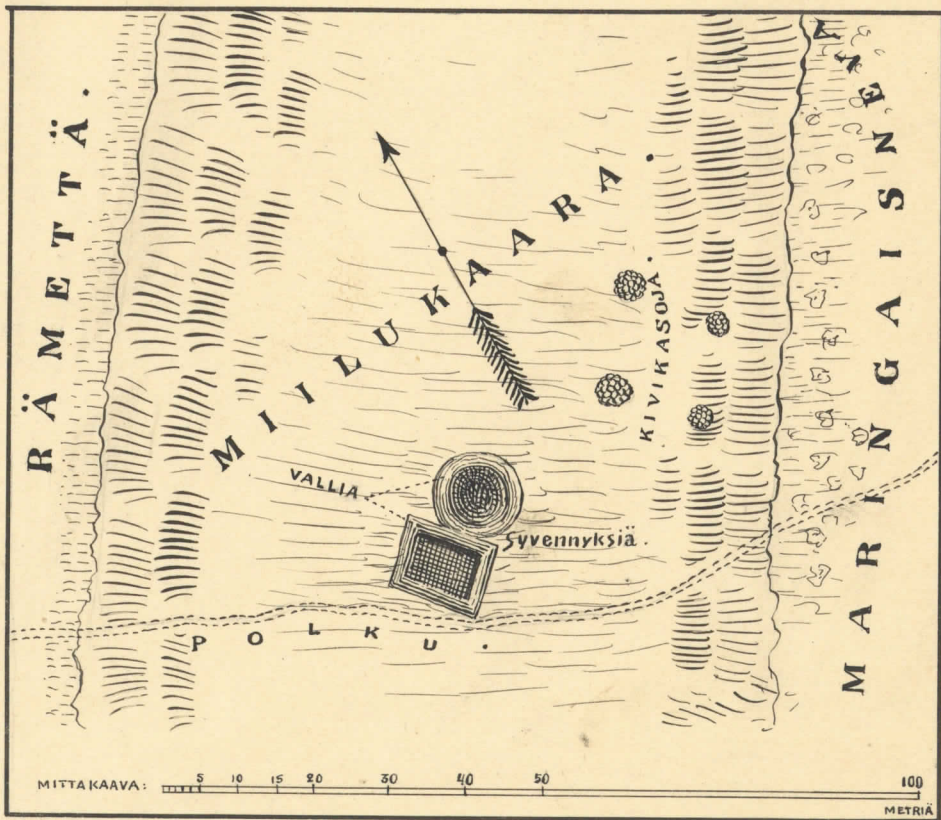
Milukaara.

- Kuonnakivikokoja, korkeus noin 1 metri, läpimitta 2 m.
 A, B Syvennyksiä, vallit noin 3 metriä leveitä, 0,5 korkeita,
 syvyys noin 1 metri.

Mittakaava 1:2500
 metriä 0 10 15 20 30 40 50 100

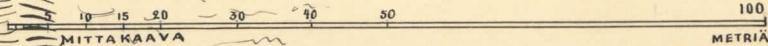
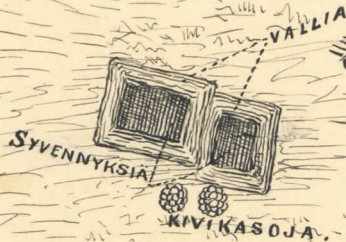

SAARIJÄRVEN ELI RUNNANEVA

SAARIJÄRVEN.
NENÄ

Pietarsaaren kihlakunta
Kälviä

Saarijärven venä nimiselle „kaaralle“. Tällä kan-
kaalla on taasen kaksi suunnikkaan muotoista sy-
vennystä, joista toinen on noin 9 metriä pitkä, 5,5 met-
riä leveä ja 1,5-2 metriä syvä, ja toinen noin 6,5 metriä pit-
kä sekä 4-5 metriä leveä ynnä 1.-1,5 metriä syvä. Vallit
ympäröivät näitäkin ja on niiden leveys 3 metriä
sekä korkeus 0,5-1 metriä. Aivan lähellä näitä on
pari kivikokkoa, joiden läpimitta on tuossa 3 metrin
maiheilla ja korkeus 0,5-1 metri. Nämä kummut
^{ikäänkuin} sisältävät ^{pienstä} palanutta kiveä, jota arvelevat kuonnak-
si. Vanhat ihmiset kertovat tässä ennen rautaa
valmistetun ja että lähellä olevasta Saarijärven
eli Runnanevasta olisi rautainetta otettu. (Kitsa
asemakartta XIII). Näin kummut kuin syvennykset
ja vallituksetkin ovat paksun sammalen peitossa.

Oikeastaan kuuluu tämä paikka Lohtojän Ma-
ringaiskylän Sinkolaisten maalle, vaikka paikka
onkin Kälviän piirin sisällä. #

Ullavan

kampelissa en tavannut mitään tällaista eikä

#

C. A. Gottlund mainitsee, ¹⁾ ~~Antigvariska Anteckningar~~

#

C. A. Gottlund mainitsee, ¹⁾ ~~Antigvariska Anteckningar~~
~~gar IV siv 137~~, että Matikylän Hillilän taloista $\frac{1}{2}$ nel-
 jänneestä on Pikkunaudan kankaalla „flöare famn-
 djupa gropar med stenar kring kanterna” (usean
 sylen syvyisiä kuoppia, jotka syrjiltään ovat kivite-
 lyt).

Samoin kertoo Gottlund ²⁾ että Riviharju nimisellä
 mäellä Parsojan kylällä on paljo suuria kaivoja, joi-
 ten ympärille olisi tehty muuri pienistä kivistä.
~~Antigvariska Anteckningar IV, siv 137.~~

Näitä paikkoja on kumminkaan minä
 kysellessäni tavannut. Olvatko nämä van-
 kansa mielikuvien luomia ja Gottlundin us-
 komia juttuja, en tiedä. Mutta varmaa se
 nyt kumminkin on, ettei kaivoksia „monen
 sylen syvyisiä” ole. Niistä kyllä kansa olisi
 tietänyt kertoa.

C. A. Gottlund: Antigvariska Anteckningar IV siv 137

kansakaan tietänyt mitään mainita näistä. Mut-
ta jollei Ullavalla ollut, niin sitä rikkaampi on
naapurikunta

Kaustinen

noista maaperäisistä "lapinhautoista" ^{noin 3 kilometriä}

Kun Metfäkylän Jylhän taloista (taikkapa Harjukos-
ken taloista noin 1 kilometriä) tullaan kirkolle vievää
tieta myöten, saavutaan korkealle hiekkaseljälle, jonka
molemmiin puoliin on suota. Tse harjun selkää
kulkee maantie. Tämän harjun molemmilla kuppe-
hilla on

useita la-
pintahauto-
minaella
tunnettuja
syvennyk-
siä. Nämä
syvennyk-
set ovat ai-
van ympy-
riäisiä, noin
5-10 metriä

30. Lapinhauta. Kaustinen

halkimitaten ja 1,5 metrin syvysinä. Kaksi aukkoa vastakkaisilla puolilla johtaa tähän padan muotoiseen syvennykseen. Luvultaan oli niitä noin 25 paikoille. Kangas, jossa nämä olivat on Kirk-
^{Länripuolella kangas on länsin ja itäpuolella itäpuolella}
 kokangas nimeltään. Kaivokset olivat harjun sivuilla, seinät olivat samoin kuin pohjakin ki-
 vetömät - ainakaan eivät kivet olleet tuntu-
 visse. Muuten olivat nämä nurmetuneet ja
 useissa karvoa pieniä mäntyjä. Ransa luulee
 näitä "vanhan kansan pyyntipaikoiksi", tai
 lappalaisten peuratarhoiksi.

Samanlaatuisia "kroojeja" kerrottiin o-
 levan Ketun talojen lähellä kirkon aikealla.

Weteli.

Torpan taloissa kerrottiin, että näiden talojen
 arenkimaalla, noin 7 kilometriä taloista Halsu-
 alle päin olisi Kokkolaisten metsäsaarella "sy-
 via" kroojeja, joiden ympärillä olisi kivilato-
 muksia. Paikkaa, jossa näitä "kroojeja" pitäi-
 si olla, nimetään Kuolionmaaksi. Mui-
 ta tämän kaltaisia paikkoja en Wetelissä kauk-
 lut olevalle.

Perho.

Möttösen talojen luona, noin 7 kilometriä kir-
 kolta Karstulaan vievää tietä, on joen tarmalla aivan
 sillan vieressä kuoppia, joita kansa luulee "hämä-
 läisten kalakuopiiksi", joissa kalastajat talveen asti
 ovat säilyttäneet kalojaan täällä suven kalastettu-
 aan. Kertovat kuitenkin ennen olleen kivitettyjä
 seinittäin ja syviä, mutta nyt ne eivät kovinkaan
 paljo maahan syventyneitä olleet eikä seinäin
 kivityksestä jätkeä turpeen alta tuntunut.

Näistä taloista joitakin kilometrejä yhä eteen-
 päin samaa tietä, kuulin kerrottavan olevaksi
 kaivoksia muutaman kallion vieressä. Sanottiin
 kuitenkin olevan nelikulmaisia ja mullkerotkuis-
 ta seinästä, jotka olisivat aivan suorat ja pystyt.
 Paikalla en minä käynyt ^{kätkömyksi} syystä siitä, elleivät
 kertoja olleet varmat itseään onko siellä
 semmoisia, joista puhuivat.

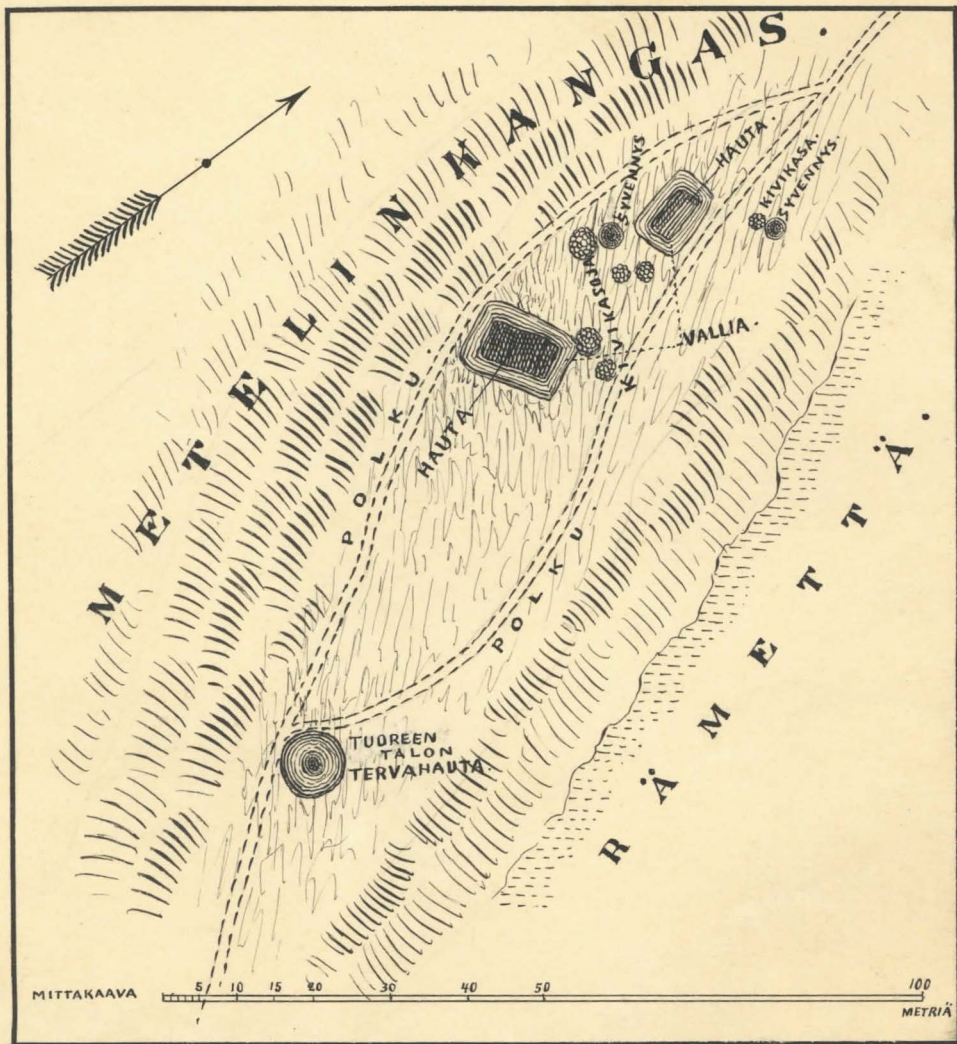
Halsua ja Lesti

ovat näistä tämmöisistä ihana käynä, ai-
 nakin sen mukaan kuin tiedustuksistani
 voin päätellä. Tällä sellaisista ei kansa tietänyt
 / s. Riippa. Perhon seurakunta (n:o 2) Kokkolan Lohdus (1885)

Lähellä Pirkkasken taloa näytetään kellarin, jonka hämäläiset olivat rakentaneet, kalaja sünnä kesällä säilyttääkseen. Talvella noutivat he sitten kalansa pois. Kellari oli noin 4 jalkaa syvä, 9 jalkaa pitkä ja 3 jalkaa leveä; toisena sivuna oli kallio, toisena suuria syryjälleen väännettyjä kivilonkareita.

Asemakartta XIV.

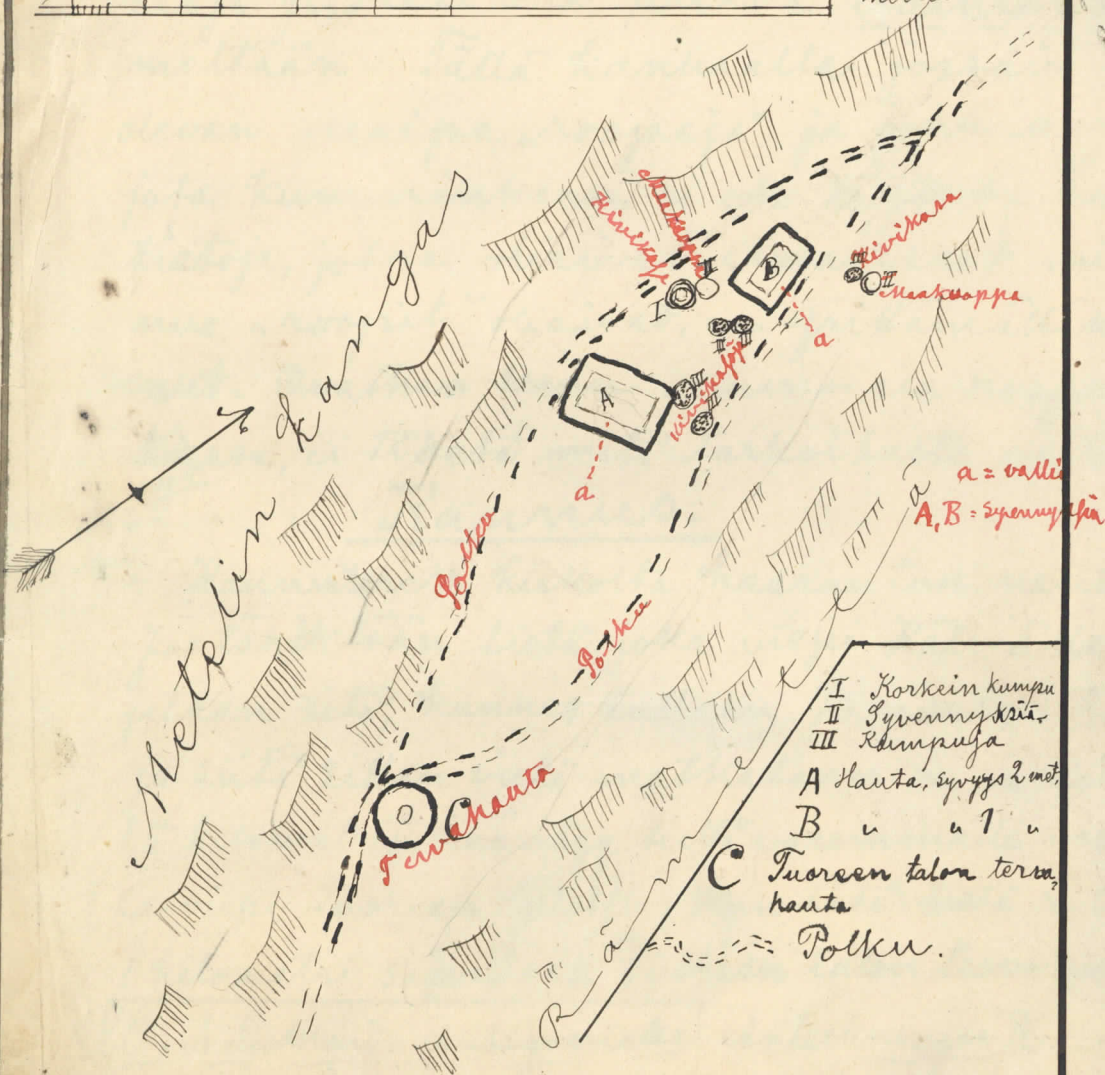
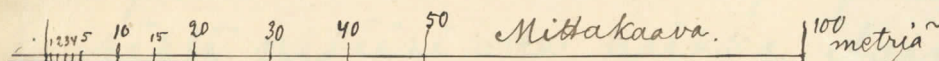
Metelin Kangas.

Hautain ympärillä olevan vallin ~~leveys~~: 3 metriä, korkeus noin 0,75-1 m.

I^{sen} kynnimen korkeus noin 1,5 metriä, leppimitta 3 metriä

III ^{an} Kumpsin " " 0,5 " " 2 "

$\Pi_{\text{syn}}^{\text{syn}} = 0,25 \quad \quad \quad 2$

Pietarsaari
Toholampi - Kannus

itään kertoa täällä.

Toholampi.

Toholammillakaan ei juuri tällaisia muinais-
jäännöksiä ollut, sen mukaan mitä minä tie-
tooni sain. Kerrotavan kuulin että Isialan
kylästä noin 3 kilometriä pohjoiseen päin met-
sästä pitäisi olla paikka Aarniokangas ni-
melteen. Tällä kankaalla jossain sanottiin
olevan useita "rooppeja" ja joku "aarniokin",
jota kumminkaan ei ole löydetty. Enempää
tietoja, jotka olisivat ilmaisseet mitä laatu-
nus "roopit" olisivat, en yrittämälläkään sa-
nut. Ovathan kasan seminoisia rooppeja kan-
kaassa, ei tiedetä mitä tarkoitusta varten.

#

Kannus.

Kannuksen kirkolta haarautuu useita teitä.
Jos lähdetään tieltä, joka viepi Kälviälle, ja kut-
jetaan sitä, kunnes tullaan Jokisaloon taloihin
ja siitä sitten vielä matkataa samaa tieltä steenpään
1,5 kilometriä, kääntyy tieltä varemmanle metsätie, jo-
ka viepi Tuoreen taloille. Kun tätä tieltä kuletaan noin
1 kilometri, saavutaan Tuoreen talon teurausmaalle.

C. A. Gottlund: Antiquariska Anteckningar IV. siv 131.

~~auron kirkko~~

as.

Gottlund kertoo: Toholammun
kappelissa Jämsän kylässä pitäisi
olla ~~huvun~~ linna ja kuuluisa
koko monine huoneineen. //
Semmoisesta en kuullut pakut
tavan mitään.

etua joutuneen joutuneen

~~Kannus~~
Maamalaiset huopat

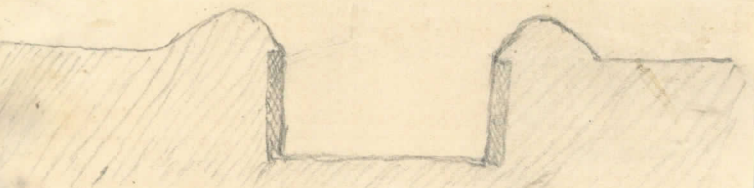
Vähän ennen tätä tervehautaa alkaa korkeallainen kangas, jota nimitään Metelin kankaaksi. Tämän kankaan vierua kulkee kyyryyksessä oleva tie, joka sitten vähän ennen hautaa haarautuu jälleen yhtyyäkseen haardalla. Siinä saarella, jonka muodostavat nämä tien haaraukset, on kaksi suunnikkaan muotoista syvennystä. Toisen haudan syvyys on noin 2 metriä, pituus noin 10 metriä ja leveys tuossa 5 metrin tienoilla. Toisen syvennyksen syvyys on 1 metriä ympäriställä, pituus 6 metrin vaikeilla ja leveys 3 metrin paiteilla. Kumpaankin ympäröi valli, joka maan päällä jatkaa kaivoksen seinää. Tämän vallin korkeus on lähimmillään 0,75-1 metri ja leveys juuresta noin 3 metriä.

39. Metelikangas. Kannus.

Seinät nousevat aivan kohtisuorana maasta ja ovat ne pienistä multakerokivistä muodostetut. Pohja on tasainen ja toisen pohjassa kasvoi pieniä koivuja.

Läpileikkäus.

Loori.

Multakero kivillä kivistetty.

vun vesoja ja männynnyn näreitä. Mitään aukkoa en vallissa huomannut ulosmenopaikaksi, puhumattakaan seinistä. Näiden ympärillä oli sitten vielä koko joukko kivikasoja, jotka kumminkin jo olivat sammuden peitossa. Suurimman kivipuuinpaleen korkeus oli noin 1,5 metriä ja läpimitta noin 3 metriä. Pienempiä kumpuja oli luultaan 5 ja oli niiden korkeus 0,5 metriä sekä läpimitta noin 2 metriä. Vielä oli kaksi ympyräistä maakoloa noin 0,25 metrin syvyydellä ja 2 metrin läpimitalla. (Ratso asemak^{piirros X} ~~XXIV~~). Paikkaa ja^{noiti} noitiin vanhaksi raudan valmistuspaikaksi ja noita kumpuja kuonnasta syntyneiksi. Purettuani sammalta muutamasta kummasta, tuli kumminkin esiin oikeita ympyräisiä pienehköjä kivejä eikä jälkeäkään kuonnasta näkynyt. Lysiä kyllä löytyy siellä ja täällä, mutta voipihan ne johtua kyllä hyvin ääresjäljistä olevasta tervanpolttopaikastakin.

Kannuksen kirkolta jos kuljetaan noin 3 kilometriä rautatieta myöten pohjoiseen ja sitten poiketaan vasemmalle metsään, jota kun on kuljettu noin 1,5 kilometrin

verte, tullaan karkeahiekkaiselle harjulle, jossa jostakin tiheästi kasvaa kelpo mäntyjä. Tätä paikkaa sanotaan Satokankaaksi. Sivan tämän kankaan ~~nenellä~~ on 5-6 ympyräistä kaivosta noin 1 metrin syvyyttä ja noin 6 metriä läpimitaten. Mitään merkkiä, että ne olisivat nykyisen kaivettuja, ei ole, mutta ei kansa myöskään Herro, mikä kansa ~~ne~~ olisi laittanut ja mihin tarkoitukseen niitä olisi käytetty.

Lohtaja

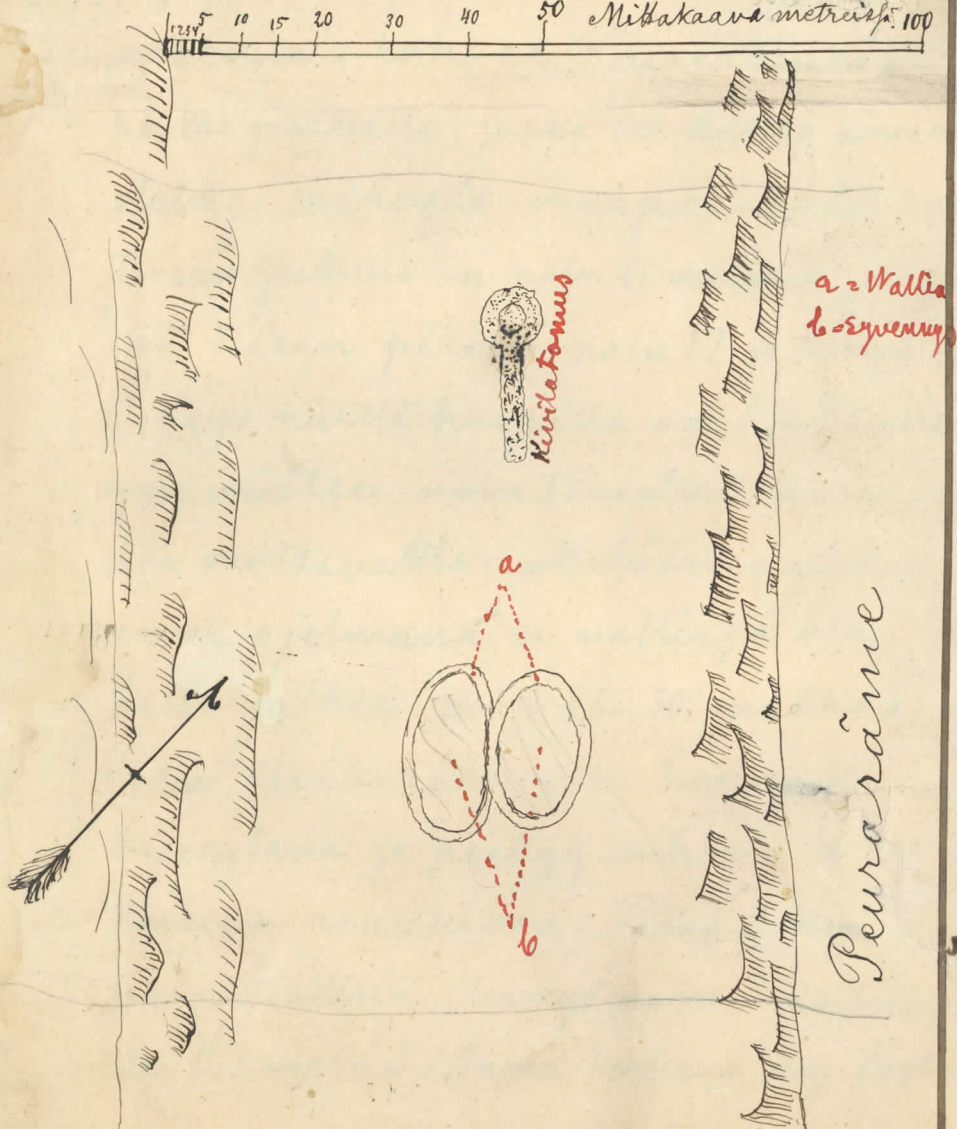
Maringaisten kylän talojen maita ulottuu paljon Kälviän piiriin sisälle. Nämä tämän kyläkunnan Hauhton talojenkin maita. Ne maat kyllä kuuluvat maantieteellisesti Lohtajaan, mutta näillä mailla asuvaset kuuluvat kirkollisessa suhteesta, samoin kuin useasti kunnallisessakin Kälviään. Nämä esimerkiksi on laita useain talojen Wuolkeellakin. Tästä kylästä jos lähdetään sydänmaille itää kohti, saavutaan noin 6 kilometrisen taipaleen takaiseen Hivi-

Kiviharju.

Slautojen syvyys 1-1,5 metriä
 Vallien korkeus 0,5 "
 Kivikasan läpimitta noin 8 "
 " korkeus 0,5 "

Mittakaava metreinä 100

MITTAKAAVA

5 5 10 15 20 30 40 50

100
METRÄ

K I V I H A R J U .

HAUTOJA

KIVILATOMUS.

P E U R A R Ä M E .

Pietarsaaren kihlakunta
Lantaja.

harju nimeen hiekkaselänteeseen. Tällä selänteellä on Hauhtan talojen Mäkituvan tervahauta. Jos tältä haudalta jatketaan matkaa harjun selännettä jokunen matka ^{- noin 4-500 metriä -} Jacodelta kohti pyrytellessä paremmin harjun itäryijällä, joka jyrkemmin kohoaa Peurarämeestä, saavutetaan 6-pukri paikalle, jossa on kaksi aivan vierekkäin olevaa soikeata maaperäistä kuoppaa, joista toisen pituus on noin 21 metriä ja leveys noin 10 metriä, toisen pituus noin 17 ja leveys noin 11 metriä. Syvyys näillä kuopilla on 1 ja 1,5 metriä. Kuoppia ympäröittää noin 1,5 metriä leveä ja 0,5 metriä korkea multavalli. Mitään aukkoa tänne johtavana ojelmana ei vallista ole. Jos tältä paikalta jatkaa noin 25-30 matkaa eteenpäin, tulee laan kivikasalle, joka harjun suuntaan jatkuu kiviäitana ja päättyy vihdoin noin 8 metriä läpimitaiseen roukkuuon. Tämän kiviäidan pituus on noin 15 metriä, leveys noin 3 metriä ja korkeus tuossa 0,5 metriä. Sama korkeus on tuolla päässä oleva-

Maanalaist kuoppa Himanka

la roukkuuonkin. (Asemak ^{piirros II.} ~~XXV~~). Kivitykset ovat pienistä multakero kivistä. Noissa kuopissa ei juuri Peurarämeen puoleisella sivulla vallia eroittanut. Gottlundille oli kerrottu, että Kääntäkylässä olisi joku jämsän kallio ja että tällä kalliolla olisi luola tahi ympäriäinen reikä, josta ainoastaan käydellä voisi laskeutua alas; ja oli kerran eräs talonpoika, sidothuma käydellä nyötaisilta, lasketuttanut itsensä niin syvälle, että tuskin kuuli niiden huutoa, jotka seisoivat yhdeällä!! Sammoisesta paikasta en kuullut kerrotun mitään. Selvää on, että kertojain mielikuvitus on tässä saanut suuren vallan - jollei koko juttu ole oikeaan aivan perätöin.

Himanka.

En ennen jo (siv. 121-122) kerrottu Seljänhiltjalla olevasta maaperäisestä syvennyksestä (asemak ^{piirros V.} ~~XXV~~). Mutta paitsi tätä, on Himangassa muutakin maanalaisia kuoppia, taikka vikeam min luolia.

Kun Kannuksesta menetään Suonperän ta.

C. A. Gottlund. Antiquariska Anteckningar II. siv. 125.

loista kaillista ilmansuuntaa, tullaan lopulta noin 4.5 kilometrin päässä Isonriutan suurel-
le rämeelle. Jos poikki rämettä kuljetaan kohti
korkeaa kivilouhista saareketta noin 0.5 kilomet-
riä saavutaan tälle noin 200 neliömetriä suu-
ruiselle metsäsaarelle, jolla on nimenä Isonriut-
ta. Saarekkeen korkeimmalla paikalla tuos-
sa 10 metriä suota ylempänä tunkeutuu noin
1 neliömetrin suuruinen aukko suuren kivi-
möhkäleitten välistä suoraan alas maan
sisään. Sinne kun lasketaan noin 1.5 metriä
sevän reiän kautta aukeaa siellä luola, jon-
ka seininä ovat kohtisuorat kallion syr-
jät joka sivulla. Kattona on mahdolloman
suuri paasi. Pohja on aivan tasainen
ja puhdasta hieskkaa permantona. Luolan
pituus etelästä pohjaiseen on noin 10 metriä
korkeus on eteläpäässä noin 2 metriä ja poh-
joispäässä, jossa tuo aukkokin on, noin 4 me-
triä. Leveys on eteläpäässä 2 metrin ympä-
rillä ja pohjoispäässä 2 metrin tienoilla. Etelä-
päässä kattopeuden alta on pienoinen auk-

ko, josta hämärää valoa pääsee luolaan. Tuhee-
na oleva paikka on Hillilän kylän Honkasen ta-
lojen maalla. Tästä paikasta kertoo Gottlund, Hilli-
län kylän. Peltomaan takana on vuori Iso-Riutta
nimeltään, jossa on luola, jota moni herras-
mies on käynyt katsomassa, ehkei vielä kukaan
ole uskaltanut sinne sisälle mennä, koska siellä #
olisi asunut jättiläisiä. Th. Reinius kertoo mat-
kakertamuksessaan: "Hirstan verta täältä (Hämeen-
nasta Kaunukserfa) edemmäksi metsänpäin sanoi-
vat toisen Hänen asunnon olevan nimeltä Iso-
Riutta, jossa on oikein kammari kiviä vä-
lissä. Täällä sanottiin ihmisten tavaroineen
olleen paossa isonvihan aikoina. Ensin oli
noin 2 sylvän pituinen ahtaamoinen sola ja
sen läpi päästyämme olimme kauniissa
pari sylvän pitkässä kammiossa, josta vielä
pienempiä reikiä meni munnalle. Täällä
löysimme hiitä, jotka päätimme pysäyttää.

1/ C. A. Gottlund. Antiquariska Anteckningar IV. s. 125.
2/ Ibidem s. 126.

Si
suuri
harti
sä n
narf
ten, 0

Ei sinne tietä, ei polkuakaan. Synkässä korvessa hirviä
suuri koko päälistyksin sadokkaja aika kivikänttyksiä, joiden
kartioilla vahvat koirat ja männyt heiluivat. Kivien väli-
ssä näkyi reikiä, jotka aivan kun ampuma akkunat lin-
nassa siirona silmäilivät tulevia. Tämä ei ollut ihmis-
ten, vaan itse luonnon rakentamia. — — —

#4 Hillilän kylästä, Riutella, $\frac{1}{2}$ peninkulmaa kylästä ja juuri
suuren nevan keskellä on ~~korkea~~ ovi, josta on saunioita
kivihuoneesta, joka on seniiltään 6 syltä pitkä. 2). Tämä paikka
on sama Iso-Riutla, ~~siis se on sama kuin~~ ^{suuresta kiertomuksesta} sanotaan viel.
-Huoresa on sitä paitti syväisiä luolia, joihin kukaan ei
le uskaltanut mennä.

ten polttamiseksi, elleivät olleet aina Tsouvikarr
ajoilta. Oli täällä muitakin tällaisia, ehkei juu-
ri niin isoja kuin tämä kammio. Ei siis kammio-
olekaan, jos ihmiset täällä olisivat säilyneet sodan
aikana." 1) Mitä noihin "pienempiin reikiin" tu-
lee, menivät ne vaan katopaaden alta tai seinäin
murkista, eivätkä mihinkään "kammioon". Ei
myöskään oppaani tietänyt mistään muusta
kammioista tällä saarella mitään.

Mitä tulee Morruhavan riuhaan, jonka
pitäisi olla Morruhavan suolla Yhivierteen kap-
tan - siis Kammukresja - lähellä, on siellä käynyt
koska ei minulle siitä kerrottu, eukä ennestään
tietänyt siitä mitään tiedustella. Reinius ker-
too tästä: "Tämä sanottiin olevan neliskulmainen
kammari Sodasta lakkakivestä, joista 4 oli seininä ja
viides katto." 2)

"Pohjansään kylässä Hevoskarissa --- on luola,
tahi

1) Dr. Reiniuksen matkakertomus runonkeräysmatkoilta Etä-
lä-Pohjanmaalla. siv. 39-40. Kirj. Suomal. Kirjall. Seuran ar-
kistoissa. 2) Sauraja kertomuksensa.

tahi nuoren ^{ankkaan} rotko, kertoo Gothlund - "jotka täytyy ol-
la tavattoman syvän, sillä kun sinne putoaa pienen
kiven, kuulee 1/4 tunnin ajan kuinka se kolisten puto-
aa." 1) Olen ollut Hevoskarissa, mutta mitään sem-
moista luola ei välttämättä kalastajat täällä tiedäneet ole-
van ja vielä vähemmän niin syvää. On siis hyvin-
kin syytä epäillä tämän tiedonannon pätevyyt-
tä.

Quatko sitten nyt nämät yllä luetellut maanalai-
set kaivokset joltain jälkiä historian takaisilta a-
joilta, pakanuuden päiviltä, on kysymys, johon
en minä uskalla varmaan vastata.

Mitä ensinnäkin tulee noihin Kankaaseen kaivot-
kuihin keoppiin, joita niin paljon oli Kaustisessa
Kirkkokankaalla (siv. 139-140 ja kuva 31), Lohtojalla Ki-
viharjalla (siv. 145-146 ja asemat ^{piirros II} ~~kuva 32~~), sekä Himman-
gassa Seljän hiljalla (siv. 121-122 ja asemat ^{piirros V} ~~kuva 33~~),
niin muistuttavat ne muodolleen, suuruudelleen ja
aremmalleen niitä "lapiinhautoja", joita Sandelin

1) C. A. Gothlund. Antiquariska Anteckningar. IV. siv. 125.

tapasi tämän kihlakunnan ruotsalaisesta osasta, niinkuin esimerkiksi Purmosa Hundbackalla. Sieläkin oli niitä arvelta-samoin kuin Raustisellakin - lappalaisten kaivamiksi ja jonkullaisiksi peräin pyyntipaikoiksi. ¹⁾ Mutta voisivathan ne olla myöskin jotain ihmisaruntoja tai tavara-säiliöitä, kuten kauppa arvelee pohjoisempina, esimerkiksi Oulun kihlakunnassa, jossa näitä löytyy aika paljon ja jotenkin samantlaisia kuin minun mainitsemani. Näissäkin ei ole kivitystä seinämillä enempää kuin minunkaan kertomissa, ja ^{esimerkiksi} monen Oulun kihlakunnassa tavatun kuopan ympärillä on muuttavalli, kuten näissäkin useissa. Waivat siis olla paljon vanhempia kuin lappalaisten aikuisia näinä haudat, niinkuin Snellmaninkin epäilee ainakin useasta. ²⁾ Ollisivatko aina kivikaudetta saakka, ei ole päätehävisfäni. Itänoatakkaan kivikalua näistä oli

¹⁾ L. H. Sandelin. Arkeol. och hist. beskrifn. öfver den svenskföreg. delen af Pedersöre härad. sivu 41. y. m.

²⁾ A. H. Snellman. Oulun kihlakunta. sivu 109-120.

näiden lähitiemoilta en ole kuullut täällä löydettyksi.

Mitä laatua ja milloin aikakaudelta ovat tällaiset ^{kuva} suunnikkaan muotoiset seinittäin kivitetyt kaivokset, joita olen löytänyt Kälviällä ^{Sivu 137, arenkakaudella VII.} Mätkäsaarassa ja Saarijärven venäläisellä ^{Sivu 138, arenkakaudella VIII, piirros IX.} ja Kannuksessa Metelikan ^{Sivu 143, kuva 22 ja arenkakaudella VIII, piirros X.} kaatalla. On omituista, että nämä ovat jotenkin kellekkin toisiaan, noin parin neliöpeninkulman sisällä, enkä muualla ole niitä tavannut, ellei sitten lukeen oteta Perhorssa olevia kaivoksia (sivu 141.)

Kauppa luulee näitä „rautaruukkeiksi“ tahi - Perhorssa - kalastussäiliöiksi, joihin olisi talvea ja keuhkia odottamaan kätkeä suvella saatu saalis ja miksi ei myöskin metsästyskerät. Siihen kaupan arvemuun Kälviällä ja Kannuksessa, että nämä olisivat jotain kaivattujen jätkeä, antaa tavallaan tukea Kälviällä löytyvä käsikirjoitus kirkon arkistorissa. Tässä käsikirjoituksessa nimittäin sanotaan: „Täällä olevasta rautamalmista ovat jotkut talolliset jo monia vuosia tätä tarkoitusta varten rakennetuissa möksissä valmistaneet rautaa, jota ovat useihin

¹⁾ Kirjoituksen niminen: Historisk och Oeconomisk Beskrifning öfver Kälviå och uti Österbottens Höfdingens ämbets belägen. - § 24.

työkaluihin käytäneet." Kertoipa appaani vielä, että olisi Mäluksaasta löydettykin rautaa, jota olisi kuokan tekoon käytetty. Tällä siis, sovitamalla yhä teen kansan kertomukset ja tuon Kälviän papiston laatiman käsikirjoituksen tiedonannat, olisi selitetty noitten kuoppain tarkoitus ja samalla ikäkin, joka ei ulehuiri viime vuosifataa kauvemmaksi. Mutta merkittävää on, että ei yhdenkään näiden seinämärsä ole mitään, joka aiheuttaisi tällain olleen aukon eli oven sivusta. Jos ne olisivat jonain nykyajan taitoksena olleet, olisi niistä varmaan sivussa aukko. Luultavaa kumminkin on, että jos niissä olisi semmoinen ollut, olisi siitä jälkiä vielä säilynyt. Hoipi siis hyvällä syystä kieltäinkin ärkeisen arvelun täysarvoisuutta ja olettaa näitäkin paljoa aikaisemmiksi, ehkäpä saman ikäisiksi ja samaan tarkoitukseen käytetyiksi, kuin mitä Snellman arvelee Oulun kihlakunnassa tavattavista samantlaatuisista maa-kuopista, joita on kivillä, pienillä mullkeroilla vahvalla sei-

nitä! Epäilystä tuopi kumminkin se seikka, että näissä useimmiten ovat seinät pystysuorat ja monesja, niinkuin etenkin Metelikuksella toisesja pohja aivan puhdas ja sileä. Jos olisivat niin vanhoja kuin nuo edellä viitatus polijoiset kaivannat, olisi luultavampaa, etteivät seinät, jos olisivatkin olleet alkujankin pystysuorat, olisi kestäneet vuosikuhansia mullistumatta, niin maan sisällä kuin ovatkin. Luultavasti eivät siis nämä ole niin vanhoja. Totta kyllä on, että onhan näissäkin muuttavalli ympärillä ikään kuin seinäin jatkona, ja onhan toiset näistä jo hyvinkin rappentuneita, sekä että nämäkin ovat tarmain rinteille arutut niinkuin nuo Oulun kihlakunnassakin olevat. On vielä huomattava, että aina on näitten äärellä useita suurempia ja pienempiä kivikafoja. Ja kiviraunioita-han on noitten Oulun kihlakunnassakin olevain kaivosten ympärillä. Mitään kuonnakafoja eivät ne ole, vaikka siksi ^{mitä} kanna väittää. Muutamia kaivehuani esiintyi vaan palanutta kiveä.

4 A. H. Snellman. Oulun kihlakunta. siv 101-112.

Mitä tulee noihin luoliin, en voi sanoa mitään muista kuin Tsonrintan luolasta, joka ei suinkaan ole minkään ihmiskäden luoma, vaan luonnon laatima. Onko sitä joskus käytetty enempi aikaa ihmisten olinpaikkana, on vaikea sanoa. Tapasin minäkin siellä kekäleitä ja paikan, jossa tulita oli pidetty, mutta ne olivat joko metsämiesten tai paimenten jätkeitä.

C/ Muinaislinnat.

Muinaislinnoilla tarkoitan tässä semmoisia ihmiskäden laatimia kivipanoksia, jotka muodostavat yhtämittaisia jonoja ja nämät taas jonkunmoisia kuvioita tahi muusta ympäristöstä eroitettuja aloja. Näitä olen tutkimallani alalla jonkun tavannut ja luettelen ne siis tässä jäsärjestyksessä, kuin ne tavataan seuraten ennen otettua ohjelmaa. Samalla mainitsen myskin ne tiedot, jotka olen käsiini muista lähteistä saanut.

Kuva A

Kälviä.

Jos Kälviän kirkolta lähdetään jo usein mainittuun Rian kylään ja täältä sitten poiketaan syys-

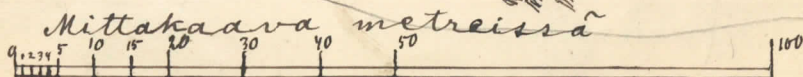
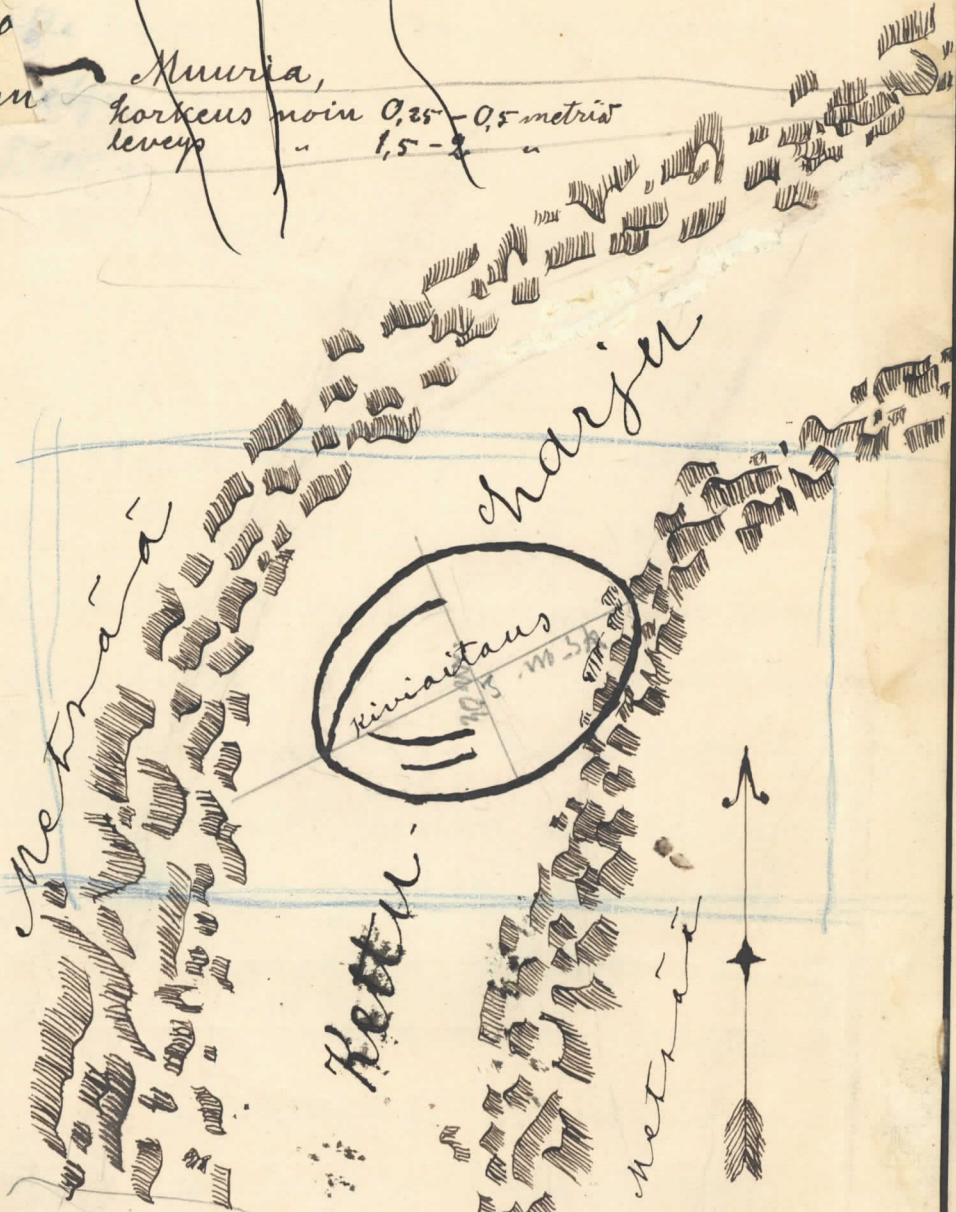
jään Herraisten talosta poikki järven, tullaan Huh talan taloon. Palataksemme jälleen tielle, joka Kälviän kirkolta viepi Ullavaan, on kulkemisen suuren metjä, suo-, kangas- ja harjuntaipaleen poikki. Tällä matkalla, noin 6 kilometrin lähdeystä talosta ~~koilliseen~~, saavutaan muutamalle korkealle harjulle, jolla on nimenä Kettu harju. Tällä harjulla on soikean ympyräkäinen kivikehä, 45 metriä pitkä ja 30 metriä leveä. Kehä on pienistä lapasen päään kokoisista kivimutkkeroista, ja om- pa siinä joskus suurempiakin. Omituinen on tämä siitä, ettei mitään varsinaista porttia käynyt kehästä sisälle. Toinen pää kehää on harjun vierteellä. Sisäpuolella näkyi ulkomuurin muutamia kivijatoja. Muuten oli muuri useissa kohhti hyvin vaikea enään erottaa. Korkeus oli muurilla noin 0,25-0,5 metriä ja leveys vaihteli 1,5-2 metrin välillä. (Asennus ^{piirros XII} ~~Kartta VII~~). Siellä ja täällä oli kentällä kiviä suu-

Asenn

Kettuharju

Muuria,
korkeus noin 0,25 - 0,5 metriä
leveys " 1,5 - 2 "

MITTAKAVALU.

5
10
15
20
30
40
50

100
METRIÄ.

M E T S Ä Ä

K E T T U H A R J U .

KIVIAITAUS.

M E T S Ä Ä .

LEI V I S K Ä N N E L Ä

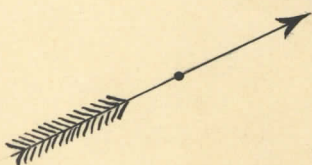
KIRKKOKANGAS

KIVIAITAA

UUTAVAN

KÄLVÄLTÄ

M A A N T I E

rempiä ja pienempiä.

Tällä samalla matkalla tavataan muutamalla kankaalla, Kivi-harjella, kummallinen kivikko-koelma. Paikka on Puikon talon maalla, Hiltin kylästä noin 5 kilometriä etelään päin. Kankaan syrjässä on Ristinevan suuri räme. Paikka muodostaa hietaisen harjun sellalla melkein suunnikkaan muotoisen kivikon. Kivet ovat kaikki pyöreitä, ja noin aikamiehen päään kokoisia, milloin suurempia, milloin pienempiä. Vaikea on sanoa miten vahvalta noita kiviä olisi, mutta moni kerran näitä vaan on. Ympäriällä karvaa koiruja joitakin ja kelpo mänttyjä siellä ja täällä, mutta ainutkaan puunnäre ei ole paikalla, jossa kivikko on, pääsyt maan pinnasta kiven välistä kohoamaan. Sen laajuus kulmasta toiseen on 78 ja 67 ~~metriä~~ metriä ristiin. Sen suunta on melkein idästä länteen. Paikalla ei juuri ki-

ä paljon ole. Kumminkaan ei tämä muusta näyhtänyt mitään muinaisjäännöksiä. Kivet olivat kai vedettyjä yhteen kasaan, alalle joka on noin 2000 metriä.

Wielä on Jaman Ristinevan kerkellä Palon torpasta 5 kilometriä etelään muuan harju, jota sanotaan Jänis-harjeksi. Tämän harjun korkeimmalla paikalla on soikean ympyrämainen melkein idästä länteen suuntautu kivikko-koelma noin 25 metriä pitkä. Tässä on kiviä kokoutunut yhteen aivan samoin kuin Kivi-harjullakin. En tätäkään luule kumminkaan mikikään muinaisjäännöksi, vaikka en ole tahtonut jättää paikkaa huomaamatta.

Kälviän kirkolta Ullavaan päin menevää tietä noin 7 kilometriä jos kuljetaan, saavutan Hiltin kylästä noin 1 kilometrin päässä olevalle Tolpan torpalle, joka on aivan maantien vieressä. Tässä kohoaa mäen ystytä, semmoinen hiekkatoja jota tunnetaan Kirkkokankaan nimellä.

Kirkkokangas.

Tolpan

Tarppa

Muuria, korkeus noin 0.5-1 metri, leveys 1-2 metriä

A Isoja kivejä

B Portteja, leveys noin 1-1.5 metriä

Leiviskänneva

Maantie
Kalmialta
Maassa

mäen kukkulalla kohoaa useita kiviaitauksia, kuten asemakartta ^{pääros XIII} ~~XVII~~ näyttää. Näitten muuraen leveys on 1 ja 2 metriä ja korkeus 0,5-1 metri. Yksi aita muodostaa kaarevan viivan ja tässä on kaksi porttia, joiden leveys on noin 1.-1,5 metriä. Toisen portin luona on vielä pienempi kaari, joka yhtyy isompaan kaareen muodosta soikean kuvion. Paitsi näitä, on vielä kolme suoraa vallia joista keskimmäisen eteläpäässä on suurempi kiviroukkio, läpimitatun noin 6 metriä ja noin 1,5 metriä korkea. Nämä suorat kiviäidat ovat 11, 22 ja 23 metriä pitkiä. Ranska arvelee tähän jättiläisten kirkkoa hommanneen.

Tämä varmaan lienee sama paikka, josta Gottlund sanoo: „Wäliskylästä löllin talon maalla on suuri ikkynärän korkuinen suurista harmoista kivistä tehty Kirkon tehmäs, jonka sanotaan jättiläisten tehneen. Paikka on 1/2 neljännestä kylästä.“ 1/

J. C. A. Gottlund. Antiquariska anteckningar II. siv. 137.

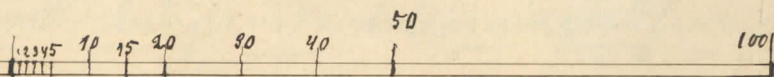
- Edellisestä paikasta noin 3 kilometriä kaakkoon, poikki Reiviskän nevan, tullaan jyrkänmaisel-
le harjulle, jota sanotaan Reiviskän harjuksi.
Tämän harjun seljanteella on noin 45 metriä pit-
kä ja 23 metriä leveä kivikehä, jonka muoto
on soikean ympyräinen, suunnaten pituuten-
sa länneestä itään. Itäresä päässä on kehä-
muuri hajannut ja kivet levinneet isoksi al-
ueksi. Länsipäässä on portti ja sen vieressä on
sisäpuolella kiviroukkio, joka on noin 6 metriä
halkimittainen. Paitsi tätä on sisällä vielä pari
pienempää kiviroukhiota. Vielä on portti poh-
joisseinällä ja sen vastapäätä toinen eteläsei-
nällä. Porttien nykyinen leveys on noin 1-2,5
metrin välillä, paitsi itäpäässä, jossa aukon le-
veys on 8 metriä. Muurin korkeus on 0,25-1 metriä
ja leveys 2 metriä. Paikalla kasvoi harvallaista
metsoja, mutta kehän sisustassa ei ollut kuin mu-
risen puuta. Kivellä kankaalla ei juuri ollut nä-
kyvissä. (Asemapiirros XIV)

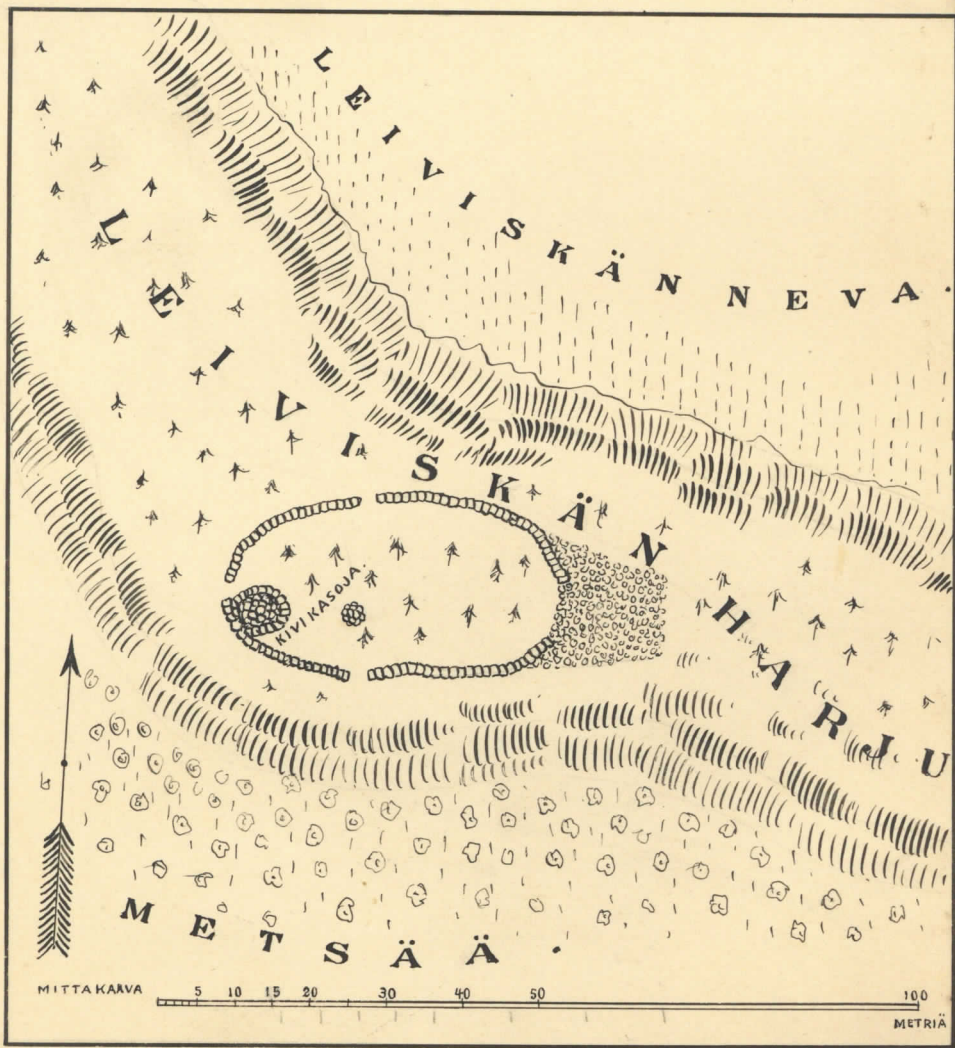
Leiviskän harju

Mittakaava
metreistä

"Jokikylässä", kertoo Gottlund, "1/8 perimikulmaa kylästä, pitäisi olla ikäänkuin muurattuja katuja sekä jättiläiskirkko ja sen toisessa päässä pitäisi olla muurattu risti". Koetelin tätä tiedustella, mutta mitään selvitystä en saanut. Mireä tämä paikka olisi, on vaikea sanoa, kun ei ole tarkemmin paikkaa määrätty. Jokikylä on suuri alueeltaan, joten tuo määräys "1/8 perimikulmaa kylästä", on hyvin epämääräinen. Että tässä ilmoituksessa on paljon kansan mielikuvituksen luomaa, on selvää - ellei olisikaan koko ilmoitus loma.

Ullava.

Täällä en kuullut puhuttavan muusta kuin yhdestä tuommoisesta muinaishinnasta. Sen pitäisi olla Wion taloista noin 6-7 kilometrin päässä metfäskylän harjalla. Kalviällä kuulin siitä kerrottavan, ja olisi se muka jonkun 30 sylvä pitkä ja noin 25 sylvä leveä sekä muurit, jotka muodostaisivat kehän, "ainakin miehen korkuiset." Wion taloissa kuulas-

C. A. Gottlund: Antiquariska Anteckningar II sivu 137.

telin asiaa, mutta siellä eivät mitään tietäneet. Olivat erään vanhan ukon kyltä kuulleet joskus siitä mainittavan, mutta tätä en tavannut.

Kaustinen.

Ullavasta pääsee "mustalaistietä" Kaustiseen Käyhäjoen kylään. Täältä taas päästään Metfäskylän perukoille. Metfäkylässä on muun muassa Harjukorkeksen talot.

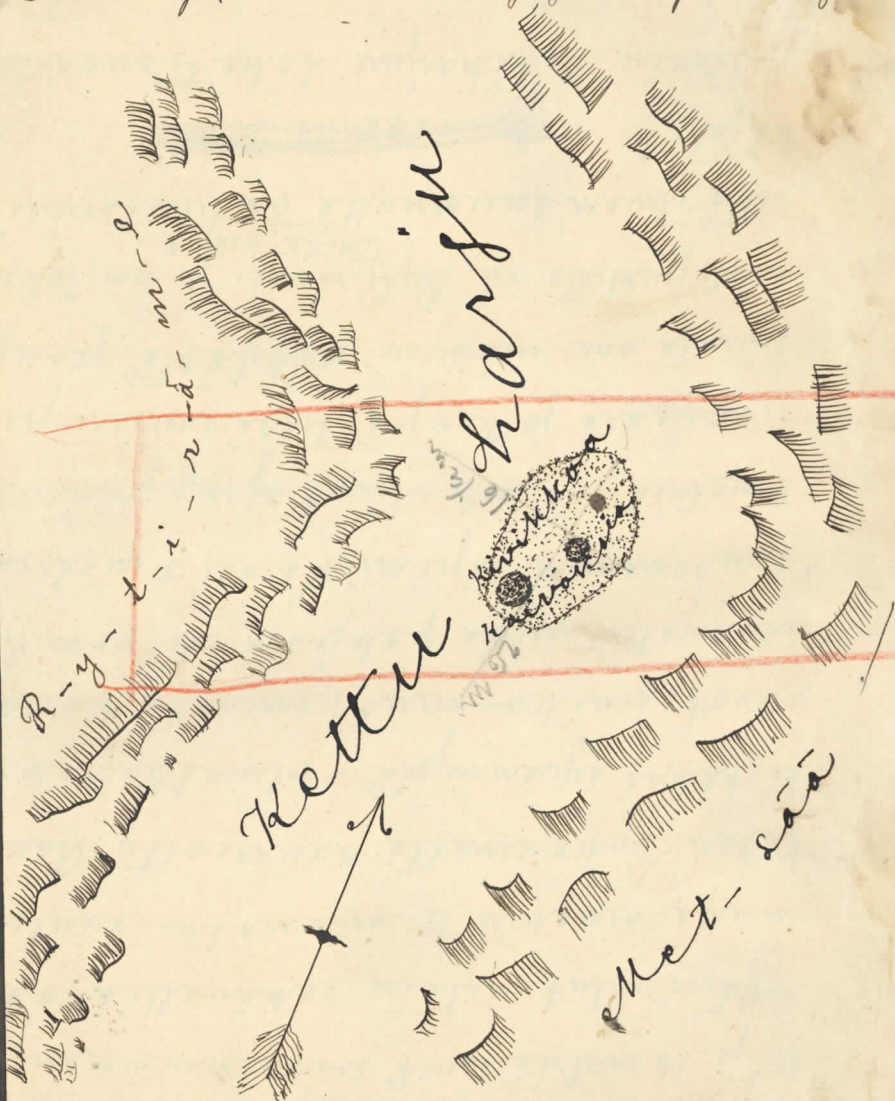
Harjukorkeksen taloista jos matkaan lähdetään ja kuljetaan itäparhjoista ilmaansuuntaa poikki rämeitä ja kankaitten Ullavaan päin, tullaan noin 5 kilometrin päässä kankaalle, jossa kohoaa suuri metsätöin kivilauhkuinen Leviäkankaan harju. Tällä harjulla pitäisi olla, päättään oppaani selvästä kertomuksesta, samanlainen kivikehäinen muinaislinna, kuin oli Kalviällä Ketkharjulla ja Leiviskän harjulla. Mutta nyt emme me vaan asukaan asuneet, jos miten harjua kuleksimme. Sinne se piiloon jäi.

Jatkettaimme toiren mokoman samantais-
te väivanaalaista matkaa, saavuinne me vih-

Kehäharju

- Pientä, ihmisen päästä kokoista kiveä täynnä
● Kaivoja, noin 1 metrin syvyisiä. läpimittaa 3 ja 5 m.

1 2 3 4 5 10 15 20 30 40 50 Mittakaava metreissa 100

doim Kehäharja nimiselle selänteelle. Tällä selänteellä juuri erään mutkan paikalla on 26 metriä pitkä ja 16 metriä leveä soikeanmoinen kivikasaus. Täällä ei ollut mitään kehävallia näkyvissä enään, mutta ainakin se minusta tuntui joltain ihmiskäden kokoamalta rauniolta. Raunion keskellä oli kaksi syvennystä - olivatkohan alusta lähtien olleet, vaikeo myöhemmin kaivetut. Näiden syvennysten mitta pohjaan oli noin 0,75 - 1 metri ja suuremman läpimitkä oli 5 metriä ja pienemmän 3 metriä. Kivet olivat ~~pyöreäisiä~~ pyöreäisiä, miehen päänsuuruisia ja kenpää tiesi suurempiakin. Raunian suunta on melkein ~~potkasta~~ pohjoiseen. Hajan länsipuolella on Rytiräme ja sen takana Kotalampi, itällä ilman suunnalla on ^(lähellä harjua) Autovesi ja luoteessa Länkäjärvi. (~~edemmästä XIX.~~)

Tämän Kehäharjan lähitienoilla pitäisi olla vielä toinenkin samannoinen jäätirounio, mutta sitä ei oppaani löytänyt nyt.

Wetelissä

oli Perhossa kerrottu, että Patanajärven rannalla on jäätäläisten kirkonkallion jätteen kuultu mitään tammöisistä puuhattavan Riipakkeen! ^{1/} olisi rakennettu ikkunanreikkin saakka. Tällä ei Riippa käynyt. Itä on Patanan lähitienoilla kuultu siitä mitään.

Perho.

Täällä kerrottiin minulle, että jossain Jyväskylällä pitäisi olla suuri jäätäläisten kirkko, joka olisi kivista rakennettu. Siinä olisi useita porttia ja ikkunareikiätkin vielä. Muurin korkeus olisi mukoin miehen mittainen. Kuvottiin menemään Medelhofin krummunmetfänvahdin tayspaan, jossa muka tiedettäisiin paremmin paikka. Kumminkin ei täällä siitä mitään tiedetty. Tietysti, ellei koko asia olekin vaan juttua, on tässä kertomus tavattomasti hiukan mielenkiintoista.

Halsua

on yhtä köyhä kuin Wetelikin, ainakin lausan tietäjien mukaan. Näin tyhjää ei ole taasen

Lesti.

Simmilän taloista lähtee tie Kouttikorven metfänvaktitorpalle. Sinne kun saavutaan ja taasen jatketaan matkaa tuota suoraan viitottua ja paikallirämeitten parrastettua polkua ~~kulkemaan~~ Perhoon kohti Lestin ja Perhon rajamailla olevalle

^{1/} Riippan kirjotus: Kokkol Perhon kunta. Kokkolan Lehdessä N:o 2. v. 1885
^{2/} Ibidem.

Metelin pitäjän historia kirjassa, jota käsi kirjoitettiin
säilytetään Metelin pitäjän kirkon arkistossa, mainitaan
että Perhasja syvällä metsästä ^{kallio} löytyy ristin muotainen
kivipanas, jota sanotaan jäkiläisten kirkoksi.

Pätkki Samakki epäilee A. Riippä sitä janka sanot-
tiin olevan Petroskankaan talojen luona. " Sinne mentynä
mi kerrottiin minulle läheisellä kankaalla nähdyn
jäkiläiskirkon telmän jota oli rakettu ikkunareik-
saks, mutta se olikin sellainen lumotu laitos, jota
eivät kaikkien kuolevaisten silmät pystyneetkään
koetun tizkistellä, mutta en onnistunut tuota näke-
mään. " 2) - Minä puolestani epäilen näitä molem-
pia siksi, janka pitäisi olla edellafavin tarpan la-
himilla, koska se olisi muka niin korkea. -

Armatkarta XXV.

Jääskenniemi.

- Muuria:
Korkeus noin 0,5-1 metriä;
leveys " 1-2 " 2;
O Nalaloita kirkkopj,
Korkeus noin 0,5-1 metri
□ Hautoja:
Pituus noin 2 metriä,
leveys " 0,5 "
Syvyys " 0,5 "

Hautoja

Kirkko

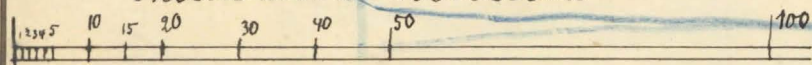
Jääskenniemi

Kirkko

Kirkko

Kirkko

Mittakaava metreissä

Wälvatin krunnunmetfärahdin torpalle, juuri puo-
limatkaspa tämän ja Konttikasken välillä kulke-
maan Wähän-Wälvatin järven muodostaman nie-
men poikki, jolla on nimenä Jääsken niemi.
Tällä niemellä juuri polulla, joka kulkee yli, on
omituinen monimutkainen raunio. Hajonnut
on se useiksi kohdiksi, mutta jäljellä olevat jäljet an-
tavat oikeutta kuvitella jötäin säännötöntä kuvio-
ta, jonka pituus olisi noin 6-7 metriä. Luvasta on
tällä kuviolla etelästä pohjoiseen. Näyttää ikään-
kuin joutukallaisia jälkiä olisi vielä vallista, joka o-
lisi aikoinaan jakanut kahtia pitkän pituuttaan
tuon kuvion. Laman kuvion yhteydessä on kolme
ympyräistä kivikokoa ja kaksi vähän ulompa-
na.

Tästä paikasta jos nousee vähän seljemmälle
niemeltä luodella kahtia noin 40 metriä, on toinen
pienempi epämuukainen säännötön kuvio. Tässä-
kin tunnustaa olevan joutukunnoinen kahtia ja-
kava väliseinä. Pisin pituus saadaan tälle 49 met-
riksi.

Jos yhä kuljetaan samaa itmen suuntaa noin 55

metriä, tullaan niemen toiselle rannalle. Täällä esiin-
tyy kolmas tällainen epäsiinäöllinen, kummamuo-
toinen kivijadan muodostama kuvio. Näistä kolmes-
ta on tämä suurin ja on sen pisin pituus noin 78
metriä. Siinä kulkevista valleista päittäin olisi
tämä ollut jaettu kahdella väliseinällä, siis kol-
meen osaan koko kuvio. Pohjoisessa osassa on kol-
me kivikumpua, joista kaksi on yhteydessä toiseen
"väliseinän" kanssa ja kolmas on yksinäinen.

Mataloita ovat nämä muurit, noin 0,5-1 metrin
välillä ja leveys vaihtelee 1-2 metrin piteillä. Kivika-
sat eivät juuri korkeampia ole ja halkimittaten ovat
2-3-4 metriä. Kuinka korkeita nämä rauniot, samoin
kuin leveitäkin oikeastaan olisivat maan pinnalta
lähien, on vaikea sanoa, sillä maa on tavattoman
iriseistä ja sammaltunutta. Kivet ovat noita tavalli-
sia mutkerokiviä. Vaikea on aina muurin juoksa-
seurata, sillä louhikkoinen maa, sammaltaneet kivet
ja kaatuneet sammalen hautamat suuret puint hyvin
kermansti vievät väärille suunnille. #

Viimeisestä rauniosta noin 15 metriä suoraan
pohjoiseen jos vielä mennään, tullaan sielämmälle

hiekkaperäiselle paikalle. Tässä on 4 suunnikkaan muotoista hautaa, joiden pituus on noin 2 metriä, syvyys ja leveys 0,5 metriä. Suurista näillä haudoilla on melkein länneä itään.

Niemi on tavattoman suurta puinta täynnä, etenkin pohjoispuoli sitä. Niinpä eräskin kuusi oli metrin korkeudelta yli kaksi metriä ympäri mitaten. Semmoisia on paljo ja vieläpä näiden runnoiden sisältäkin. (esim. ^{piirroks. XV.} ~~XX.~~)

Tokolampi.

Täältä taasen en kuullut mitään kerrottavan noista "muinaislinnoista".

Kannus.

Jo ennestään on tietty, että Kannuksessa, Taka-Tokolan talojen takana on yksi noita ~~muinaislinnoista~~ oivittuisia muinaislinnoja.

Kun Kannuksen kirkolta kuljetaan jonnekkin pohjoisrantaa alaspäin tullaan vihdoin Tokolan taloihin. Näistä jos kilometrin verta mennään luvaan, tullaan Taka-Tokolaan. Täältä lähtee pakainen tie metsään kulkién koillista kohti. Seuraava tätä tieltä noin 3 kilometria saavutaan vihdoin tarkoitettulle paikalle

nimittain Hiienlinnalle. Mutta kertokoot ennen, nähdä ensinnäkin.

"Wälikanuksen kylässä, lähellä Naumilaa on eräällä kankaalla, jota vakuutetaan jättiläisten laittamaksi, 20 syltä pitkä, ja 6 syltä leveä kivimuur, toisesta päästä 4 kyynärää korkea, toisesta päästä 5 kyynärää, kahdella väliseinällä tai poikkiliitteellä, joita muurissa sanotaan Hiienlinnaksi." //

"Hiienlinna Ylikannuksessa Wälikanuksen kylässä ja Tokolan talosta virstan matkaa metfiän päin Kivikanukseen ja Paloharjun ohitse mennessä on Hiienharju ja Hiienlinna, jonka harmaat möykkykivistä tehdyt seinät muistuneenakin ja peittävät kankaan. Noin 25 syltä pitkältä ja 15 syltä leveältä ei näy muuta kuin yhtä kivikkoa, josta 2-4 kyynärää korkeana kankaasta kyllä todistaa tämän olleen aikojen jalaa ja runtevan rakennuksen. Särilltö ovat ^{seurain ja} vielä kolmen oven tilat selvästi näkyvissä. Sekä ulko- että sisäpuolella muistuneita seiniä oli useampia kuoppia, niin-

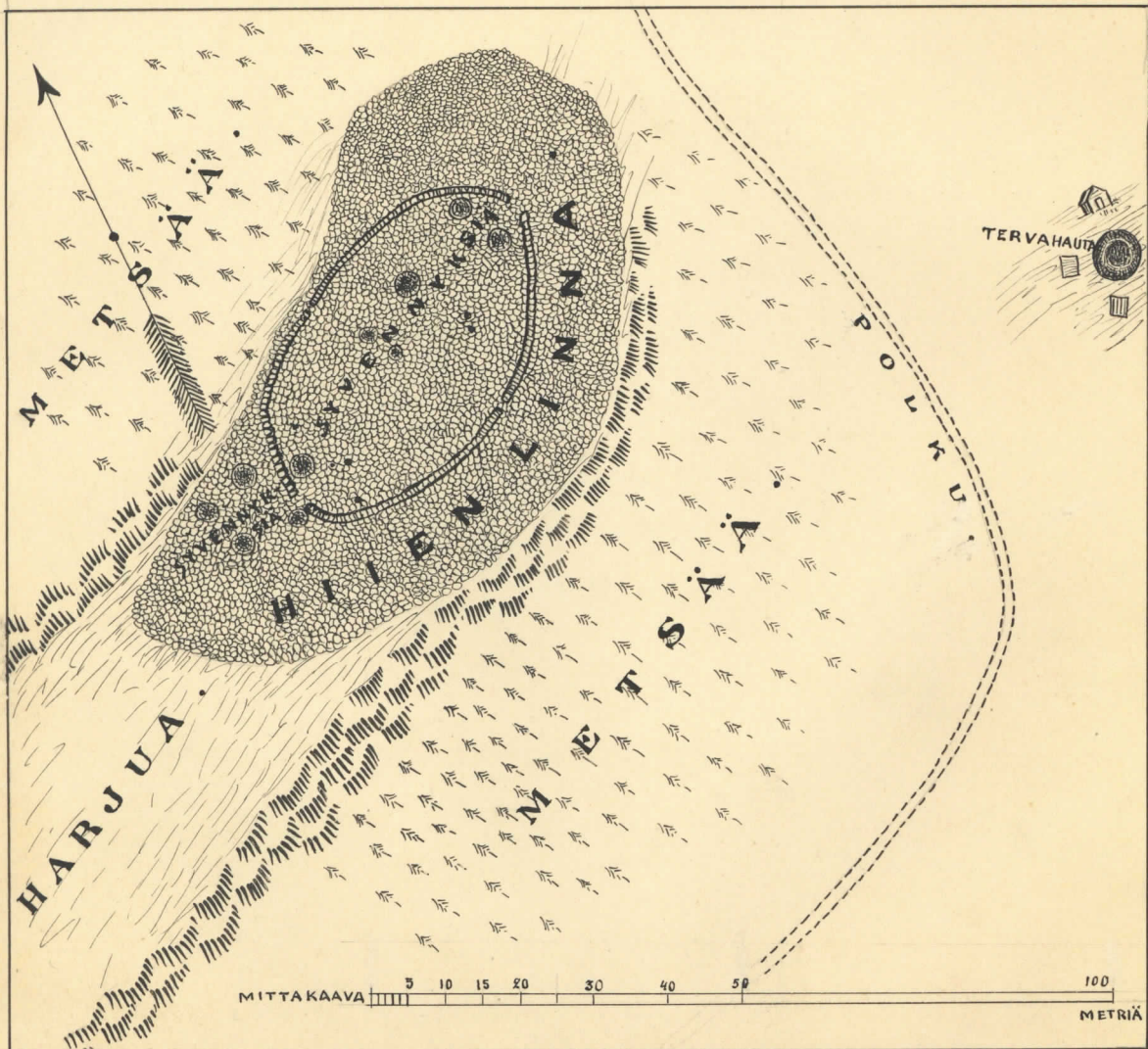

kuin olisi raunio niillä paikoin laskeutunut. --- Ens-
vanha ukko sanoi kyllä muistavansa, kun linnan seinät olivat vielä 4 kyyppärää korkeat, sekä että ihmiset ja eläimet olivat niille muistaneet maahan. Lähellä linnasta oli pieni lampi, nim. Hiienlampi ja yksi puutarhan näköinen paikka, jossa mäntyjen keskellä kasvoi kikkellaisia puute, niin kuin tuomia, pihlajia, koivuja, kuusia, viinimarjapensaita j. m. s. Kuitenkin ihmisen järjestyksen. Ulkopuolella linnasta kadonasta kiviä väänneissä oli merkittävä, että tässä oli ikäänkuin kiviä kadon näköinen lattia, jossa kivet olivat ^{piellä} liitetyt toisiinsa liitetyt. "!"

Näin kertovat muut. Mitä minä huomaisin, saan tästä selvitä. Runkaalla kohoaa kivinen paikka. Itse kirkon seljällä on soikea kivilatomus muuria, jonka soikean kuvion pituus on 49 metriä ja 28 metriä leveä muurin sisäpuolelta mitaten. Itse muurin korkeus vaihtelee 1-0,5 metrin välillä ja leveys, mikäli siitä nyt selvää saa 1-2 metrin välillä. Kehänsä on kolme aukko-

a selvästi näkyvä. Mutta koillispuolelta kehää on ha-
jonnut, niin että siitä on vaikea selvää ottaa. Kumminkin muurin keskineeni sinäkin aukon tilan. Näiden porttien leveys vaihtelee 1,5-2,5 metrin välillä. Siinä muurin Reinius kertoo, on useita kuoppia, ainakin 10 luultaan - sekä kehän sisä, että ulkopuolella, ~~mitä~~ ta olivat toiset syvempiä, toiset matalempia noin 0,5-1,5 metriin, ja läpimittaa 1,5-3 metriin asti. Useampia oli muistettu tarkoitukseksi kai tunkeutua pohjaan, mutta se ei näy onnistuneen. Sillä aina vaan nä-
kyi möykkykivejä irtanaarisina riittävästi, min-
ne asti riittäneekään. Koko tämän kehän sisus-
ta on vaan paljasta mollikkakeivä - eikä yksin kehän sisusta, mutta vieläpä laaja ala ulkopuolel-
lakin. Rajana tälle kivipellelolle oli huomaa-
vani ulkomuurin, joka ei ollut kuin noin 0,25 metriä
korkea ja 0,25-0,5 metriä leveä, (Hert. Arma^{piirros XVII}
~~XXI~~). Mitä tulee Reiniuksen kertomukseen, että olisi
perustana ulkopuolella itse sisäkehää ollut kivet sie-
västi ladotut ja jollain piellä liitetyt toisiinsa, en
minä ainakaan semmoista huomannut. Ensi kere-

1/ Th. Reiniuksen matkakertomus Etelä-Pohjanmaalta. Kirjall. Seuran arkisto.

ralla täällä käydessäni - olen paikalla käynyt kolme kertaa - kertoivat vieressä olevalla tervahaudalla sen polttajat, että noin 40⁵⁰ vuotta sitten olisi haudattu varastettu tervatyynnäri ja kätkeyty tähän raunioon, josta se olisi myöhemmin löydetty, mutta sarkyneenä. Näihin tuo "piki" siinä tapauksessa kyllä olla jäänyt ta maahan vuotaneesta tervasta. Mitä tulee siihen "puutarhan tapaiseen", niin en minä semmoista huomannut. Karvoikan tervahaudan alapuolella kyllä noita Reininksen luettelomia puita, mutta niin mitä tapaa usein muillainkin karvamarja. Mitään vünamarjapensaita en nähnyt - tokko lieneetkö näitä siellä. Muuten on Reininksen kertomus hyvin kuvaava, eikä minulla ole siihen lisättävää mitään.

Mitään luolas on tässä "vuoresse" ole tavannut, ^{on} ka Gottlund niin kertoo: "Wälikannuksen kylästä eli oikeastaan Hilttilän kylän metsäsaralla löytyy paikka, Hienlinna nimeltä, jossa ei ainoastaan olisi jättiläisten hautoja, vaan myöskin luolia; Huori on kyläkin merkittävä." //

C. A. Gottlund. Antiqu. Anteckn. IV siv 126.

Lohtaja.

Täälläkään en kuullut mitään puhuttavan semmoisista raunioista, kuin nyt on kysymys.

Himanka.

Itse en ole Himangasfakaan tavannut mitään näitä muinaishinnojen jäännöksiä. Mutta Gottlund tietää kumminkin semmoisesta kertoa. Hän sanoo nimittäin: "Hilttilän kylän Sepän metsäsaralla (lähellä?) Kunnuskylä on korkealla mäelle n. 60 syltä pitkä ja 50 syltä leveä kivilouha noin 3 sylän koruinen ja ympyräisistä kivistä." // Paikkaa kylä tiedustelin, mutta semmoista tavatonta kivikokoluoa ei kukaan ollut tavannut. Lyyte on suuresti epäillä, eikä liene tällä tarkoitettu Kannuksessa olevaa Hienlinnan. Jo paikkakin viittaa hyvin siihen, sillä muistokirjoituksissa Gottlund kohta jälkeä sanoo, että Samassa kylästä ja Sinon (oikeastaan Sinalin) kylästä 2 viirtoa on suuri kivika-

C. A. Gottlund. Antiquariska Anteckningar IV. siv. 125.

Pietarsaaren kirkkikunta

sa. Ainalin kylä taasen on aivan lähellä Mutka-
lammin kylää, joka on Kammusta. Siellä en semmäl-
tä kivikohoa tavannut. Mutkalammien kylään
oikeastaan kuuluu Mannila, ja Mannilasta ei
ole niin pitkä enään Hiienlinnalle. Usein muu-
loinkin on Godlund kylissä ja paikanmääräyk-
sistä suurestikin erkahtunut.

Olen tässä luetellut ne „muinaislinnat“,
jotka olen matkoillani tavannut ja joista olen
muuten tietäji saanut. Muinaislinnoiksi olen
käsittänyt tässä ainoastaan ne kivilatomuk-
det, jotka jotenkin yhtämittaisella aidalla muo-
dostavat jonkun kuvion. Useimmat näis-
tä kuviosta ovat olleet soikean ympyrän
kaltaisia, niinkuin esimerkiksi Kiviharjan,
Leiviskäharjun ja Hiienlinnan. Mutta ampa-
ollut epäsuunnollisiatkin, niinkuin Kerkko-
kankaan ja ennen kaikkea nuo kolme kuviota
Jääsken niemellä.

Muinaislinnat

Mitä nyt tulee edellisen laatuisiin kuviokiin, niin
ne eivät ole autoja tässä kirkkikunnassa, sillä samallai-
sia on Sandelin löytänyt tämän kirkkikunnan ruotsa-
laisesta osasta, niinkuin esimerkiksi Purnosti,
Jääsjärven kylän lähietäisyydeltä. Sen muoto ja
suuruus eivät eroa täällä tapaamistani suuresti-
kaan. Sandelin ei mainitse, oliko tässä ~~kaik~~ ^{kaik} ~~muu~~
rispa mitään aukkoja vai eikö. Jamaan laatuun
ovat pohjoisempaanakin tavatut muinaislinnat,
vaikka ne, jotka ovat soikean ympyräisiä o-
vat pienempiä. Mutta yhtä suuria taasen ovat
ne, jotka muodostavat jonkun suunnikkaan
muotoisen kuvion. Tässä kuviokiin hyvin
lähestyy soikeaa ympyrää, koska sen kulmat
ovat useissa tapauksissa pyöristyneet. Rak-
mukseltaan ovat ne myöskin yhdellaisia täl-
lä tavattujen kanssa. Useimmiten ovat ne kekka-

L. H. Sandelin: Svenskspråkiga delen af Pedersöre Härad. siv 10.
2/ ^{Ch. H.} ~~Holm~~ Mellman: Ölans kirkkikunta. siv 69 ja seur.